

JOSEP MARIA FOLCH I TORRES (1880-1950) :
DES DEL MODERNISME A LA
LITERATURA DE CONSUM.

EULÀLIA PÉREZ VALLVERDÚ
2005

JOSEP MARIA FOLCH I TORRES (1880 – 1950): DES DEL MODERNISME A LA LITERATURA DE CONSUM.

Tesi doctoral presentada per

EULÀLIA PÉREZ VALLVERDÚ

per accedir al grau de Doctora per la

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Director:

Dr. JORDI CASTELLANOS

Departament de Filologia Catalana

Universitat Autònoma de Barcelona

DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA

FACULTAT DE LLETRES

Bellaterra, setembre de 2005

Universitat Autònoma de Barcelona

Servei de Biblioteques
Biblioteca de Comunicació
i Hemeroteca General

A la meua família. A les que hi són, la mare i la germana, i als que ja no hi són, el pare i l'Arnau; a tots perquè hi han estat i hi seran sempre.

Al meu company Miquel, per proveir del que era imprescindible i per esdevenir el que ha estat necessari; per estar, amb paciència i confiança, en tot moment; i sobretot per ser i ser-hi.

A les meves neurones per la tenacitat que han mostrat a sobreviure.

El meu sincer agraïment a:

Jordi Castellanos, amb reconeixement professional i personal, pel mestratge acadèmic i la confiança que ha mantingut en mi i en la meua feina al llarg d'aquests anys.

Pilar Cabellos, per haver iniciat amb mi aquesta aventura investigadora en els anys llunyans dels cursos de facultat i, sobretot, per ésser al meu costat sempre que ha calgut.

La Fundació Folch i Torres i en especial al Sr. Ramon Folch i Camarasa, que va posar-me a l'abast, sense cap tipus de restricció, tota la documentació disponible sobre el seu pare, sense la qual aquesta tesi no hagués estat possible. Però sobretot, vull regraciar l'afecte de la família Folch cap a la meua persona.

Teresa González, responsable del Centre de Documentació del Llibre Infantil de la Biblioteca de Sant Pau i de la Santa Creu, per les facilitats ofertes en la recerca, consulta i disponibilitat de nombrós material bibliogràfic emprat en l'elaboració d'aquesta tesi.

Cristina Riera i Magda Alemany del Servei Bibliogràfic del Departament de Filologia Catalana de la UAB per la seva col·laboració en el tractament de les dades.

Ramon Panyella, per la paciència que ha demostrat en la difícil tasca de suportar-me; Dolors Farreny, per les exhaustives i oportunes correccions; Teresa Iribarren, per proporcionar-me suport i bibliografia i a tots els companys i companyes del Departament de Filologia Catalana i de la Facultat de Ciències de l'Educació que, en algun moment, m'han encoratjat i animat a continuar -i a finalitzar d'una vegada- aquesta tesi.

INTRODUCCIÓ	009
I. ELS ORÍGENS	017
II. LA PRÀCTICA POLÍTICA	023
1. Les primeres passes (1898-1901)	023
2. Un salt qualitatiu (1901-1905)	035
3. L'exili (1905-1908)	061
4. El final de l'activisme polític (1908-1909)	078
III. LA PRÀCTICA LITERÀRIA	089
1. Catalanisme i literatura	089
2. Els inicis literaris de Josep Maria Folch (1897-1904)	097
2.1 La poesia	099
2.2 La narrativa	101
2.2.1 La prosa intimista	103
2.2.2 La narrativa costumista	107
2.2.3 La introspecció psicològica	115
2.2.4 El tractament simbòlic de la realitat	118
3. La recepció crítica	123
4. El pas a la novel·la: <i>Lària</i> (1904)	125
5. Del ruralisme a l'assumpció de la ciutat (1905-1906)	130
6. La construcció d'un projecte novel·lístic (1906-1909)	134
6.1 <i>L'ànima en camí</i>	137
6.2 <i>Sobirania</i>	142
6.3 <i>Aigua avall i La vida obaga</i>	154
6.4 <i>Escòries i En la terra dels gentils</i>	163
6.5 <i>El lluminós horitzó</i>	166
6.6 <i>Joan Endal</i>	172
6.7 <i>Una vida</i>	178
IV. LA NOVEL·LÍSTICA DE JOSEP MARIA FOLCH I TORRES I LA HISTÒRIA DE LA LITERATURA. CRÍTQUES I INTERPRETACIONS	182
1. La recepció crítica contemporània de la novel·lística folquitorriana	182
2. La novel·lística de Josep Maria Folch: interpretació i valoració	195
V. LA LITERATURA INFANTIL I JUVENIL	214
1. Una visió de conjunt de la literatura infantil i juvenil folquitorriana: gèneres, registres, plataformes i models narratius	214
1.1 Gèneres	214
1.2 Models narratius	216
1.3 Registre narratiu	217
1.4 Plataformes	218
1.4.1 Revistes i publicacions periòdiques	224
<i>En Patufet</i> [224]; <i>La Setmana còmica</i> [226]. <i>Les Pàgines viscudes</i> . [227] <i>Les Pàgines festives</i> [230]. <i>Els Episodis i aventures</i> [231]. <i>Auques</i> [232]. <i>Altres publicacions lligades a En Patufet: El Calendari d'En Patufet, Violet i Esquitx</i> [233]. <i>Chiquitín, Pelele i Miniaturas</i> [234]. <i>La Dona Catalana</i> [234].	

1.4.2 Suplements col·leccionables i llibres per entregues: La Biblioteca Patufet [235]. Els Contes d'en Patufet [238].	235
1.4.3 Les col·leccions de llibres Biblioteca Teresa [239]. Biblioteca Emília [239]. Biblioteca Arlequín [240]. Biblioteca Maria Rosa [240]. Biblioteca Mon Tresor [240]. Biblioteca Gentil [241]. Biblioteca Marfil [245].	239
1.4.4 Les representacions teatrals	245
2. La situació de la literatura infantil a Catalunya	250
2.1 Literatura infantil i mercat literari	250
2.2 De les comandes a la col·laboració: el camí de la professionalització literària de Josep Maria Folch	258
2.3 La nova literatura infantil: literatura de gènere i literatura de consum	265
3. La literatura infantil tradicional	276
3.1 La literatura moralitzant	277
3.1.1 L'obra infantil primerenca de Josep Maria Folch	277
3.1.2 La recuperació i la renovació de la literatura moralitzant. Eixos temàtics i arguments [287]: Caritat: el pal·liatiu dels desequilibris socials [288]. Abnegació: un model de relacions personals [297]. Penediment i responsabilitat: l'assoliment de la maduresa [300] . Resignació: la millor assegurança de la felicitat [301]. Perdó: el valor social i educatiu de la bondat [303]. Les estructures narratives [304]. Els personatges [307]. Els personatges protagonistes [310] . Ambientació: temps i espai . [312]	284
3.1.3 La literatura moralitzant durant la Guerra Civil	316
3.2 La literatura meravellosa i fantàstica	320
3.2.1 Els límits de la fantasia	327
3.2.2 La recuperació de la infantesa	339
3.2.3 L'element humorístic	344
4. La literatura d'aventures	349
4.1 La literatura d'aventures festives	350
4.1.1 Les <i>Aventures extraordinàries den Massagràn</i> : la dimensió lúdica de l'aventura	352
4.1.2 Les <i>Noves aventures den Massagràn</i> : el contingut didàctic de l'aventura	367
4.2 Les aventures convencionals	382
4.2.1 L'adaptació dels models clàssics del gènere	383
4.2.2 La literatura d'aventures convencionals folquitorrianes Els arguments 1: «La lluita per la vida» [396]. Els arguments 2: de «la lluita per la vida» a «la lluita per la felicitat» [406]. Ambientació: espai i temps [417]. Els personatges [422]. Una visió de conjunt de la literatura d'aventures convencionals folquitorrianes [426].	395
5. La literatura humorística	428
5.1 La comicitat: tipus i recursos	429
5.2 Els efectes còmics de la transgressió	433
5.3 La inadequació	440

5.4 Un nou tipus d'humor	446
6. La literatura detectivesca i de misteri	462
6.1 L'adaptació dels models originals	463
6.2 La versió humorística del gènere	468
6.2.1 El tractament paròdic	470
6.2.2 El tractament humorístic	476
7. La literatura sentimental	482
7.1 La narrativa de gènere sentimental	484
7.1.1 Anàlisi dels conflictes	485
Conflictes externs [486]. Conflictes interns [490].	
7.1.2 El model de relacions sentimentals	501
El desclassament [502]. El desclassament masculí [503].	
El desclassament femení [506]. La modernitat [511].	
7.1.3 « <i>La millor hora de la vostra vida</i> »	516
Anàlisi dels personatges [518]. Els personatges	
protagonistes [518]. Els models de la classe dominant [519].	
Els models dels sectors assalariats [525]. Els personatges	
secundaris [532]: Els tercers [533]. La mare [536].	
7.1.4 El compromís amb la realitat	538
L'espai [538]. El temps [540]. Les formes narratives [543].	
7.1.5 Una visió de conjunt de la literatura sentimental de	
gènere folquitorriana	544
7.2 La literatura sentimental folquitorriana durant la Guerra Civil	546
7.3 La literatura sentimental d'ambientació rural	547
7.3.1 Els arguments	548
7.3.2 Els personatges	555
7.3.3 La llengua	555
VI. LA RECEPCIÓ DE L'OBRA INFANTIL I JUVENIL	
FOLQUITORRIANA	557
1. La recepció de l'obra folquitorriana en l'àmbit cultural	560
2. La dimensió sociològica de l'obra folquitorriana	597
VII. EPÍLEG	617
CONCLUSIONS	629

BIBLIOGRAFIA	636
Bibliografia de Josep Maria Folch i Torres	636
Escrits polítics i ideològics	636
Escrits culturals	637
Creació literària	638
Poesies	638
Narracions	639
Novel·les	642
Fragments de novel·les	642
Teatre	642
Diversos	643
Literatura infantil i juvenil	643
Literatura tradicional	643
Literatura moralitzant	643
Literatura meravellosa i folklòrica	665
Literatura d'aventures	667
Literatura d'aventures festives	667
Literatura d'aventures convencionals	668
Literatura humorística	671
Literatura detectivesca i de misteri	678
Literatura sentimental	679
Traduccions	688
Bibliografia citada i de referència	698
Sobre Josep Maria Folch i la seva obra	698
Sobre el context polític, social, històric i cultural	700
Obres generals	705
 ANNEX	 708
Taula I	708
Taula II	709
Taula III	710
Taula IV	711
Taula V	711

INTRODUCCIÓ

El punt de partida d'aquesta tesi doctoral respon a la hipòtesi següent: en el període comprès entre el tombant del segle XIX i els anys trenta del segle passat, la configuració, consolidació i viabilitat de la literatura catalana com una literatura moderna i amb funcions pròpies dins d'una cultura nacional és, en bona mesura, el resultat del compromís d'uns determinats sectors socials, la petita burgesia i la menestralia altrament definits com a «sectors populars», amb el procés més ampli de construcció nacional de Catalunya. En línia i d'acord amb les aportacions realitzades per Hobsbawm es considera que els sectors esmentats vehiculen mitjançant la cultura, i més específicament per mitjà d'una pràctica cultural en què la literatura esdevé protagonista, la funció de cohesió social que el nacionalisme concreta.

D'acord amb això, els productes literaris generats i consumits pels «sectors populars» contenen un valor extraliterari en la mesura que s'integren en els diferents aspectes inscrits en el procés de construcció d'una literatura nacional i moderna i els exemplifiquen, cosa que vol dir, fonamentalment, la creació i la consolidació d'un mercat literari, imprescindible per a la professionalització de l'escriptor. Com proposa Castellanos,¹ el caràcter predominantment econòmic que revesteix el procés esmentat, però, és interferit, modificat i condicionat per l'essència mateixa de l'objecte literari ja que al capdavall, l'èxit o el fracàs no depenen del valor material sinó de l'eficàcia i de l'acceptació social; unes condicions que estan subjectes a les particulars relacions establertes entre la dimensió ideològica i els aspectes estètics que configuren l'especificitat de l'obra literària. Al capdavall no podem oblidar, tal com recull Fontana,² que els homes prenen consciència dels problemes de la societat i els resolen en terrenys complementaris però diferents i amb les normes i els llenguatges propis de cada una de les esferes implicades. És per aquesta raó i amb les limitacions esmentades que s'ha d'abordar l'estudi d'aquests productes literaris i, per tant, després de constatar que hi ha relacions entre la societat i les formes culturals i literàries que genera,

¹ J. CASTELLANOS, «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)», *Els Marges*, núm.56 (octubre de 1996), p. 5-38.

² J. FONTANA, *La història després de la fi de la història*, Vic: Eumo, 1992, p. 87-88.

defugir l'establiment de vincles causals entre societat i literatura i establir un model de relacions dialèctiques en sintonia amb el que Williams reclama sota el nom de «teoria de la cultura».³

D'altra banda, cal tenir en compte també el fet que els productes literaris a què ens referim, en la mesura que s'insereixen en el procés de creació d'un mercat i cerquen un públic, el que els pot atorgar un valor afegit al simplement estètic, han de ser estudiats segons uns paràmetres precisos, els que convencionalment s'han etiquetat com de «literatura industrial». Sense oblidar que la denominació conté uns matisos significatius i transcendentals, l'estudi de les obres literàries a què ens referim s'encabeix en l'àmbit més global i genèric del de «literatura popular» per oposició al de «literatura culta». Òbviament, això no vol pas dir que en la literatura culta els aspectes comercials -i ideològics- hi siguin absents però sí que prenen un altre sentit i un altre valor. Com a literatura industrial, doncs, manté unes característiques pròpies que només s'entenen i es poden valorar en relació amb la literatura culta, respecte de la qual i enfront de la qual es defineix. D'aquesta manera, l'anàlisi dels productes esmentats, de la factura però també de la funció social i ideològica que porten a terme, de manera paral·lela al que succeeix per exemple amb els estudis sobre la cultura obrera, ens permet accedir al coneixement d'una part de la realitat històrica sense la qual és impossible tenir una visió homogènia de la cultura i d'integrar-la en una anàlisi eficient i crítica de la societat. I més si tenim en compte que es produeix una relació estreta i bidireccional entre literatura culta i literatura industrial pel que fa a tots els elements que en configuren la factura – models literaris, estratègies narratives, recursos retòrics, etc.- i n'expliquen, en part, l'origen.

Amb les expectatives esmentades calia trobar un exemple paradigmàtic que fornís material suficient i significatiu per comprovar la validesa -o no- de la hipòtesi inicial. I en l'àmbit de la literatura catalana la tria del subjecte concret d'estudi era, fins a cert punt, òbvia i indefugible, atès que la vinculació de Josep Maria Folch i Torres amb la creació del mercat literari en català és un lloc comú establert en la història de la nostra literatura. Així doncs, aquesta tesi doctoral és l'estudi de la figura i de la totalitat de l'obra de Josep Maria Folch i Torres.

³ R.WILLIAMS, «The uses of cultural theory» A: *The politics of modernism. Against the new conformist*, Londres: Verso, 1989, p.163-176.

La pertinença i la productivitat de la figura de l'autor, en termes de coneixements però també de mètode, s'ha traduït en aquesta tesi doctoral, que demostra i il·lustra la complexitat inherent al procés de creació i de consolidació d'un mercat per a la literatura catalana en català, en el període comprès entre la fi del segle XIX i les tres primeres dècades del segle XX; un procés en el qual els factors culturals i literaris comparteixen protagonisme amb els ideològics, els polítics i els socials.

Pel que fa a l'àmbit estrictament literari, l'estudi de Josep Maria Folch compta amb unes particularitats específiques a les quals calia atendre. En primer lloc, la producció que elaborà cobreix dos àmbits diferenciats: la literatura d'adults i la literatura infantil i juvenil. Tots dos tipus de literatura, tot i que conviuen en una etapa primerenca, es desenvolupen de manera separada, això és, la literatura d'adults, la primera cronològicament, és substituïda en la pràctica literària per la literatura infantil i juvenil. Paral·lelament, la literatura d'adults respon als paràmetres de la producció culta mentre que l'obra infantil i juvenil neix i es desenvolupa en l'àmbit de la literatura industrial. Aquesta és la raó per la qual la tesi doctoral presenta dos tipus de mètode d'anàlisi de les obres literàries folquitorrianes. El primer, aplicat a la producció per a adults, atén l'especificitat de gèneres i de títols i en fixa l'adscripció a models i a corrents estètics i culturals. El segon, referit a la literatura infantil i juvenil, estructura l'obra folquitorriana en models literaris, els caracteritza i estableix quins són els fonaments de la unitat i la continuïtat que els defineixen i els situen en l'òrbita de la literatura industrial.

La divisió, provocada per l'essència mateixa del material, s'estén també al tractament del context en què les obres es produeixen i respecte del qual prenen sentit. Així, l'anàlisi de la literatura d'adults folquitorriana parteix de la caracterització dels orígens familiars i dels cercles de relació del personatge – capítol I- i, sobretot, de la definició en termes ideològics de l'autor, com també de l'adscripció a una determinada militància política -capítol II-, sense la qual resulta impossible entendre'n la producció literària; una producció, l'anàlisi de la qual –capítol III- il·lustra l'evolució del moviment modernista, la penetració que va tenir en sectors socials fins aleshores allunyats de la seva òrbita i les dificultats a l'hora d'assolir la professionalització de les tasques culturals. L'estudi d'aquesta part de l'obra folquitorriana es complementa -capítol IV- amb

la revisió de la bibliografia que hi ha i, com a resultat, amb un assaig d'interpretació del conjunt de l'obra.

El material que ha servit de base per a l'elaboració d'aquest bloc de la tesi doctoral s'ha extret, de manera prioritària, de la producció escrita de l'autor durant el període 1897-1910: obra literària, articles periodístics, discursos, pròlegs, etc. L'establiment del corpus complet, literari però també polític, ha estat el resultat de la recopilació de les obres editades, com també del buidatge sistemàtic de les diferents publicacions de l'època d'arreu del territori català, tant de l'àmbit cultural i literari com del polític, com es recull en l'apartat de la bibliografia. Paral·lelament, les publicacions han servit també per il·lustrar aspectes determinats del context que envolta la pràctica literària i política del personatge. Així mateix, s'han tingut en compte les diferents aportacions que sobre el període històric, la situació cultural i l'evolució literària podien completar i enriquir l'anàlisi i la interpretació, en la línia iniciada per Marfany i continuada i ampliada per Castellanos, les aportacions de referència dels quals són recollides a la bibliografia.

El tractament de la literatura infantil i juvenil -capítol V- s'inicia amb un apartat dedicat a oferir una visió general del conjunt de la producció, caracteritzada fonamentalment per la prolinitat: unes mil set-centes narracions i contes, quasi un centenar de novel·les, desenes d'obres de teatre i una cinquantena de poesies. En el panorama general es dedica una especial atenció a les plataformes per mitjà de les quals aquesta literatura es comercialitza -fonamentalment *En Patufet* i les iniciatives editorials vinculades a l'empresa Baguñà, com la Biblioteca Patufet, Els Contes d'en Patufet o la Biblioteca Gentil entre altres- i permet un acostament a la realitat del món editorial i del mercat literari català; aproximació que es complementa amb l'apartat següent, en què es traça l'evolució seguida per l'escriptor com a autor infantil en el marc de les empreses editorials de Josep Baguñà. Els condicionaments editorials i comercials es ressegueixen en l'anàlisi concreta dels models literaris que configuren l'oferta literària folquitorriana. Cada un d'ells compta amb un apartat específic -cinc en total- i s'estructura al voltant de les característiques essencials que l'individualitzen.

El primer model analitzat correspon a la literatura tradicional. Dins s'hi estudia per separat la literatura moralitzant, al voltant d'un mil narracions, i la

literatura meravellosa i fantàstica, constituïda per unes quaranta obres. Pel que fa a la primera, l'anàlisi se centra, fonamentalment, en els aspectes temàtics i argumentals ja que són els que permeten explicitar la funció ideològica i els models de conducta que la defineixen. Per la seva banda, l'apartat dedicat a la literatura meravellosa i fantàstica gira al voltant de les aportacions personals que l'autor realitza sobre el material folklòric per construir-ne la versió personal del model.

La literatura d'aventures, uns noranta-sis títols, constitueix el segon model analitzat. L'anàlisi defineix els dos gran tipus d'obres en què es concreta la producció de l'escriptor: les aventures festives i les convencionals. L'atenció se centra en l'establiment de les semblances i les diferències respecte dels models que configuren el gènere, com també en les estratègies usades per l'autor per configurar un model literari propi.

El tercer model analitzat té la literatura humorística com a protagonista. Aquesta part de la producció és la més desconeguda i, alhora, com es podrà constatar, la més interessant des del punt de vista de la creació literària de tota l'obra que va escriure per a infants i joves. L'apartat estudia dues-centes setanta obres i té com a objectiu fixar els diferents tipus de comicitat que s'hi presenten, i també els recursos literaris que en garanteixen l'efectivitat.

Tot i que els exemples no són nombrosos, només unes tretze narracions, el quart apartat es dedica a la literatura detectivesca i de misteri i s'estructura al voltant de la caracterització de les dues manifestacions amb què el gènere compta en la producció folquitorriana: els models convencionals i la versió humorística i paròdica.

En darrer lloc, aquesta tesi doctoral analitza l'altre gran apartat de l'obra infantil i juvenil de Josep Maria Folch: la literatura sentimental. La caracterització, basada en unes quatre-centes obres, gira a l'entorn de l'establiment del model de relacions sentimentals transmès, a partir de l'anàlisi dels conflictes argumentals, dels personatges i de l'ambientació.

La divisió en models s'aplica també a la presentació del material que ha servit de base per a l'estudi i la caracterització de cada un d'ells. El buidatge sistemàtic de les diferents plataformes que vehiculen l'extensa obra infantil i juvenil de Josep Maria Folch s'ha traduït en l'establiment d'un corpus literari exhaustiu que es presenta, en l'apartat de bibliografia, agrupat per tipologia i no

per plataformes, col·leccions o seccions.⁴ La tria d'aquest criteri és la conseqüència immediata del valor funcional que atorga l'autor a les distintes vies de comercialització de la literatura que escriu, que en cap cas no arriben a correspondre unívocament a un sol model literari. De la mateixa manera, cap de les plataformes esmentades no es converteix en vehicle exclusiu d'un únic model literari, la concreció del qual resulta de la seva superposició i complementarietat. La caracterització de cada un dels models requeria, doncs, el tractament global de les obres construïdes segons els paràmetres establerts, amb independència del gènere i del vehicle utilitzat per a la comercialització, que són determinats per les necessitats comercials i/o les estratègies editorials.

D'altra banda, la perspectiva amb la qual s'aborda l'anàlisi de la producció per a infants i joves de Josep Maria Folch porta implícita aquesta presentació. Perquè, a diferència de les anàlisis que hi ha sobre l'obra infantil i juvenil folquitorriana, i per extensió, sobre el conjunt de la literatura infantil i juvenil catalana, aquesta tesi doctoral la tracta com una peça clau en la creació del mercat literari català. Tot i les particularitats inherents als productes estudiats, vinculades a l'especificitat del sector al qual s'adreça -dissociació entre lectors i compradors, virtualitat educativa i pedagògica, limitació temàtica i de registre, etc.- és en aquesta literatura en la qual podem trobar, de manera primerenca, totes les característiques que defineixen la literatura industrial, tant pel que fa a les estructures editorials i comercials com als aspectes de creació i d'adaptació a les exigències del públic. Segons això, l'aparat teòric i metodològic emprat en l'estudi i l'anàlisi remet, fonamentalment, a les investigacions que hi ha sobre literatura de consum i no a les estrictament referides a l'àmbit de la literatura infantil i juvenil que, tot s'ha de dir, en el camp de la literatura catalana són escasses i poc renovadores. Per aquesta raó, l'atenció preferent se centra en els aspectes ideològics en relació amb els quals prenen sentit i valor tots els elements essencials de l'obra literària.

Pel que fa al camp de la literatura de consum, els estudis de referència són abundants, tot i que, majoritàriament, tenen com a punt de partida la producció literària anglosaxona i, especialment, la cultura nord-americana. Amb

⁴ La recuperació de l'obra folquitorriana segons aquests paràmetres es pot efectuar amb la base de dades amb què compta la Fundació Folch i Torres, en l'elaboració de la qual va participar el Departament de Filologia Catalana de la UAB.

tot, el tractament i els esquemes d'anàlisi, especialment pel que fa a la literatura sentimental, han estat útils malgrat la seva derivació, sovint discutible, cap a la interpretació de la cultura i de la literatura des del punt de vista excloent del gènere. Així mateix, la bibliografia generada a l'entorn dels productes audiovisuals han aportat elements metodològics productius per a la seva caracterització. En l'àmbit global de la descripció de la literatura industrial i la cultura de masses la línia interpretativa general ha estat marcada per les aportacions d'autors clàssics com Escarpit, Macdonald, Ferreras i especialment Eco, entre altres, les obres de referència dels quals són apuntades a l'apartat bibliogràfic.

Contràriament, la bibliografia que hi ha sobre literatura infantil i juvenil ha resultat poc productiva. Els estudis disponibles deriven fonamentalment cap a la descripció i l'enumeració d'obres i models narratius sense establir cap connexió entre oferta i demanda o entre producció i comercialització. D'altra banda, la consideració abstracta del públic a qui s'adreça la producció, sense una especificació clara de les expectatives que tenen i dels hàbits de consum que segueixen, ofereix una visió i una anàlisi parcials i esbiaixades de les pautes de consum i de l'èxit o el fracàs de l'oferta literària. Paral·lelament, la fascinació exercida per la possibilitat de reduir a esquemes i fórmules la complexitat de l'obra literària infantil i juvenil, d'acord amb els pressupòsits de Propp, acaba per oferir-ne una imatge repetitiva i immanentista, sense cap relació amb el context i la ideologia que els genera.

La visió de conjunt de la literatura infantil i juvenil de Josep Maria Folch es complementa -capítol VI- amb l'anàlisi de la recepció i de la influència que va tenir en el context de la societat de l'època. En el capítol s'hi mostra la dimensió comercial i les aportacions, directes i indirectes, a la creació d'un mercat literari. Així mateix, s'hi presenta la influència que va tenir en l'augment i la tipologia de l'oferta literària i les reaccions -positives i negatives- dels intel·lectuals i crítics del moment cap a la figura i l'obra del nostre personatge; unes reaccions que estan estretament vinculades a la dimensió sociològica que assoleix l'autor i que es concreten en la formació dels Pomells de Joventut. En un context politicosocial en el qual la joventut adquireix un protagonisme evident, la influència exercida per Josep Maria Folch esdevé un factor central en la vida cultural i política dels anys vint.

L'epíleg -capítol VII- segueix l'evolució de l'escriptor a partir de la dècada dels anys trenta i fins a la seva mort, el 1950. És una etapa marcada per una nova consideració de l'obra i de la dimensió pública del personatge en el context històric de la proclamació de la República, l'esclat de la Guerra Civil i el triomf del feixisme. Així mateix, el capítol ressegueix la presència de Josep Maria Folch a partir dels anys seixanta i els límits de la recuperació com a escriptor i referent per a la literatura catalana en els intents diversos i diversificats de refer la normalitat.

Les planes que segueixen, doncs, són, parafrasejant Jordi Castellanos, «l'estudi d'un home, d'una obra, que va fer-se quan encara hom creia que valia la pena intentar d'agafar les regnes de la història i controlar-les.»⁵

⁵ J. CASTELLANOS, «Un mot de presentació» A: Ídem., *Intel·lectuals, cultura i poder*, Barcelona: La Magrana, 1998, p. 7.

I. ELS ORÍGENS

Josep Maria Folch i Torres va néixer a Barcelona, el 29 de febrer de 1880, en el si d'una família benestant; tercer dels sis fills de Lluís Folch i Brossa i Lluïsa Torres i Llinàs: Manuel, Lluís, Ignasi, Mercè i Joaquim.

El progenitor, tot i seguir la tradició familiar, va transformar el negoci patern, un taller de fusteria, en una fàbrica de mobles de luxe, amb més de cent treballadors, que comercialitzava en una botiga de propietat. El local servia, a més, com a centre d'exposicions d'objectes artístics⁶ que provenien de l'acadèmia de pintura fundada per l'avi,⁷ Bernat Folch, i Lluís Folch i Brossa hi actuava, juntament amb el germà, Josep Maria Folch i Brossa, com a professor. D'aquesta manera, la comercialització dels mobles adquiria una nova dimensió, més d'acord amb els patrons de consum que la modernització de la societat barcelonina imposava lentament i progressiva.

La modernitat de l'actitud de Lluís Folch respecte a la gestió del negoci familiar i les possibles derivacions estètiques de la professió -l'ebenisteria- va ésser complementada amb l'adhesió a l'incipient moviment catalanista, com a membre cofundador de la Lliga de Catalunya, precedent de la Unió Catalanista, i amb la participació en les diverses manifestacions públiques que es varen produir durant l'època.

El fet tingué una repercussió important en l'educació i en la formació dels fills, que van viure el procés polític i cultural indirectament –per mitjà dels comentaris paternals- i directament -com a espectadors tot acompanyant el pare.⁸ Van educar-se, doncs, en un entorn familiar singular: d'una banda, fomentava una actitud de compromís social que, a la vegada, atorgava a les inquietuds politicoculturals que la vehiculaven una dimensió transcendent i una valoració

⁶ El fet és confirmat tant per Josep Maria Folch en el seu «Llibre de Records» com per LI. FOLCH i SOLER en la seva Tesi de Llicenciatura *José María Folch i Torres. Educador*, Barcelona: Universitat de Barcelona. 1964, p.5.

⁷ En aquesta acadèmia, situada al carrer de la Canuda, segons LI. Folch i Soler es formaren, entre d'altres, Martí i Alsina i Miquel Carbonell Selva. *Ibíd.*, p.5.

⁸ El mateix Josep Maria Folch recull, en una entrevista publicada dins l'obra de D. JUNCADELLA, *Josep Maria Folch i Torres*, Barcelona: Edicions Gost, s.d., aquest aspecte, i en destaca, especialment, el «dia històric que el gloriós Àngel Guimerà llegí, entre protestes i aclamacions, el seu famós discurs "De la llengua catalana"».

social positiva; de l'altra, no exigia una determinada orientació professional que assegurés la continuïtat del negoci familiar i de la prosperitat econòmica de què gaudien.

Paral·lelament, la influència de Lluís Folch sobre els fills abraçà, també, un altre aspecte fonamental: la transmissió d'una determinada tradició cultural i d'uns valors literaris concrets. Pel mateix Josep Maria, que en dóna testimoni en el «Llibre de Records», sabem que Lluís Folch era un apassionat del teatre, «de veure teatre», i va transmetre als fills, especialment a Josep Maria i, en menor grau, a Manuel, aquesta passió. La inclinació que tenia es concretà en la creació i en la construcció d'un teatre familiar a Pedralbes, on la família Folch estiujava gràcies a la mediació de Francesc Folch, germà de Lluís i confessor de les monges de clausura del convent de Pedralbes.

Josep Maria en fa un relat minuciós en el «Llibre de Records», la qual cosa ens permet, d'una banda, comprovar que la iniciativa comptava amb una certa ambició i projecció pública, i de l'altra establir les coordenades de la tradició teatral en la qual els germans Folch s'inserien. Així, del repertori esmentat destaca sobretot una figura concreta: Pitarra; és a dir, el teatre satíric i paròdic -*La botifarra de la llibertat*, *Les píndoles de Halloway*- de caràcter popular amb ressons polítics. Conserven, també, una línia de teatre vuitcentista de tradició romàntica tant el drama -per exemple *El puñal del Godo* de Zorrilla- com comèdies líriques sense especificar. Juntament amb això, tenim referències de Josep Maria Folch com a rapsode i declamador -força eficaç, sembla- de fragments d'obres com *Lo ferrer de tall* o *Mar i Cel*,⁹ la qual cosa demostra el coneixement de la tradició teatral romàntica vuitcentista catalana, identificada amb el moviment de la Renaixença.

La vinculació amb la literatura característica de la Renaixença s'accentua amb la voluntat de Lluís Folch de fer participar els fills en les cerimònies dels Jocs Florals de Barcelona. Així, Josep Maria es posava en contacte amb la literatura culta, o millor encara, establerta, dins el moviment renaixentista català. Aquesta literatura, però, tenia una altra importància i una transcendència diferent de la teatral, bàsicament popular o amb voluntat popularitzant. De fet, tant per a Lluís

⁹ J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, Tàrraga: F. Camps Calmet, editor, 1971, p. 62-63. També R. FOLCH i CAMARASA, *Bon dia, pare!*, Barcelona: Laia, 1980, p. 31-32.

Folch com per a Josep Maria, que n'heretà la consciència, les manifestacions literàries dels Jocs Florals estaven íntimament vinculades a l'expressió catalanista, a l'afirmació nacional, més que no pas a l'estricta transmissió de valors estètics o, en un altre sentit, orientades al consum literari.

Finalment, cal assenyalar que Lluís Folch proporcionà als fills un cercle de relacions socials i de coneixences personals força significatiu; entre aquestes, hi havia personalitats rellevants de la societat de l'època com Pere Aldavert, Folguera i Duran o Guimerà, a banda del cercle de famílies benestants amb les quals els germans Folch anaven a passar les tardes de diumenge i que molt aviat serviren per mantenir el miratge d'una posició social que s'anava perdent lentament; perquè la prosperitat econòmica de la família Folch començà a estroncar-se com a conseqüència de la malaltia del pare, que l'anà apartant progressivament de la gestió del negoci de mobles. A partir de 1887 s'inicià la lenta davallada que culminà en el període comprès entre 1889 i 1891: mancat de continuïtat ja que l'hereu, Manuel, no havia estat educat per a la tasca, el negoci familiar començà un lent deteriorament econòmic fins al punt d'afectar l'escolaritat dels fills.

Només Manuel aconseguí restar-ne al marge i va poder continuar els estudis fins a acabar el batxillerat; el segon, Lluís, va haver de deixar el col·legi i fer-se càrrec d'allò que quedava del negoci familiar; Josep Maria continuà a l'escola, però amb un canvi d'estatus significatiu. El pas d'alumne «recomanat» a «extern» -que ell recordà sempre i utilitzà com a prova que la seva vida no havia estat sempre còmoda- li comportà que s'alteressin els cercles de relació, que passaren a ésser integrats per fills de menestrals i de sectors petitburgesos, més o menys proletaritzats, els quals compartien una situació econòmica similar.

Als dotze anys, Josep Maria deixà l'escola i passà a ajudar Lluís en el taller, que no era ja d'ebenisteria sinó simplement de fusteria. La situació econòmica, però, no millorava i els intents d'aixecar el negoci familiar fracassaren, com també les diverses iniciatives preses per pal·liar les creixents dificultats econòmiques que travessaven: des de la fabricació de joguines i "moblets" a preus barats, fins a l'obertura d'un magatzem de fustes que també va fracassar.

En aquestes circumstàncies i a instàncies del pare, Josep Maria, el 1897, amb disset anys, deixà el taller de fusteria per anar a col·locar-se de meritori en una casa d'ortopèdia, propietat de Pere Renom, on guanyava cinquanta pessetes

mensuals. S'iniciava, així, el seu procés de proletarització que, tanmateix, revestí unes característiques particulars.

Cal tenir present, en primer lloc, que si bé no era el primer dels germans Folch i Torres que accedia a un treball remunerat, sí que el procés d'inserció en el mercat laboral comportava una sensible davallada en l'escala social i, alhora, no duia aparellat el reconeixement públic a una orientació professional.

Uns anys abans, el germà gran, Manuel, havia aconseguit un lloc de treball remunerat en el camp del periodisme amb col·laboracions a *La Opinión*, *El Diario del Comercio* i *Las Noticias*. Mitjançant la rendibilització de l'educació rebuda, obtenia una retribució i una institucionalització de l'activitat laboral que compaginava, a més, amb una pràctica literària econòmicament subsidiària. De fet, Manuel tomava a salvar-se del desastre ingressant en les files de la intel·lectualitat barcelonina del tombant de segle, que culminava un procés de modernització de classe tot reivindicant el caràcter professional de les tasques intel·lectuals i/o artístiques.

Contràriament, Josep Maria, quan s'incorpora primer al taller familiar i, posteriorment, a l'ortopèdia, accedeix al sistema productiu com a mà d'obra no especialitzada. El fet tingué certes repercussions; una de les més immediates fou l'alteració substancial de les relacions amb Manuel. El germà gran esdevenia, per a Josep Maria, un model -com a professional del periodisme i, per tant, aliè a les servituds del treball manual assalariat, i com a autor literari reconegut- però, alhora, es convertia també en un exemple que calia superar o, si més no, igualar, la qual cosa afegia un grau de tensió més en les relacions entre ambdós germans; no gaire bones si hem de fer cas de les afirmacions i els comentaris del mateix Josep Maria en les memòries.¹⁰

¹⁰ Pel que es desprèn de les anotacions personals de Folch, sembla com si Manuel demanés un tracte de favor respecte a la resta de germans i, especialment, de Josep Maria. La primera referència que en trobem és un fet anecdòtic però que fixa els termes del conflicte. Com a conseqüència de l'establiment a casa seva d'un negoci, Josep Maria col·locà a la porta del pis una placa amb el seu nom, la qual cosa motivà la reacció irada de Manuel, que féu retirar la placa per tal que hi constés només el seu nom. Posteriorment, el conflicte va explicitar-se quan Josep Maria s'adreçà a *L'Atlàntida*, en què Manuel treballava, per tal que li publicuessin les proses. Josep Maria, però, va obtenir una resposta que el posava en evidència davant del cercle d'amics, que publicaven sense gaires restriccions en el setmanari. Així, al número del 6 de gener de 1899, apareixia publicat aquest missatge: «JMF: Escolta Pepet; hi complert el teu encàrrec parlant-ne ab ton germà Manel, i hem quedat que retocantho una mica ho publicarem. Estàs content, ara?». No cal dir que Folch s'abstingué d'acostar-se a la revista mentre el seu germà hi tingué una certa importància. Anys més tard, encara van haver-hi altres episodis conflictius, especialment en relació amb la seva entrada a l'Atracció de Forasters, on Manuel li trobà feina un cop Folch tornà del seu

Amb tot, el procés de proletarització de Josep Maria restà mediatitzat i no afectà, significativament, l'adscripció social del personatge. De fet, no es produí cap tipus de desclassament, total o parcial, tot i l'ingrés en el mercat laboral. D'una banda, perquè entrà a formar part dels sectors obrers dits de "coll-i-corbata", amb una particular i especial assumpció de la pròpia condició econòmicosocial, és a dir, de classe; de l'altra, perquè la militància catalanista - anterior a la proletarització-¹¹ actuà com a factor decisiu de cohesió i d'adscripció social en la mesura que va mantenir sense alteracions substancials els seus cercles de relació.

Això fou possible fonamentalment per les especials característiques que aquest grup -el sector de la "dependència"- va mantenir, com a mínim, fins a la Primera Guerra Mundial dins del conjunt de la classe obrera.¹² Malgrat les condicions laborals de sobreexplotació respecte d'altres sectors obrers especialment fabrils, els "dependents" -meritoris inclosos- mantenien unes aspiracions de promoció social individual i d'assimilació que impedièren l'assumpció de la proletarització. El nostre personatge ens forneix, amb les memòries, un exemple prou significatiu del sector, de les aspiracions que tenia i, alhora, de les limitacions en el camp de les reivindicacions socials i/o econòmiques que, d'altra banda, eren compensades per una radicalització progressiva en el catalanisme.¹³

Es tracta d'una militància catalanista que podria justificar, en part, les diferències entre les trajectòries ideològiques de Josep Maria i les seguides per alguns dels germans, especialment Manuel i Joaquim.¹⁴

exili a França.

¹¹ Així es desprèn del relat que el mateix Folch fa de la seva entrevista amb Pere Renom per aconseguir la feina a l'ortopèdia: «-Vostè és regionalista?. -No senyor, més que regionalista. Sóc catalanista de la Unió. No compregué el matís». «Llibre de Records».

¹² Sobre el tema veg. M. LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. En un altre aspecte complementari veg. J. M. FRANCÈS, *Memorias de un cero a la izquierda*, Mèxic: Olimpo, 1962.

¹³ Folch també va participar de la tendència a crear iniciatives mercantils pròpies dins del ram del comerç, totes fracassades, però que mostren ben clarament les aspiracions d'esdevenir amo d'algun negoci. La primera correspon a la comercialització a Catalunya d'una marca de vins francesos; la segona, també fonamentada en la distribució, corresponia a una marca de productes farmacèutics. L'obsessió per obtenir la distribució de marques i productes estrangers és a la base de les iniciatives generals d'aprendre idiomes, recollida en les classes impartides per les diverses associacions de dependents, amb l'objectiu de cercar, en l'ampliació de mercats, una via d'enriquiment més o menys ràpid.

¹⁴ Manuel, relacionat amb els cercles universitaris catalanistes, ingressà a la Lliga. Joaquim, per la seva banda, esdevingué un funcionari de la cultura, especialment de les arts plàstiques.

Amb tot, Josep Maria "heretà", per via familiar, la militància política en un determinat catalanisme, que havia cristal·litzat en la formació de la Unió Catalanista, i que, d'una banda, el diferenciava de la tradició encapçalada per Valentí Almirall i el Centre Català, mentre que, de l'altra, el posava en relació amb les personalitats més influents d'un dels sectors, hegemònic en aquests moments, dins el moviment catalanista: el grup de *La Renaixensa*, caracteritzat per l'apoliticisme i pel vessant culturalista.

Les influències paternes són l'element essencial de la formació de l'escriptor i constituïran un referent constant dins de la pràctica política i literària que va portar a terme. Fet i fet, per a Josep Maria Folch, exemple paradigmàtic de certs sectors del moviment catalanista al tombant de segle, continua essent vàlida encara la sentència «Pus parla en cathalá, Déu lin don gloria».

1. Les primeres passes (1898-1901)

Quan Josep Maria Folch s'integra de manera activa en el catalanisme el moviment està vivint un període de transformacions, la més significativa de les quals és la modernització més aparent que real, de la mà dels nous sectors, bàsicament joves, que com ell s'incorporen al moviment a partir de la segona part de la dècada dels noranta; es tracta d'un període marcat, fonamentalment, per les repercussions en la societat catalana de la crisi colonial espanyola, iniciada el 1895 i que culminà, l'any 1898, amb la pèrdua definitiva de Cuba, Puerto Rico i Filipines.

El desastre colonial espanyol, deixant de banda les conseqüències estrictament econòmiques que ocasionà la pèrdua d'aquests mercats a la indústria catalana,¹⁶ posà de manifest les limitacions dels sectors dirigents de l'Estat espanyol i la incapacitat que tenien per donar resposta a les necessitats de la burgesia catalana, la qual, amb tot, continuava compromesa amb el sistema polític de la Restauració i confiava encara a trobar una sortida dins el marc legal que l'Estat espanyol li oferia.¹⁷ D'altra banda, la crisi colonial, en fer realitat les previsions plantejades pel catalanisme en la campanya propagandística contra la

¹⁵ La bibliografia utilitzada per a la confecció del capítol, ultra els estudis que apareixen esmentats explícitament, és la següent: P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona: Ed.62, 1987; J. TERMES, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, Barcelona: Ed.62, 1989; J. VICENS VIVES, *Industrials i polítics*, Barcelona: Ed. Teide, 1958; B. de Riquer, *Regionalistes i nacionalistes (1898-1931)*, Barcelona: Dopesa, 1979 i ídem *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona: Ed.62, 1977; I. MOLAS, *Lliga Catalana*, Barcelona: Ed. 62, 1972; J. NADAL, *El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona: Ariel, 1975; A.. BALCELLS comp. *El pensament polític català (del segle XVIII a mitjan segle XX)*, Barcelona: Ed.62, 1988; F. ROCA, *Política econòmica i territori a Catalunya, (1901-1939)*, Barcelona: Ketres, 1979. També ha estat utilitzat el material procedent de la premsa de l'època, l'especificació del qual pot trobar-se a la bibliografia general.

¹⁶ Tractades especialment per J. NADAL (*El fracaso de la revolución industrial en España*), el qual, però, en relativitza la importància en relació amb el veritable problema de l'economia catalana de l'època: la manca d'un mercat interior que pogués absorbir la producció d'una manera continuada i sostinguda.

¹⁷ En aquest sentit, destaquen les iniciatives preses pel Foment del Treball Nacional, que intentava negociar directament amb el govern de Madrid un concert econòmic semblant al que gaudien les províncies basques i una sortida pactada a la crisi bèl·lica, després de veure la ineficàcia de la repressió militar -aplaudida en un principi- que assegurés el manteniment d'alguna mena de vincle amb els territoris colonials.

guerra,¹⁸ aconseguí d'atorgar credibilitat al missatge que difonia, alhora que estengué l'àrea d'influència social. El front obert contra la guerra colonial atorgà al catalanisme, doncs, un cert protagonisme polític i una projecció pública combativa i, sobretot, compromesa amb l'actualitat. I més encara quan un sector important del moviment se sumà a la dinàmica modernitzadora de certs àmbits de la societat catalana, mitjançant l'establiment d'una aliança amb els sectors intel·lectuals modernistes. Les iniciatives, que aconseguiren, amb un relatiu èxit, la catalanització de certes institucions rellevants mostraven que, dins del moviment catalanista, hi havia un grup de persones per al qual el catalanisme era -o podia arribar a ésser- alguna cosa més que una actitud culturalista nostàlgica i, el que és més important, demostraven tenir competència organitzativa per assolir una projecció pública.

La transformació de la imatge del moviment catalanista actuà, sens dubte, com un focus d'atracció per als diversos sectors socials catalans que, des de posicions ideològiques diverses, iniciaren un procés significatiu i transcendent d'acostament i d'integració a les tesis catalanistes, el qual acabà per modificar profundament el moviment mateix. Així, els sectors més actius de la burgesia catalana, representats pel Foment del Treball Nacional, juntament amb els ajuntaments, la Diputació de Barcelona, algunes associacions gremials i altres organismes representants dels sectors industrials i comercials d'arreu de Catalunya, plasmaren, en la redacció d'un missatge a la Reina regent, les seves demandes polítiques i econòmiques.¹⁹ La iniciativa preparà el camí per al primer intent significatiu de col·laboració i unitat entre catalanisme i sectors econòmics catalans, com a conseqüència del qual el moviment ja no tornà a ésser mai allò

¹⁸ De fet, des del començament del conflicte, l'any 1895, la premsa catalanista es mostrà favorable a la causa cubana i contrària a la política repressiva emprada pel govern espanyol. Des de les pàgines dels seus diaris defensaven la concessió d'una autonomia efectiva per als territoris colonials com a única mesura capaç de mantenir una certa influència sobre les colònies, els drets de les quals a l'autogovern ningú no qüestionava. Quan els Estats Units entraren en guerra, el març de 1898, es va poder comprovar que només la concessió d'aquests drets podia aturar el procés de substitució del feble domini espanyol per un altre imperialisme, molt més fort i contundent, el ianqui, que amenaçava d'acabar, violentament i absoluta, amb les possibles relacions, especialment comercials, entre els territoris colonials i l'antiga metròpoli. El decurs de la guerra, i l'armistici posterior van donar la raó als plantejaments catalanistes, alhora que demostraven la ineficàcia d'una administració centralitzada i corrupta com la del sistema de la Restauració.

¹⁹ En el document es demanaven la reforma del sistema parlamentari i una descentralització administrativa que garantís -o si més no no impedís- el desenvolupament econòmic de Catalunya i la possible projecció a la societat espanyola.

que havia estat: la creació de la *Junta Regional organizadora de las Adhesiones al Programa del general Polavieja*, el 12 de novembre de 1898.

L'enlluernament de certs sectors empresarials catalans pel missatge de regeneració i de moralitat de la vida pública espanyola fet pel general Camilo Garcia de Polavieja -i concretat en el manifest polític de setembre de 1898- possibilità contactes entre el personatge i determinades personalitats de la vida econòmica catalana, entre les quals destaquen Joan Sallarés, president del Foment, i Folguera i Duran. El darrer aconseguí interessar Lluís Domènec i Montaner, que accedí als precs d'intentar arribar a una entesa entre la Unió Catalanista i el general. El projecte presentat per la Unió Catalanista, però, no fou acceptat totalment per Polavieja, que si bé podia acceptar reivindicacions concretes i parcials, no podia compartir i, per tant, comprometre's a respectar, les aspiracions generals i de principis proposades per la Unió. Els representants del Foment, però, en tenien prou amb la promesa del concert econòmic i una vaga descentralització municipal i quan el general, aliat amb Silvela, cercà suport electoral, Joan Sallarés organitzà el grup polaviejista a Catalunya. En el grup, ultra els sectors empresarials, hi trobà cabuda també un cert sector del moviment catalanista, l'anomenat posteriorment possibilista, que veia l'oportunitat d'actuar en política i, en la mesura que s'aconseguïen certes reivindicacions, iniciar el camí de la recuperació nacional catalana. Els resultats concrets de la col·laboració amb el polaviejisme foren, però, minsos. Si n'exceptuem la promoció de certs personatges a càrrecs públics,²⁰ les reformes promeses no arribaven i, el que és més important, la política menada pel nou govern perjudicava seriosament els interessos del sector industrial català, especialment quan el ministre Fernández Villaverde negà totalment la possibilitat d'atorgar el tan desitjat concert econòmic. A més, amb la proposta d'augmentar les contribucions per pal·liar els desequilibris pressupostaris provocats per la guerra colonial, desencadenà un enfrontament directe, conegut com el Tancament de caixes, entre els gremis de comerciants i el govern Silvela.²¹ Fet i fet, la pràctica política

²⁰ Els nomenats foren Duran i Bas al ministeri de Gràcia i Justícia; Bartomeu Robert, Pau Font de Rubinat i Josep Yxart a les alcaldies de Barcelona, Reus i Tarragona, respectivament; Rubió i Ors com a rector de la Universitat de Barcelona; Josep Murgades al bisbat de Barcelona i Torres i Bages al de Vic.

²¹ El rebuig generalitzat entre els gremis de comerciants a la reforma tributària de Fernández Villaverde, cristal·litzà en la formació d'una associació, la Lliga de Defensa Industrial i Comercial, l'any 1899. Aquesta associació portà a terme una campanya de mobilitzacions per aturar el

demostrava, un cop més, la impossibilitat d'entesa entre el govern espanyol i els sectors empresarials catalans i, per tant, la necessitat de cercar altres vies per aconseguir les necessàries reformes politicosocials que Catalunya demanava.

Independentment dels resultats, però, l'experiència comportà l'inici de la fragmentació del moviment catalanista de la fi de segle, que amb la renovació dels anys noranta, i no sense friccions,²² havia integrat en l'estratègia certs valors –joventut, voluntat modernitzadora, reacció contra el platonisme dels vells dirigents– que el convertien ja en un moviment nou, dotat de projecció pública, políticament eficaç i socialment intervencionista.

Així, podem distingir dues grans línies d'actuació dins el catalanisme del tombant de segle que, a la llarga, acabaran per generar dues opcions diferenciades i enfrontades entre si. Una d'elles correspon als sectors de joves universitaris, aglutinats entorn del Centre Escolar Catalanista que utilitzaran el catalanisme per vehicular els interessos dels sectors més actius de la burgesia catalana del moment, les reivindicacions que plantegen i les necessitats de classe, en un intent d'oferir-los una alternativa eficaç al sistema polític de la Restauració, tot utilitzant el mateix marc que els proporcionava. Aquesta opció mirava Espanya com el mercat potencial més important de la indústria catalana i pretenia aconseguir-ne la transformació des de la posició privilegiada o

compliment de les reformes. La intransigència del govern portà a una radicalització de les posicions: de la negativa a pagar les contribucions fins a la vaga dels comerços, que foren contestades amb la suspensió de les garanties constitucionals i les detencions posteriors. Aquesta política repressiva motivà el trencament de la col·laboració catalana en el govern, amb les dimissions de Duran i Bas i de l'alcalde de Barcelona. L'enfrontament acabà per arrossegar totes les institucions econòmiques, socials i polítiques catalanes, inclòs el Foment, que havia intentat la mediació. La protesta que acabà al desembre de 1899 amb una claudicació fou, no obstant això, assumida pel conjunt de la societat catalana com un èxit, el primer que s'assolia en la reivindicació de les particularitats específiques de la nació.

²² Resulta molt il·lustratiu recollir el testimoni del mateix Folch sobre una d'aquestes manifestacions: «En aquells temps, dic, l'Orfeó Català donava els seus concerts públics al Teatre Líric. Nosaltres, amb els meus amics, tots jovincells, anàvem a sentir aquells concerts. Allí se'ns encenien els nostres entusiasmes. Al final es cantaven Els Segadors. I sortíem tot cantant-los pel passeig de Gràcia cap avall. La policia ens esperava amb els seus garrots o sabres. Cada vegada erem més els manifestants i les empaitades més furioses. Un dia, cap al tard, ens van perseguir fins a la Rambla de Canaletes. Com que la Unió Catalanista estava domiciliada al Carrer de la Canuda prop de la Rambla ens hi vam refugiar. Els senyors que es trobaven allí, prenent cafè i conversa, es van sorprendre de la nostra arribada, i crec que alguns ens van renyar. -Això és comprometre a la Unió». («Llibre de Records»). Crida l'atenció la descripció de les activitats i l'actitud dels membres de la Unió, que van a prendre cafè i conversa a la seu de l'entitat davant l'actitud dels representants més joves. La por de comprometre el bon nom de la Unió en aquests aldarulls de carrer mostra les limitacions i la inadaptació de la vida organitzativa de la institució respecte dels nous aires. Uns anys després, arran dels fets ocorreguts l'11 de Setembre de 1901, la discrepància encara es mantenia, aquesta vegada respecte de la convocatòria de la manifestació pública, en solidaritat amb els detinguts, feta per la Junta Permanent de la Unió. El fet

capdavantera en la modernitat que la consciència col·lectiva atorgava a Catalunya respecte d'Espanya. L'altra, molt menys estudiada i menys coneguda, concretarà les necessitats de la petita i de la mitjana burgesia, mitjançant la conversió del catalanisme en una ideologia que les identifiqui com a grup i els doni la cohesió que les circumstàncies econòmicosocials van posant en perill.²³ Perquè, amb la consecució d'una certa estabilitat econòmica, els sectors esmentats començaran a reclamar un reconeixement social i polític que no trobaven en el limitat sistema de la Restauració i el catalanisme, ni que fos a llarg terme, semblava poder-los-el oferir dins del projecte col·lectiu de desenvolupament de Catalunya al marge de la societat espanyola.

Josep Maria Folch s'integrarà en el darrer grup aglutinat a l'entorn de la Unió Catalanista, és a dir, en el catalanisme radical, inflexible, intransigent i maximalista, amb voluntat d'esdevenir, alhora, un moviment democràtic i liberal, amb un fort contingut culturalista que, en darrer terme, amaga unes clares aspiracions de promoció i d'ascens socials dels membres que l'integren.²⁴ L'actuació de l'escriptor n'esdevé un exemple paradigmàtic ja que participa plenament dels trets més significatius de la pràctica política i/o cultural que els defineixen: des de l'orfeonisme²⁵ fins a l'excursionisme -dins del qual arriba a

és recollit per Joan CREXELL, *El Llamp*, núm.11 (30-8-1984), p.10.

²³ Sobre la interpretació dels moviments nacionalistes i la funció que tenen en determinats sectors socials que veuen amenaçades totes les marques d'identificació col·lectiva per la consolidació d'una nova estratificació social veg. E. HOBSBAWM, «Les tradicions massificadores: Europa 1870-1914». A: E. HOBSBAWM / T. RANGER, *L'invent de la tradició*, Vic: Eumo, 1988, p. 247-288.

²⁴ J.Ll. Marfany, en els estudis sobre el Modernisme, assenyalava dos aspectes de la dimensió volgutament culta del catalanisme de final de segle: d'una banda, una voluntat educadora que amaga finalitats d'ascens social i, de l'altra, l'existència d'unes vel·leïtats literàries o intel·lectuals. Josep Maria Folch participa d'ambdues i, especialment, del caràcter lletraferit que adopten els aspirants a eludir una situació social desfavorable mitjançant la pràctica cultural, tot secundant l'estratègia dels intel·lectuals burgesos o, encara millor, apuntant-s'hi per esdevenir professionals. - J.Ll. MARFANY, *La cultura del catalanisme*, Barcelona: Empúries, 1995. En aquest sentit, l'autor és un més dels que participen de la "moda modernista" -«potser li havia cridat l'atenció els meus cabells rossencs i llargs, com de lleó, a la moda d'aquells anys de modernisme incipient» («Llibre de records»)- com a símbol extern de pertinença a un grup que aspira a consolidar-se socialment.

²⁵ Les relacions de l'escriptor amb l'orfeonisme i, especialment, amb l'Orfeó Català són d'una naturalesa particular. Hi entrà el 4 de juliol de 1901; però ja abans hi mantenia contactes. Deixant de banda l'amistat que tenia amb alguns membres, participava en les activitats que l'agrupació generava -classes de dansa, sessions musicals, etc.- i l'interès per l'entitat es concretarà en diversos articles dedicats a la institució i, especialment, al seu director, Lluís Millet. Tanmateix, l'entrada a l'Orfeó fou més el producte d'una necessitat que no pas una "vocació". En la Junta de l'Orfeó Català del dia 13 d'agost, un mes i escaig després de la seva entrada oficial, se'l nomenà oficial de secretaria amb un sou mensual de 50 pessetes. Josep Maria Folch, que havia abandonat l'ortopèdia, necessitava els diners i els amics Antoni Sabatés i Joan Poblet van intercedir per tal que aconseguís un càrrec remunerat dins de l'associació.

ésser president de l'agrupació «Los Muntanyencs»,²⁶ afiliada a la Unió Catalanista- sense oblidar la literatura, especialment el conreu com a satisfacció d'unes vel·leïtats personals, en el seu cas atïades per l'exemple del germà, Manuel.

De fet, la primera activitat pública d'una certa entitat realitzada pel nostre personatge consisteix en la creació, juntament amb el grup d'amics «Els Mansos»,²⁷ d'una revista: *Lo Conseller*. Subtitulada *Revista literaria y artística*, comptava amb els redactors següents: Josep Ferrer Roig, Enric Gorchs, Joan Poblet Camps, Antoni de Sabatés Vila i Juli Gibert com a redactor musical. També hi col·laboraren Manuel Folch, Joan Cendra Muntades, el general Ginestà Punset, Brauli Comas, Dimas, J. de Rius i un altre nom que resulta il·legible a causa de la conservació defectuosa dels exemplars. L'estructura de la revista era similar a la de les publicacions que veïen la llum pública a l'època: editorial, seccions fixes de música i espectacles, col·laboracions literàries inèdites o reproduïdes d'altres revistes, per acabar amb les Noves, no sempre d'actualitat. Tenia una extensió de quatre pàgines i la primera plana incloïa un dibuix, per allò de ser una revista "artística".²⁸ Tot i ser majoritàriament de temàtica i d'intenció artísticoliterària, a l'estil de les que proliferaven al tombant de segle,²⁹ *Lo Conseller* contenia també una marcada intencionalitat política, si més no pel que

²⁶ *La Nació Catalana*, 15-2-1900. Abans ja havia estat el primer president de la Secció Literària i el vocal del Consell directiu de l'agrupació -*La Nació Catalana*, 15-11-1899.

²⁷ En aquest grup, per mitjà del qual institucionalitzaven la seva militància catalanista, destaquen els noms de Ferrer i Roig, Antoni Sabatés, Joan Poblet, Navarro, Borràs de l'Elzeviriana i Alfons Maseras.

²⁸ Per a una descripció més aprofundida veg. J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història de la premsa catalana*, vol.1, Barcelona: Bruguera, 1966, p. 329.

²⁹ Sobre el tema de la proliferació de les revistes al tombant de segle, J.LI. Marfany n'apunta la connexió amb el fenomen d'extensió del Modernisme i de les actituds modernistes a sectors socials fins aleshores al marge del moviment, especialment la petita burgesia i els representants més joves de la burgesia catalana, és a dir, oficinistes, dependents de comerç, estudiants, etc. Aquests sectors, per als quals el Modernisme esdevé un estil de vida, utilitzen les revistes com a marca de pertinença a un grup, a una col·lectivitat amb reconeixement social. Les publicacions esdevenen el vehicle de les aspiracions i dels entusiasmes que els caracteritzen en tant que són ells mateixos qui proporcionen l'orientació i el material sobre el qual es construeix la revista. L'exemple més significatiu és la importància concedida a les seccions de notícies en què, ultra la informació precisa de tots els actes que realitzen els diferents grups, la part més important correspon a la correspondència que s'estableix entre lectors i redacció, la qual permet seguir amb força precisió l'evolució soferta pels sectors implicats. El cas més emblemàtic el constitueix la revista *Juventut*, que ha estat objecte d'un estudi concret de J. LI. MARFANY -«*Juventut* revista modernista», *Serra d'Or*, núm. 135 (desembre 1970), p. 53-56. En relació amb la significació cultural i la transcendència de la pràctica descrita en el mercat literari català veg. J. CASTELLANOS, «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)», *Els Marges*, núm.56 (octubre de 1996), p. 5-38.

fa a l'aportació personal de Josep Maria Folch.³⁰ Sota la seva direcció, *Lo Conceller* publicà dotze números setmanals, entre el 17 de gener i el 3 d'abril de 1898, la distribució dels quals ultrapassà els límits estrictes del grupet de la plaça de la Cucurulla.³¹

Pel que fa a l'estricta militància política, aquests grups portaren el catalanisme al carrer, en una campanya propagandística que es nodria, principalment, d'actes públics de difusió del missatge catalanista arreu del territori català, amb l'objectiu de sensibilitzar l'opinió pública respecte de la situació política coetània i de la validesa de les alternatives proposades per la Unió Catalanista. Els actes representen el bateig polític de molts d'aquests joves militants que, com el nostre autor, accedeixen així a la pràctica política activa i, de manera subsidiària, a causa de la particular estructura de les manifestacions que protagonitzen -barreja de política i cultura- aconsegueixen donar-se a conèixer en els cercles culturals de l'època. En el cas concret de Josep Maria Folch, l'assídua participació en la campanya de propaganda i d'extensió catalanista acabà per convertir-lo en un hàbil orador polític i, per tant, reconegut i apreciat dins de la Unió Catalanista, a banda de la progressiva consolidació com a escriptor patriòtic. Les notícies i ressenyes i els comentaris dels actes, que omplen la premsa catalanista de l'època, deixen constància de l'activitat que realitza i de la fama creixent que va adquirint dins dels cercles catalanistes.³²

Paral·lelament, aquests grups portaren l'activitat política a la premsa periòdica, gràcies a la qual s'asseguraven la presència constant i quotidiana en la

³⁰ Els únics treballs signats que publica Folch a la revista són un article dedicat al director de l'Orfeó Català, Lluís Millet, felicitant-lo pel reconeixement obtingut a Niça -«En Lluís Millet y Pagès», núm.8 (6-3-1898)-, un altre -«Aniversari», núm.9 (13-3-1898)- recordant la suspensió de *La Renaixensa* per la crítica a la política espanyola i, per últim, un conte «Pobre mare!», núm.5 (14-2-1898)- en el qual dramatitza la situació generada per la guerra colonial en la societat catalana.

³¹ El mateix autor ens informa de la difusió del setmanari: «Els primers deu exemplars ens els compràvem nosaltres mateixos; els demés fins a cent els venia, sense comissió, l'amic Poblet entre els seus amics i nostres de l'Orfeó Català» («Llibre de Records»). Sembla també confirmar-ho l'aparició d'altres setmanaris que intenten imitar aquesta iniciativa; Folch n'esmenta dos: *Lo Jovent Català* al carrer de Boters i *L'Escon* al carrer del Pi. La primera d'aquestes revistes és recollida a l'obra de J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història* 1, p. 354-356 amb unes característiques similars però amb una datació que difereix de la donada per Folch. La segona és una revista de teatre.

³² El podem trobar com a orador polític a Tiana -*La Nació Catalana*, 15-8-1899; *La Renaixensa*, 1-8-1899- o a Sabadell -*Joventut*, núm.73 (4-7-1901), 457; *La Nació Catalana*, 15-7-1901- i com a rapsode i poeta a Sants, a la festa inaugural de "Lo Somatent" -*La Renaixensa*, 2-7-1899- o en la inauguració d'una agrupació catalanista, "Els Segadors" -*La Nació Catalana*, 30-9-1899- entre d'altres. En tots els casos sempre qualificat com a «entusiasta», «valent» i altres epítets semblants que, a poc a poc, van atorgant-li una dimensió pública i una fama creixent.

societat catalana. La pràctica del periodisme, a més, suposava la possibilitat d'accedir a un tipus de feina intel·lectual més d'acord amb les vel·leïtats que els coruscles implicats mantenien. És en aquest sentit que hem d'interpretar que el nostre personatge acceptés la direcció d'una de les revistes significatives del panorama cultural català de l'època: *L'Atlàntida*.³³

No deixa de ser simptomàtic que sense cap precedent notori, si exceptuem l'article que publicà a *La Renaixensa* el 6 d'agost de 1899 contra l'augment dels impostos proposat per Villaverde al Congrés,³⁴ se li confiï la direcció d'una publicació que, tot i l'estat més aviat precari que patia, no deixava de tenir una certa importància. La continuïtat de la revista estigué amenaçada diverses vegades. La darrera, cap a la fi de 1899, motivà la retirada de diversos redactors, entre ells Manuel Folch i Torres. Cal recordar que Josep Maria Folch havia tingut certs problemes, com a conseqüència dels quals s'abstingué d'acostar-s'hi, almenys fins que el germà hagués deixat de tenir-hi un pes significatiu. Curiosament, fou ell la persona triada per salvar la publicació, que restava ferida de mort amb l'abandonament de Manuel, un dels pilars de *L'Atlàntida*. L'entrada de l'autor al setmanari comportà uns canvis significatius; els més visibles foren, d'una banda, la incorporació, sota la capçalera de la revista, d'un fragment de la declaració de les Bases de Manresa, a l'estil de les publicacions catalanistes del

³³ *L'Atlàntida*, nascuda el 15 de maig de 1896, és una iniciativa de Valeri Serra i Boldú, que volia amb aquesta revista donar suport a Jacint Verdaguer, aleshores en un moment delicat. És, en els seus inicis, una revista exclusivament literària i pretén, segons els redactors, elevar el nivell de les publicacions literàries de l'època. De fet, *L'Atlàntida* es planteja substituir, en la mesura que les vol integrar, les iniciatives dels nous sectors que, amb la consolidació de certs aspectes del moviment modernista, volen també participar activament en la pràctica cultural. Uns sectors, a més, per als quals el nom de Verdaguer resultava, si més no, força atractiu. No cal recordar l'ascendent que el poeta gaudia en aquests cercles populars i catalanistes, com es va poder comprovar arran de la seva defenestració i, posteriorment, en els homenatges que se li reteren quan va morir. La nòmina de directors, redactors i col·laboradors del setmanari abraça gairebé la totalitat dels noms coneguts de l'època, com també dels autors que es donen a conèixer a partir d'aquells moments. Per aquesta qüestió i d'altres referides a les característiques intrínseques de la revista veg. J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història* 1, p. 216-217.

³⁴ L'article en qüestió, «Diners o la vida!», datat el juny de 1899, no fa més que incidir en les idees expressades pel catalanisme de la fi de segle de rebuig de la política del govern Silvela-Polavieja i de la pretesa "regeneració" des de dalt que els havia portat al poder, alhora que referma la necessitat de cercar en les característiques essencials de Catalunya la pròpia regeneració. Ens sembla arriscat de mantenir, com fa J. Miracle (*Josep Maria Folch i Torres*), que l'article pugui ésser considerat com un precedent, gairebé una anticipació "clarivident", del moviment desencadenat i posteriorment conegut com el Tancament de caixes. Sembla demostrat que l'entusiasme que atribueix a la Unió Catalanista respecte del moviment dels gremis s'ha de posar en quarantena, ja que, de fet, *La Renaixensa*, a diferència de *La Veu*, mantingué unes certes reserves davant d'un moviment els objectius del qual no ultrapassaven l'estricta reivindicació econòmica i, per tant, podien ser integrats dins el mateix sistema polític de la Restauració que, d'altra banda, els gremis no qüestionaven.

moment; de l'altra, la inclusió de la temàtica política dins dels continguts de la revista i, especialment, en la secció de Crònica, de la qual es féu càrrec seguint l'exemple del germà Manuel. El pas de Josep Maria Folch per *L'Atlàntida* fou relativament curt, des de gener fins a mitjan juny de 1900, però aconseguí de mantenir la vitalitat de la revista. Quan ell i el seu equip deixaren la publicació, començà a declinar fins a la desaparició definitiva a la fi de 1900. La participació del nostre personatge se centrà, bàsicament, en els comentaris sobre l'actualitat política, amb una certa atenció a determinats actes i esdeveniments culturals. Cap a la fi de l'estada al setmanari, també hi publicà uns quants contes, d'estil i temàtica variats. Sembla, però, que el gruix de l'activitat que hi portà a terme va dirigir-se al comentari polític, en la línia marcada per publicacions com *La Renaixensa* o *La Nació Catalana*. Uns comentaris polítics que, ben aviat, tingueren un nou objectiu, ara ja dins del mateix moviment catalanista, amb la fundació, el gener de 1900, del Centre Nacional Català.³⁵

L'organització, nascuda al marge de l'estructura de la Unió Catalanista, acabava de confirmar la tendència de part del catalanisme a constituir-se en una opció política moderna, capaç de competir, en igualtat de condicions, amb els partits polítics existents. Des d'un principi, els membres del Centre Nacional Català estaven disposats a negociar amb altres sectors socials per trobar punts en comú i, alhora, estratègies des de les quals iniciar -i protagonitzar- la transformació politicosocial que la burgesia catalana necessitava urgentment. La voluntat explícita que mostraven de capitalitzar i de canalitzar la força creixent que el catalanisme estava assolint en el si de la societat catalana de l'època i de convertir-la en un suport electoral, quan arribés el moment, desencadenà un enfrontament frontal i virulent en el si del moviment catalanista. El conflicte es vehiculà, fonamentalment, per mitjà de la premsa, que donà cabuda a un seguit de polèmiques, força dures, entre els integrants dels sectors possibilistes i radicals del catalanisme, la qual cosa acabà per convertir el Centre Nacional Català en el veritable protagonista del moment polític. Josep Maria Folch participà activament, des de totes les plataformes al seu abast, en la campanya contra els

³⁵ L'organització integrava els membres del Centre Escolar Catalanista, de molt el grup més actiu i amb plantejaments més clars de la feina que calia fer; els sectors de joves republicans que s'havien acostat al catalanisme arran del pacte per aconseguir la catalanització de l'Ateneu Barcelonès; i, finalment, algunes "patums" de la vida política del moment, que havien format part de la Lliga de Catalunya i de la Unió Catalanista.

sectors "desviacionistes" del catalanisme, des de la posició de ferm defensor dels principis de la Unió Catalanista. Amb tot, les propostes del Centre Nacional Català continuaren prenent carta de naturalesa en l'opinió pública, més decantada cap a la rendibilització immediata de la força que tenia per mitjà del vot que no pas cap a una acció lenta de conscienciació progressiva sense gaires concrecions pràctiques.

La Unió Catalanista no varià substancialment d'estratègia política en el període, és a dir, en els anys que precedeixen la formació de la Lliga Regionalista, i continuà confiant en l'agitació com a eina de conscienciació política col·lectiva, amb manifestacions i actes públics d'afirmació catalanista. Entre totes, en destaca principalment una, a conseqüència de la qual el nostre personatge fou empresonat.

La vigília de l'11 de Setembre de 1901, l'ofrena floral a l'estàtua de Rafael Casanova, feta per diverses entitats catalanistes i organitzada per l'associació «Sempre Avant» que presidia Lluís Marsans, acabà amb una trentena de detencions.³⁶ Era la primera vegada que la policia no s'acontentava només amb la dissuasió, més o menys violenta, dels actes col·lectius catalanistes i, per això, el fet tingué importants repercussions en el conjunt de la societat catalana i, també, en determinats cercles polítics.³⁷

³⁶ A banda de Lluís Marsans i de Josep Maria Folch, els detinguts foren: Francesc Corbella i Vila, Andreu Febrer i Sanllehí, Ricard Coll i Serra, Ricard Usall i Puig, Miquel Balmas i Jordana, Josep Horta i Camps, Joaquim Horta i Boadella, Francesc Vinyals i Forment, Rafael Arenas i Tona, Francesc Llach i Pont, Enric Rafel i Surell, Jaume Arquer i Clapés, Josep Bas i Gich, Jaume Aymà i Ayala, Joan Casellas i Cals, Xavier Zengotita i Bayona, Joan B. Fonta i Manau, Manuel Ribas i Cots, Tomàs Soler i Santmartín, Alfons Solà i Jener, Josep Soronellas i Brosé, Antoni Antich i Antich, Lluís Alemany i Carvi, Jaume Casanova i Soler, Joaquim Sot i Romaguera, Josep Viader i Farell i Ramon Riu i Cots. Després de prendre'ls declaració i de passar la nit al Govern Civil, foren conduïts a la presó. Excepte quatre d'ells (Joan B. Fonta, Manuel Ribas, Alfons Solà i Ramon Riu, detinguts quan van anar a interessar-s'hi al Govern Civil), la resta foren processats per un delictes de reunió il·legal. Amb tot, la causa fou arxivada al cap d'uns mesos, ja que els processats van poder beneficiar-se d'un indult concedit per Alfons XIII, que celebrava així la majoria d'edat. Tota la premsa catalanista va tractar el fet de manera prioritària i van sovintejar els articles que feien referència al cas escrits per totes les personalitats polítiques del moment. Folch, per la seva banda, publicà dos treballs sobre el tema: el primer a *Juventut*, tot acompanyant la fotografia dels detinguts, publicada en el suplement «A la presó», núm.85 (26-9-1901), p. 645-646; l'altre, dividit en vuit parts, fou publicat a *La Renaixensa* entre el 22-12-1901 i el 14-3-1902, sota el títol genèric «A la presó». En els articles dóna una versió desdramatitzada de l'estada a la presó, la qual cosa motivà més d'una situació violenta entre el grup de detinguts.

³⁷ Deixant de banda la mobilització de tots els representants del catalanisme, des de la Unió fins a la Lliga i els seus flamants diputats, també s'interessaren per la sort dels detinguts els representants de tendències tan diverses com els carlins, els federals i, fins i tot, el Centro Catalán Liberal Monárquico de Barcelona, que va enviar un telegrama de protesta al rei (*La Veu*, 14-9-1901). Les detencions havien aconseguit crear una mena d'unitat, de solidaritat, al marge de les diferències polítiques.

El catalanisme aconseguia els primers "màrtirs" i, de retruc, un ressò públic fins aleshores esquiú i limitat. El que havia estat un acte nocturn i minoritari es convertí, gràcies a la publicitat donada per la repressió policial, en una manifestació popular, un cop alliberats els detinguts, la qual comptà amb el suport del gruix del moviment catalanista i de certs sectors del republicanisme català. La iniciativa de convocar una nova manifestació sorgí de la Junta Permanent de la Unió Catalanista, que volia així solidaritzar-se amb els trenta detinguts i mostrar a l'opinió pública espanyola que el fet no havia estat l'exaltació de quatre joves esbojarrats, com certes publicacions -*El Liberal*, *El Diluvio*, *La Publicidad*, etc.- volien fer creure. Tot i que el governador civil va intentar limitar l'abast de la manifestació pel fet de canviar-ne el recorregut, la convocatòria va ésser un èxit de públic -les xifres que se'n recullen varien entre les 10.000 i les 15.000 persones-, tal com ho refereixen les diverses cròniques periodístiques sobre l'acte i, especialment, la publicada per *La Renaixensa* el 16 de setembre de 1901. Segons la ressenya, l'assistència fou massiva i comptà amb representació de tots els sectors de la societat catalana -«nutridas representacions de centres obrers, polítichs, industrials y artístichs, reconegudes personalitats en las lletras, en la política, en lo comerç, en la industria y propietat, en una paraula, allí comparegué Barcelona ab tot lo que té de genuinament catalá». També van venir representacions de fora de la ciutat, concretament del Vallès i de la costa. Els trenta detinguts, que havien estat alliberats el divendres anterior, dia 13, també hi assistiren, i compartiren la presidència de la manifestació al costat de la Junta Permanent de la Unió i els seus expresidents.

Deixant de banda la participació ciutadana que l'acte despertà, cal destacar-ne dos fets importants: d'una banda, l'absència de representants dels sectors catalanistes possibilistes que, si bé van protestar per l'acció repressiva, -tot i que d'una manera un xic oportunista- no participaren com a grup en l'acte de força i de desafiament al govern central; de l'altra, la convivència de diferents agrupacions polítiques en una mateixa manifestació, el protagonisme de la qual pertanyia, indiscutiblement, a la Unió Catalanista. Segons les referències amb què comptem hi participaren federals i carlins però també sectors republicans -com recull la ressenya de l'acte: «"Aquí hi ha d'altres republicans que no son

federal i que també s'associen a l'acte". Remors i grans aplaudiments...»-³⁸ els grans enemics del catalanisme polític que, amb tot, van poder coincidir en un acte de marcada reivindicació patriòtica. Era un primer intent de constituir un front comú contra les "agressions" del govern espanyol cap a Catalunya que trigaria força a tenir continuïtat.

Paral·lelament, es creà una associació, «La Reixa», afiliada a la Unió Catalanista, de la qual només podien ésser membres les persones que havien estat a la presó per motius polítics, concretament «els qui hagin estat detinguts alguna vegada per actes realitzats fent manifestació d'amor a la Pàtria Catalana.»³⁹

En tots aquests actes, Josep Maria Folch no només hi juga un paper destacat sinó que n'esdevé el protagonista, fins i tot per sobre d'una reconeguda personalitat en el moviment catalanista com Lluís Marsans. No deixa de ser simptomàtic el fet que sigui el president escollit, per aclamació, de la nova associació i que sigui el seu nom l'únic que s'esmenta en la ressenya de la manifestació en commemoració de l'11 de setembre.⁴⁰ El nostre personatge era, aleshores, un valor segur i carismàtic per a la pràctica política.

Així ho van entendre Prat de la Riba i els responsables de *La Veu de Catalunya* quan el cridaren per incorporar-se a la redacció com a cronista, sota les ordres de Raimon Casellas. L'autor, per a qui l'exemple del germà, Manuel, continuava essent envejable, ho acceptà de bon grat; al cap i a la fi, podia finalment gaudir d'una mínima estabilitat econòmica al marge de les servituds del treball manual assalariat, alhora que entrava, si no per la porta gran sí per una de mitjana, en els cercles polítics influents de l'època.⁴¹

³⁸ *La Renaixensa*, 16-9-1901.

³⁹ Així es recull, textualment, a la notícia que publica *La Nació Catalana* el 30-10-1901. L'acte de constitució tingué lloc a l'hotel Comtal, després d'un sopar organitzat amb els diners sobrers dels donatius rebuts, tot i que la idea de crear-la, sembla, va produir-se dins mateix de la presó. El consell directiu de la nova associació era el següent: Josep Maria Folch, president; Joan B. Fonta, vicepresident; Josep Bas, tresorer; Joaquim Horta i Xavier Zengotita, secretaris; Josep Viader i Francesc Vinyals, vocals (*La Renaixensa*, 25-10-1901). La presentació pública de l'organització va tenir lloc el 30 d'octubre al Consell General de representants de la Unió Catalanista, al qual van assistir tots els membres excepte Folch, que havia caigut malalt de tifus.

⁴⁰ «Un cop arribats al peu de la estàtua, la Junta Permanent de la Unió Catalanista y'ls companys nostres d'idees que duyan la corona, s'enfilà á dalt lo jove Joseph Mª Folch y Torres ab dos companys més de procés per una escala de má disposada pera aquest objecte y col·locaren la corona al monument, passant-la pel pal de la bandera de Santa Eulària al que está abraçada la estàtua del valent Conseller en Cap.» *La Renaixensa*, 16-10-1901.

⁴¹ Resulta difícil de precisar el moment exacte en què Folch deixa definitivament l'ortopèdia per dedicar-se exclusivament a l'activitat periodística, política i cultural, si bé sembla clar que s'ha de

El fet d'incorporar-se a *La Veu*, però, no fou una decisió gaire encertada. Comptat i debatut, s'havia passat a l'enemic i així ho entenien els companys. No és estrany que ben aviat intentés trobar una sortida a una situació incòmoda com aquella. Fou gràcies a la intervenció dels amics, Ricard Maimó i Sampere, Antoni Sabatés i Joan Poblet, que aconseguí el que es proposava; el primer li facilità l'accés al càrrec de secretari habilitat de la Junta Permanent de la Unió Catalanista i els altres el proposaren com a oficial de secretaria de l'Orfeó Català. Amb el sou garantit, el nostre escriptor podia abandonar *La Veu* i iniciar una nova etapa, ara ja com a quadre reconegut de l'organització política del moviment catalanista.⁴²

2. Un salt qualitatiu (1901-1905)

Contràriament al que caldria esperar, l'activitat política de Josep Maria Folch sembla paralitzar-se arran de l'entrada en l'estructura organitzativa de la Unió Catalanista. A partir de setembre de 1901, i deixant de banda el període de temps que estigué convalescent d'una malaltia greu, el seu nom desapareix de les cròniques dels actes polítics en benefici de la faceta literària que, fins aleshores, havia estat una pràctica més aviat subsidiària. No serà fins a 1904 que el personatge tornarà a fer-se present en el panorama polític catalanista amb un canvi substancial en el tipus de militància practicada fins aleshores. Abandonarà l'activisme polític immediat i de carrer per dedicar-se, fonamentalment, a la reflexió teòrica i a la divulgació de la ideologia catalanista, des de la tribuna que li

situar pel volts de l'estiu de 1901. J. Miracle, seguint les indicacions del mateix autor, tot i que no són gaire precises, situa el fet entre l'estrena de *Trista aubada*, la primera obra teatral, el febrer de 1901, i els fets de l'11 de Setembre. Es basa en el fet que mentre en el primer cas l'ortopèdic el felicità personalment, en el segon ho va fer ja per mitjà d'una targeta (J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 143).

⁴² Pel que fa a la sortida de *La Veu*, tot i la manca de seguretat, podem afinar una mica més les dates. Així, sabem que Folch accedí al càrrec d'oficial de secretaria de l'Orfeó Català l'1 de setembre de 1901, i que el dia 5 del mateix mes publicà a *La Renaixensa* un article «L'Orfeó Català a Manresa. (Impressions)», en to de crònica periodística, la qual cosa o bé demostra la tolerància de la redacció de *La Veu* respecte de la col·laboració dels seus redactors en les publicacions de la competència, o bé ens indica que ja no estava inclòs en la nòmina de *La Veu*. En tot cas, podem afirmar que el pas per *La Veu* fou efímer. Cal remarcar, però, que el fet significatiu és que Prat l'acceptés ja que s'havia distingit repetidament pels atacs no només a la publicació sinó a allò que representava. Només la vàlua com a dirigent o futur dirigent polític pot explicar-ho. D'altra banda, la fugida endavant en deixar l'ortopèdia li va obrir, indirectament, les portes de la militància política com a membre alliberat del moviment catalanista.

ofereixen les diverses publicacions periòdiques del catalanisme radical, i especialment a *La Tralla*.

En una data imprecisa entre la fi de 1903 i el començament de 1904, se li ofereix la direcció d'aquest setmanari polític i des de les seves planes conrearà, de manera continuada, la reflexió teòrica i la divulgació de la ideologia catalanista, en la línia que comença a ser majoritària a la Unió Catalanista, sense escatimar ni defugir la confrontació i la polèmica, la qual cosa li provocarà més d'un problema.

Pel que es desprèn de les memòries, l'autor arribà a la direcció de *La Tralla* de retruc. Com uns anys abans quan accedí a la direcció de *L'Atlàntida*, el setmanari estava en una situació més aviat crítica. La publicació havia nascut, el 31 d'octubre de 1903, a redós d'una associació catalanista, el «Centre Autonomista Català», sota la direcció de Domènec Fomés i amb Vicenç A. Ballester com a editor. El tarannà de la revista era marcadament satíric, combatiu i propagandístic i s'adreçava, inequívocament, a un públic popular.⁴³

Plenament identificada amb els postulats de la Unió Catalanista, *La Tralla* era l'alternativa periodística a una altra publicació, el *Cu-Cut!*, l'orientació del qual responia als interessos de la Lliga Regionalista. La consciència de la diferenciació i la complementarietat de les dues revistes és present des de l'accés de Josep Maria Folch a la direcció de *La Tralla*, tal com ho demostra el «Llibre de Records»:

«Feiem catalanisme obrerista que tanta falta feia perquè els del *Cu-Cut!* eren un burgesos. A *La Tralla* vaig rodejar-me d'uns quants xicots obrers de Sant Martí i el Poble Nou, és a dir, de barriada fabril. Eren obrers autèntics, tots menys l'editor que era un burgès complet i jo que no era res, ni cuca ni ocell.»

⁴³ Segons la informació que recullen J. TORRENT i R. TÀSIS, *Història* 1, p. 358-360, la publicació constitueix un dels èxits importants de la premsa radical catalanista, especialment entre el públic jove. La seva és una història accidentada, amb suspensions i multes, pel decidit caràcter de lluita que mostrava. L'escriptor així ho reconeix a les memòries: «Vam tirar bastant al dret. Ens denunciaven cada setmana. Processaments, multes, retirada d'edicions. Nosaltres més forts encara. Quan no rebíem per massa catalanistes, ens perseguïen per massa socials. Allí hi sortia tot.» («Llibre de Records»). La mateixa composició de la redacció, tot i els pseudònims, mostra l'interès per arribar a un públic popular, especialment obrer, amb qui mantenen una correspondència especial, la qual permet delimitar-ne l'abast i la implantació entre aquests sectors.

En aquest sentit, no és estrany de trobar a la premsa de l'època referències a la consideració diferenciada d'ambdós setmanaris i a la funció especial que desenvolupen.⁴⁴ És per això que l'orientació de la revista no contempla com a objectiu principal l'atac al regionalisme; ben al contrari, la seva és una feina integradora ja que, al capdavant, el nacionalisme és concebut com una ideologia alliberadora de caràcter col·lectiu i contrària als exclusivismes.⁴⁵ Conscients de la diferència i de la complementarietat d'ambdues publicacions, *La Tralla* basa el seu objectiu principal a guanyar per al catalanisme el gruix de la societat del país: la classe obrera.

El canvi en el discurs ideològic i polític del catalanisme radical i l'atenció que dispensaran als sectors populars, especialment a la classe obrera, comença a detectar-se a partir de 1902 tot i que no serà fins a 1904 quan esdevindrà majoritari i definitori de la Unió Catalanista. Des del tombant de segle havien començat a proliferar, sense cap suport de la direcció de la Unió, un cert nombre d'associacions que, tot i definir-se dins els paràmetres de catalanisme, insinuaven també una certa voluntat d'apropar-se als grups socials esmentats. El panorama associatiu del catalanisme començava a incloure agrupacions que, al costat de la definició catalanista, s'autoproclamaven "democràtiques" i lligades al món obrer, especialment fabril.⁴⁶

⁴⁴ D'entre tots els exemples podríem destacar la notícia publicada a *Juventut*, núm.267 (23-3-1905): «La Comissió nomenada pera fer un acte de simpatia als periódichs catalanistas *Cu-Cut!* y *La Tralla* han acordat dirigirse a todas las entidades catalanistas demanantles hi encaridament que's fassi com un dever de patriotisme y germanor la propagació de la lectura de *La Tralla*, principalment entre els obrers, a quins va més especialment destinada, a fi que poguem respondre ab l'espandiment del nostre ideal a las persecucions malévolas del centralisme.»

⁴⁵ Les declaracions de principis sobre el caràcter unitari del nacionalisme sovintegen a la revista, que les repeteix com una mena de consigna política. La feina de la publicació és ben clara: «La Tralla que sempre ha perseguit com á única finalitat la de la completa fusió de tots los elements autonomistas de bona voluntat pera formar un gran núcleu nacionalista (...)» GNOM, núm.37 (8-7-1904), p.1. Al capdavant, el setmanari és el portaveu de la Unió Catalanista i de les noves orientacions que mostra, recollides a l'Assemblea de Barcelona: «(...) y que la seva tasca lluny de tendir á la ruptura dels membres que integren el cos nacional de la terra, lluny de voler dretas y esquerras que sols serveixen pera infiltrar al poble una mesquina idea, contrària á la gran llibertat ab que deu deixar-se la conciencia dels homes, vol la unió de tots los catalans, apuntantlos en lo que de comú tinguin, qu'es l'amor á la terra y á la vida.» «L'assamblea de la Unió Catalanista», *La Tralla*, núm.31 (27-5-1904), p.2.

⁴⁶ Entre aquestes cal destacar l'Associació Democràtica Catalanista «Lo Somatent», fundada el 1899, que es declara, a més, republicana. També podríem esmentar l'Associació Democràtica Catalanista «Lo Tràngul», de la Barceloneta, que compta amb un setmanari, *Llevant*, com a portaveu de les seves activitats. Una lectura de la publicació, que durà des d'agost de 1901 fins a octubre de 1903, ens dóna una idea de l'evolució que seguien aquest tipus d'associacions. De fet, el setmanari canvia diverses vegades de subtítol: en una primera etapa, fins a novembre de 1901, sortí publicat com a «periódich de propaganda catalanista porta-veu de la Agrupació Democràtica Catalanista 'Lo Tràngul'», posteriorment modificada, de desembre de 1901 a l'agost de 1902, com

Les noves orientacions quallaren definitivament en la setena Assemblea General de la Unió Catalanista, celebrada a Barcelona el maig de 1904, amb el significatiu lema *El Catalanisme i el "problema social"*. L'Assemblea es traduï, a la pràctica, en la segona gran "sotragada" en el si del moviment catalanista. Després de la creació de la Lliga Regionalista, el 1901, l'Assemblea de Barcelona provocà la segona gran escissió d'un moviment que proclamava, des dels inicis, la vocació unitària. L'enfrontament, que acabà amb la marxa dels sectors culturalistes i puristes encapçalats per Àngel Guimerà i altres patums del moviment, venia de lluny. No es tractava només de l'oposició a qualsevol mena de politització; aquesta era més aviat la coartada davant el veritable problema de fons: la sensibilitat respecte de la situació dels sectors populars. D'acord amb això, cal interpretar les crítiques adreçades al voltant de l'adopció del terme "nacionalista" com a definició del moviment, en detriment de la tradicional de "catalanisme", des de les planes de publicacions com *La Davantera*.⁴⁷ El problema no era tant el terme "nacionalista", que consideraven òbviament inclòs en el més concret de "catalanisme", sinó el gir d'orientació del moviment que el canvi comportava. L'acció nacionalista és, abans que res, trencar amb el passat tradicionalista del catalanisme i obrir el moviment a nous sectors; és, en definitiva, «catalanisar els obrers» i incloure'n les reivindicacions dins del programa de recuperació nacional. D'aquí la preocupació per preservar les Bases de Manresa, en què es formulava un model social gairebé arcàdic, que tenia molt poc a veure amb la conflictiva realitat social. Potser caldria recordar que, tot i les declaracions puristes d'abstencionisme electoral entre els membres de la Unió, l'aparició de la

a Associació. La segona etapa marca la prioritat "obrerista" del setmanari i, així, surt publicat com a «periodich defensor del millorament de la classe obrera», el març de 1903, per passar, immediatament, al subtítol més clar de «Setmanari catalanista obrer». A les planes del setmanari, en què col·labora Folch, podem seguir la introducció de les teories socialitzants, i l'adaptació que mostren a l'ideari nacionalista, que caracteritza la nova orientació de la Unió Catalanista. Paral·lelament, cerquen el públic en sectors diferents dels tradicionalment receptius al missatge catalanista, i els redactors i col·laboradors provenen dels sectors d'obriers manuals. En la línia descrita, i especialment a partir de 1904, començaren a proliferar aquest tipus de publicacions, ara ja plenament integrades dins d'un projecte de futur, que acabaren d'engruixir el panorama periodístic popular de l'època, tot fent la competència -o intentant fer-la- a les publicacions republicanes amb una tradició plenament consolidada.

⁴⁷ Entre els diversos exemples podríem destacar-ne un que, d'altra banda, mostra clarament els límits de l'enfrontament: «Diu *La Tralla*: Si al Catalanisme no se'l pot titllar de separatista, ¿com vol que s'hi titlli al Nacionalisme que ve a ésser lo mateix? ¡¡Ja veyéu quines orientacions ha portat l'Assamblea de Barcelona!! Aquesta gent que volen catalanisar els obrers, ni tampoc coneixen lo que portan entre mans. Y aixó que ara ho han declarat solemnement que son nacionalistas perquè el públic se n'enteri, puix si no ho diguessin ningú s'ho pensaria ja que'ls seus actes no ho indiquen.» *La Davantera*, núm.34 (30-6-1904), p.3.

Lliga Regionalista no va suscitar, ni de bon tros, atacs furibunds, sense oblidar que, més o menys d'amagat, els membres dels sectors puristes votaven "religiosament" per la Lliga. La ruptura era inevitable. Àngel Guimerà es negà a participar en les discussions de l'Assemblea i aconseguí que Joan Permanyer, que els representava, abandonés finalment les sessions. Era la fi de l'hegemonia dels grups culturalistes i historicistes dins de la Unió Catalanista i l'inici de la influència de Domènec Martí i Julià en el si de l'organització.⁴⁸ Finalment i sense oposició, la Unió comptava amb un projecte nacional, articulat en una teoria i amb una estratègia pròpia que trencava amb la inèrcia de moure's a remolc de l'activitat generada pels grups possibilistes del catalanisme, sense aconseguir una concreció social pràctica i particular. Un projecte que despertà, a més, certes expectatives entre els sectors escindits de la Lliga, especialment els republicans, els quals, juntament amb un seu representant, Raimon d'Abadal, foren convidats a l'Assemblea.⁴⁹

A partir de l'Assemblea de Barcelona, resta ben clar que un dels objectius fonamentals del "nou" catalanisme, ara ja definit com a nacionalisme, és la integració dels sectors més desfavorits de la societat, que continuen identificant el catalanisme amb una ideologia eminentment burgesa, marcadament clerical i profundament reaccionària; és a dir, enemiga frontal de les aspiracions de millora i d'igualtat social. El discurs del nacionalisme radical intentarà trencar amb aquesta imatge del catalanisme i redefinir-lo ideològicament en un sentit "progressista" i "modern", l'única via per fer-lo atractiu per als sectors socials esmentats; uns sectors socials que, tot i la marginació efectiva que pateixen en el sistema polític de la Restauració, comencen a deixar sentir la veu i, el que és més significatiu, comencen a tenir influència i presència en el panorama social i polític

⁴⁸ Domènec Martí i Julià entrà a formar part de la Unió Catalanista en una època tardana de la vida, als trenta-sis anys. De jove havia tingut contactes amb el federalisme pimarallià i, fins i tot, arribà a ésser president de la Joventut Federalista, tot i que l'organització no tingué cap altra funció que la de "vestir" els actes organitzats a Barcelona amb motiu de la visita de Pi l'any 1881. Fou al 1897 quan ingressà a la Unió i inicià d'una manera sistemàtica l'activitat política. L'ascens dins de l'organització fou molt ràpid: dos anys després, el 1899, era elegit membre de la Junta Permanent; el 1902 se'l nomenà director de *La Renaixensa*, publicació considerada l'òrgan oficial de la Unió i només un any després, el 1903, aconseguí la presidència de l'entitat, que ocupà fins poc abans de la mort, l'any 1917. L'accés a la redacció de *La Renaixensa* marca l'inici de l'activitat per dur a terme les reformes necessàries dintre de la Unió amb l'objectiu d'adaptar-la a la nova situació social i política. En el procés comptarà amb el suport incondicional dels sectors joves, els quals hi veuran un mestre.

⁴⁹ Sobre el desenvolupament i les resolucions de l'Assemblea veg. l'edició facsímil de les actes de les reunions publicades sota el títol *El Catalanisme i el problema social. Barcelona, 1904*,

de l'època, bé des de l'anarquisme, bé -i especialment- des del republicanisme, les dues grans opcions que en monopolitzen el potencial, cada cop més gran i "inquietant".

Sota les directrius del seu referent ideològic, amic i mestre, Josep Maria Folch,⁵⁰ farà uns articles que glossen i amplien els de Martí i Julià,⁵¹ i que presentaran ara una concepció organicista de la nació, basada en el positivisme filosòfic, tan important en la configuració del regeneracionisme de la fi de segle. Aquesta ideologia i especialment els qui la representaven -Spencer, Fouillé, Taine i Schäefler- havien traslladat al terreny més delimitat científicament de la biologia i/o de la fisiologia les aportacions de caire idealista que, sobre l'esperit col·lectiu, havia realitzat el romanticisme alemany. Així, s'establia un paral·lelisme entre les característiques individuals i les col·lectives, la qual cosa permetia considerar amb caràcter general les societats, les nacions, com un organisme més. D'acord amb això, s'ha d'interpretar l'auge i la sobrevaloració de la psicologia, de la sociologia i de la resta de ciències del comportament; un fet que reflectia l'interès creixent per establir i per quantificar les lleis que regeixen l'evolució social; una evolució concebuda sempre com una progressió positiva, beneficiosa i, per sobre de tot, inaturlable i inapellable.

El positivisme es fonamentava, però, en una confiança cega respecte del mètode cientista i de la validesa que tenia com a única eina de coneixement de la realitat, la qual cosa fou ben aviat qüestionada per la reacció mística i

Barcelona: Eumo i Institut d'Història Jaume Caresmar (UPF), 1993.

⁵⁰ La relació entre el nostre personatge i Martí i Julià venia de lluny. Com a mínim, havien coincidit, més d'un cop, en actes catalanistes, tant de tipus polític com cultural; entre d'altres podem destacar la celebració de Sant Jordi a l'Associació Popular Regionalista de Barcelona -*Joventut*, núm.63 (25-4-1901), p. 296-, la celebració del Corpus a la mateixa associació -*Joventut*, núm.70 (13-6-1901), p. 411- o la celebració de l'engrandiment del Centre Català de Sabadell -*Joventut*, núm.73 (4-7-1901), p. 457. També havien coincidit en les reunions del Consell General de representants de la Unió Catalanista a partir de 1900, quan l'autor hi assisteix com a president de «Los Muntanyencs» i, posteriorment, com a president de «La Reixa» i Martí i Julià ja forma part de la Junta Permanent de l'entitat. Cal recordar també que Martí i Julià fou un dels personatges que visità Folch i Marsans a la presó, durant els incidents de l'11 de Setembre de 1901; la visita es traduí en un article de defensa dels detinguts, publicat a *La Renaixensa* el dia 15 de setembre de 1901. Les relacions s'enfortiren a partir de 1902, quan Martí i Julià accedeix a la direcció de *La Renaixensa* i li ofereix un espai de col·laboració regular.

⁵¹ Sobre el pensament i l'activitat de Martí i Julià veg. J. COLOMER, «El doctor Martí i Julià. Notas para una bibliografía política», Barcelona: Universitat de Barcelona, 1975. Tesi de Llicenciatura. i «L'aportació de Domènec Martí i Julià al catalanisme polític». A: D. MARTÍ i JULIÀ, *Per Catalunya i altres textos*, Barcelona: La Magrana i Diputació de Barcelona, 1984, p. v-xxviii. En el llibre hi sobresurt el pròleg de Martí i Julià a l'edició de 1913, en el qual fa una revisió del pensament i de l'actuació que ha portat a terme i que conté una visió força lúcida i interessant de l'evolució del moviment catalanista.

irracionalista, que modificà, substancialment, les teories sobre el fet nacional. Al conjunt de trets potenciats pel positivisme com a definidors dels grups humans s'hi afegiren els elements racials, aportats per les teories de la superioritat dels aris, i tot plegat va quallar, finalment, en una definició del nacionalisme de base etnicoracial, pretesament científica, segons la qual la col·lectivitat s'equiparava amb un cos orgànic, dotat d'una part material i d'una d'espiritual -emanada de la terra-, el qual, com els homes, patia malalties, degeneracions i crisis de creixement i que, també com ells, calia guarir.⁵²

El discurs regeneracionista és usat pel nostre autor com una contenció ideològica a la politització creixent del catalanisme i, més enllà encara, a la consolidació progressiva d'una estructura classista i d'una dinàmica de lluita de classes en la societat catalana de l'època. La importància concedida a l'home com a ésser individual i a la col·lectivitat com a suma d'individualitats, en detriment de la dimensió social i de la pertinença a una classe determinada, comportava el trasllat de tots els conflictes a l'esfera dels comportaments individuals i, per tant, comuns a totes les classes socials. El projecte del nacionalisme radical que presenten els articles de Josep Maria Folch és clarament interclassista i ofereix la imatge d'una societat harmònica, d'homes lliures i conscients, en un marc econòmic dominat per un capitalisme civilitzat, responsable i obert, creador de riquesa i de benestar col·lectiu i en el qual el treball, lluny d'embrutar l'ésser humà, el dignifica socialment i personalment i, per tant, s'erigeix com a element fonamental de la vida humana.

Per arribar als seus destinataris, des de *La Tralla* el nostre autor utilitzarà la confrontació i l'oposició a l'anarquisme i al lerrouxisme per definir-se i, a partir de la desqualificació dels seus principis, fonaments i praxi política, poder aconseguir de convèncer el major nombre possible d'individus i estendre així l'àrea d'influència social i política del catalanisme que representa. Perquè, tot i la voluntat i la vocació obrerista del nacionalisme radical, el projecte social que defensava, proper a les tesis socialdemòcrates, només despertarà interès en sectors petitburgesos més o menys proletaritzats i en els obrers de "coll-i-corbata", és a dir, l'aristocràcia obrera. Uns sectors que l'usaran a més com una marca de diferenciació respecte al conjunt de la seva classe social.

⁵² Són moltes les referències que sobre aquest tema contenen els articles de Martí i Julià; però caldria destacar-ne «La grandesa dels pobles», *La Renaixensa* 17-12-1899.

Amb tot, i contra el que podria esperar-se, la publicació no tracta de la mateixa manera ni amb la mateixa consideració tots dos moviments. Mentre l'anarquisme provoca la reflexió teòrica i la definició ideològica de les pròpies conviccions, el lerrouxisme genera actituds visceral, verbalment virulentes, dirigides, principalment, a la desqualificació estrictament personal dels dirigents republicans. Josep Maria Folch i *La Tralla* se sumen a la campanya contra Lerroux menada per la Lliga Regionalista, tot i que els pressupòsits sobre els quals es basen les crítiques siguin diametralment oposats.

Per a *La Tralla* i, òbviament, per al nostre personatge i la Unió Catalanista, Lerroux, i en menor grau la resta de dirigents republicans, encamen l'essència mateixa del sistema polític de la Restauració -corrupció, caciquisme, ineficàcia...- i, mitjançant un llenguatge pseudorevolucionari, instrumentalitzen, en benefici propi, les reivindicacions, d'altra banda justes i fonamentades, dels sectors populars i els aparten del veritable i autèntic camí que pot portar-los a una societat millor.⁵³

La capacitat de mobilització assolida per Lerroux dins el conjunt de la classe obrera era un capital polític que totes les forces socials de la Catalunya de l'època envejaven: en primer lloc, la Lliga Regionalista que, si bé en un primer moment havia aconseguit captar l'electorat tradicional dels partits republicans, veia com un partit republicà renovat i molt més cohesionat li amenaçava, directament i efectiva, l'hegemonia politicoadministrativa.⁵⁴ En segon lloc, l'anarquisme, la implantació del qual en el conjunt de la classe obrera catalana de l'època no era majoritària, que havia de lluitar contra el discurs ambigu dels republicans alhora que contra una estudiada i planificada estructura

⁵³ Al marge dels atacs personals als dirigents republicans, els arguments utilitzats fan referència a la manipulació que exerceixen sobre els treballadors per aconseguir beneficis personals i, sobretot, per tenir-los apartats del veritable progrés social ja que, al capdavant, els republicans no deixen de tenir un passat "mesocràtic".

⁵⁴ El tema del republicanisme lerrouxista ha estat tractat per J.B.CULLA en la seva Tesi doctoral, publicada posteriorment sota el títol *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona: Curial, 1986. Les idees que segueixen sobre el tema es fonamenten en les seves aportacions. Sobre la qüestió de les relacions entre la Lliga i el republicanisme, Culla assenyala la importància que té el fet de l'arribada de Lerroux i la modernització decidida de l'estructura organitzativa del republicanisme, per retornar-li el protagonisme que havia perdut arran de l'aparició del catalanisme polític en les eleccions de 1901. La Lliga Regionalista, que havia acarolat la possibilitat d'esdevenir la primera força electoral a Catalunya, va veure com Lerroux aconseguia recuperar el terreny perdut, i no només entrava a l'administració local sinó que es permetia el luxe de superar-la en nombre de vots. De fet, l'aparició del republicanisme lerrouxista va precipitar encara més el procés de dretanització de la Lliga, la qual cosa va ser aprofitada i rendibilitzada electoralment pel mateix moviment republicà.

d'organitzacions, dependents del partit, que suplía, pal·liava i feia efectiva una ajuda solidària entre els membres que les integraven i ofería alguna cosa més que promeses.⁵⁵ I, en tercer lloc, el nacionalisme radical i intransigent que, si bé no sospirava per la força electoral dels republicans, aspirava a contrarestar l'hegemonia regionalista en el moviment catalanista per assolir la nacionalització efectiva del país, la qual cosa era impossible sense el suport de la classe majoritària, l'obra, impermeable a les doctrines nacionalistes i, sota la influència del lerrouxisme, obertament contrària a tot plantejament catalanista.⁵⁶

Des de la perspectiva del que Culla anomena la teoria exògena del lerrouxisme,⁵⁷ practicada per tots els sectors del catalanisme, *La Tralla*, dirigida per Josep Maria Folch, centra els esforços a "desemascarar" les ocultes intencions de Lerroux, que exerceix influència sobre una massa inculta i innocent -però en essència "bona"- que és manipulada perquè ha perdut la consciència individual i col·lectiva.⁵⁸ El lerrouxisme és, al capdavant, una malaltia social, una

⁵⁵ La transcendència de la política organitzativa del lerrouxisme és considerada per J.B.Culla (*El republicanisme*,) com una de les causes de l'èxit majoritari del partit en els sectors obrers. En definitiva, el partit republicà els és útil en tant que els ofereix cobertura política, protecció legal i suport logístic amb l'establiment i la fundació d'un seguit d'entitats i d'estructures paral·leles al partit que, alhora, va establint una xarxa de dependències i de fidelitats personals difícil de trencar. El lerrouxisme no només promet millores a la situació de precarietat i d'indefensió que viuen els sectors obrers sinó que els ofereix cooperatives, locals de reunió, ajut econòmic, etc., en un moment de recessió per al sindicalisme llibertari, que no podia proporcionar cap prestació que alleugés els problemes quotidians.

⁵⁶ De fet, el lerrouxisme no fa més que explotar un element anterior i, això sí, potenciar-lo fins a situacions extremes, amb la qual cosa la mal·fiança inicial esdevé franca hostilitat a partir de la seva intervenció en la política catalana. L'exemple més flagrant seria l'hostilitat declarada al moviment de Solidaritat Catalana i l'estrany matrimoni amb l'exèrcit espanyol. Amb tot, J.B.Culla (*El republicanisme*, p. 97-98) fa unes precisions sobre l'anticatalanisme de Lerroux, que qualifica més com una oposició al caràcter reaccionari que pren a les mans de la Lliga.

⁵⁷ Segons J.B.Culla (*El republicanisme*, p. 55-56), la teoria del lerrouxisme com un fenomen aliè a la societat catalana, sorgida i utilitzada des de 1901, pren increment i força a partir de la vaga de 1902, tot transformant-se en el nucli central i cohesionador del discurs regionalista. Les maquinacions del centralisme espanyol troben en Lerroux l'element necessari per desestabilitzar l'harmonia social de Catalunya, ja que aconsegueix de mobilitzar els sectors obrers, especialment **forasters**, contra els interessos, no ja de la classe burgesa catalana, sinó contra el conjunt de la col·lectivitat.

⁵⁸ De fet, des de començament de segle, Martí i Julià insistia repetidament, en els articles publicats a *La Renaixensa*, sobre el fet que hi ha factors distorsionadors i desnaturalitzadors del caràcter tradicional de la classe obrera catalana. Segons ell, l'obra català tenia unes virtuts que el feien especialment remarcable i el diferenciaven positivament d'altres tradicions obreres, menys responsables i menys "civilitzades". Per a Martí i Julià, a Catalunya no es donaven «els dos terribles elements que més expressius són de la decadència dels pobles: **els atemptats a les persones i el vici de la beguda**» juntament amb el mal ús de la llengua, és a dir, «les males paraules i les blasfèmies». Aquestes "immillorables" condicions morals són amenaçades per la «influència desorganitzadora i antisocial de vicis, mals usos i costums barbres, procedents, uns de la civilització espanyola sense enteniment i vivint a impulsos sensualistes, i provinents, altres, dels elements socials de la civilització francesa» que s'infiltra en el poble català i el desnaturalitzen («Defectes socials», *La Renaixensa*, 21-1-1900). Des d'aquesta perspectiva, si bé és cert que el

més de les conseqüències de la descatalanització de tota la societat, que serà superada per la mateixa classe obrera quan recuperi les característiques primigènies. D'acord amb això, *La Tralla* també fa responsable de la implantació del republicanisme la Lliga Regionalista mateixa i el comportament "egoista" -no pas classista- dels membres de la classe dominant.⁵⁹ La consciència que el lerrouxisme ha sabut connectar amb les aspiracions dels sectors populars, amb una situació econòmica cada cop més precària, és present en tots els articles i crítiques que se li adrecen des de la publicació.

Unes crítiques, però, que no van desvetllar cap mena de polèmica ja que el nacionalisme radical de la Unió Catalanista mai no va ser considerat pel lerrouxisme com un enemic diferent i/o diferenciat de la resta del moviment catalanista que els dirigents personificaven, hàbilment, en la Lliga Regionalista, el seu veritable competidor. La manca d'atenció del republicanisme lerrouxista cap al nacionalisme radical resulta, si més no, curiosa. Tot i que no era una força majoritària, sí que podem pensar que tenia una certa presència pública i, llegint-ne les publicacions, podem adonar-nos que eren una peça important de la crítica als seus plantejaments. Amb tot, sembla que la Unió Catalanista, i els grups que s'hi vinculaven, són els grans absents en els enfrontaments amb el lerrouxisme, malgrat les contínues referències que els representants del nacionalisme radical efectuen des de les publicacions que controlen.⁶⁰ Cal recordar que no són presents, ni com a referència, en l'estudi de Culla sobre el tema. Òbviament, per al lerrouxisme resultava molt més rendible l'equiparació del catalanisme amb la

poble català continua essent considerat com un col·lectiu positiu, al marge de les accions violentes o revolucionàries, no és menys cert que les mateixes tendències, producte d'elements forans, s'associen amb els reductes anacrònics d'un sistema polític no espanyol sinó hereu de la Revolució Francesa. («La vera Revolució», *La Tralla*, (13-7-1906)).

⁵⁹ La idea sobre la complementarietat negativa del lerrouxisme i del regionalisme en el comportament de la classe obrera catalana i els canvis i "degeneracions" que pateix constitueix el fonament d'una de les crítiques més lúcides sobre el miratge del projecte interclassista de la Lliga Regionalista que es pot trobar en les manifestacions escrites de l'època. Martí i Julià, però també Folch, l'utilitzaren al llarg d'aquests anys i pot arribar a ser interpretat com una mena de previsió i de pronòstic del que passarà durant i després dels fets de juliol de 1909. Les opinions sobre la manca de consciència del capital català, la ineficàcia que manifesta i, sobretot, l'"egoisme" social que demostra, omplen els escrits de Martí i Julià i són recollits, glossats i ampliats pels seus col·laboradors en les diverses publicacions del nacionalisme radical.

⁶⁰ La marginació a què el republicanisme lerrouxista condemna el nacionalisme radical és present en totes les publicacions. A tall d'exemple podem reproduir el fragment següent: «A n'aquesta tàctica, que no durarà ni's hi serà possible seguir sempre, a n'aquesta juramentació que's téan feta's diaris y periódichs republicans, de no parlar gota de la existencia dels nostres periódichs radicals, hi responém nosaltres ab **meetings** públichs en els quals ben clarament y á la llum del sol s'exposan las ideas seriosament avensadas, que son en l'esperit del catalanisme.» GNOM, *La Tralla*, núm.23 (2-4-1904), p. 1.

Lliga, present en tant que força electoral, i que resumia, en els components i en les actituds, els tòpics més antics del caràcter català i del catalanisme com a ideologia estrictament reaccionària.

El missatge de la Unió Catalanista, vehiculat per mitjà de *La Tralla*, comptava amb un entrebanc molt difícil de superar: el nacionalisme radical, d'arrel regeneracionista i prepolític, no ofería cap solució palpable, a curt terme, a les necessitats reals de la classe obrera catalana, que, d'altra banda, sempre s'havia mostrat més inclinada a l'utilitarisme i al possibilisme que no pas a les utopies en les seves lluites, la qual cosa s'incrementà després del fracàs de la vaga de 1902.⁶¹ En aquest aspecte, el nacionalisme radical es trobava molt més proper a l'anarquisme, amb el qual compartia la desconfiança i les prevencions respecte del partit republicà, especialment quan va restar prou clar que havia aconseguit d'implantar-se fermament «en la classe obrera».⁶²

Amb tot, el republicanisme lerrouxista va oferir al nacionalisme radical una lliçó ideològica que no va desaprofitar. Malgrat el retrocés i la relativa marginació que el pensament anarquista havia experimentat en el conjunt de la classe obrera, aquesta continuava retenint uns certs valors ètics i morals de la ideologia esmentada que actuaven com a substrat gairebé inconscient però operatiu i, per tant, havien de ser tinguts en compte per qualsevol opció polític-social que pretengués implantar-se en els sectors treballadors. Culla ha posat de manifest com el lerrouxisme va recollir-los i va emparar-se'n per aconseguir que, si més no, les dues militàncies no es consideressin incompatibles. L'existència d'un anarquisme ambiental, malgrat totes les derrotes sofertes en el si de la classe obrera, és un element repetit per tota la historiografia que hi ha sobre l'època. El sentiment anarcoide o anarquitzant no és privatiu de la classe obrera. Si més no,

⁶¹ Com assenyalaren fins i tot els dirigents anarquistes, en concret Anselmo Lorenzo, després de la vaga de 1902, el proletariat català restà en una situació de desmobilització. Amb tot, cal tenir en compte que, paral·lelament al sindicalisme anarquista, hi havia a Catalunya un altre tipus de tradició sindical, representada per les Tres Classes de Vapor, de caire reformista moderat que es desmarcà del sindicalisme revolucionari i s'hi enfrontà repetidament. No és estrany que la consciència sindical fos un element important de la classe obrera catalana i, alhora, generés un cert distanciament de les teories anarquistes, les quals es revelaven a la pràctica com a simples utopies.

⁶² La diferenciació que estableix J.B. Culla entre un partit **de** la classe obrera i un partit **en** la classe obrera resulta fonamental a l'hora d'entendre les reticències i les crítiques que des de l'anarquisme i des del nacionalisme radical se li adrecen. De fet, els objectius que assenyalava com a prioritaris del lerrouxisme eren a la base de les crítiques que adreçava *La Tralla* als dirigents republicans, segons les quals en cercaven el suport electoral però no es plantejaven assolir un veritable canvi social. (J.B. CULLA, *El republicanisme*, p. 86 i ss.).

el podríem trobar en determinats cercles intel·lectuals modernistes que, seguint les modes i les influències europees, s'hi aproximen més o menys tímidament i en comparteixen el caràcter aristocratitzant; el cas de la potenciació d'Ibsen n'és l'exemple evident però no l'únic. De fet, els principis esmentats es redueixen a un conjunt de valors col·lectius, la vigència dels quals s'estén més enllà de començament de segle, i configuren l'essència d'una tradició popular, recollida per l'anarquisme però no estrictament generada per aquesta ideologia. La solidaritat, la desconfiança en la política electoral i en l'administració pública, la sobrevaloració de la cultura, hi són presents igual que altres sentiments com l'anticlericalisme o l'antimilitarisme, essencialment populars i no privats de cap moviment concret. Bé és cert que l'anarquisme contribuï, també, a definir-ne altres, els quals passaren així a convertir-se en patrimoni col·lectiu, com el mite de la revolució o el rebuig teòric de l'estat. El lerrouxisme va poder aprofitar en benefici propi aquests sentiments difusos, pel fet d'integrar-los en el discurs que difonia i, sobretot, pel fet d'assegurar, fins i tot públicament, que la militància republicana no en reclamava en absolut la renúncia. Contràriament a l'actitud tradicional del republicanisme de considerar l'anarquisme com el producte d'una societat retardada, els lerrouxistes, conscients del potencial del moviment, intenten aprofitar-lo de la millor manera possible, que és, segons Culla, «assemblant-s'hi.»⁶³ D'aquesta manera, aconsegueixen neutralitzar-los ja que, al capdavant, es presenten com a protectors d'aquests sectors "purs" i no intenten suplantat-los sinó integrar-los.

Per al nacionalisme radical, però, la "simbiosi" va resultar molt més difícil. D'entrada, el passat del nacionalisme jugava en contra d'implantar-lo en els sectors obrers, que no podien sostreure's a la identificació entre catalanisme i tot el que s'oposava no només a les aspiracions que tenien sinó al progrés mateix de la societat. La idea, aprofitada en els discursos de republicans i d'anarquistes, era considerada el principal obstacle que calia superar i, per tant, serà l'element central de la campanya de redefinició ideològica del moviment. La voluntat de lligar el nacionalisme, d'una banda, amb els interessos populars i, de l'altra, amb la modernitat centrà els esforços dels dirigents nacionalistes i, especialment, dels redactors i col·laboradors de les publicacions que els servien de portaveus.⁶⁴

⁶³ J.B. CULLA, *El republicanisme*, p. 86.

⁶⁴ Els exemples d'aquesta orientació són nombrosos i tots tenen un denominador comú: la

En el context descrit, els articles de Josep Maria Folch donaran bel·ligerància als conceptes exposats per l'Assemblea de Barcelona de la Unió Catalanista i els convertirà en arguments útils per a la divulgació i el proselitisme entre els sectors obrers.

El primer article signat, «Nacionalisme», apareix en el número de presentació de *Foch-Nou*, subtitulat *Periódich Nacionalista*, amb data de 30 de novembre de 1904. La publicació, el director de la qual era Joan Grau, tingué una vida efímera -només publicà sis números fins al març de 1905- amb un estil, tot i les consideracions que en fan Torrent i Tasis, que no difereix gaire de la resta de setmanaris vinculats al nacionalisme de la Unió Catalanista.⁶⁵

Caldria assenyalar, però, que és la primera vegada que la col·laboració de l'autor en aquest tipus de publicacions, d'altra banda freqüent, no s'orienta cap a la literatura sinó que se centra en la divulgació ideològica mitjançant un article del tot doctrinari. Fora d'aquesta revista i de *La Tralla*, no li trobarem cap altra mostra d'article programàtic i ideològic en aquesta època.

En la línia iniciada per la Unió de redefinir el catalanisme, l'article conté els elements bàsics sobre els quals s'estructura la nova manera d'entendre el moviment catalanista i que, alhora, proporciona el marc en què inserir l'activitat divulgadora. Per a l'autor -sempre amatent a les directrius de Martí i Julià-, el nacionalisme és, sobretot, una acció positiva individual sobre el conjunt de la societat, entesa sempre com la suma de les individualitats que la integren, per

manipulació exercida sobre la classe obrera per republicans i anarquistes que cerquen el seu profit personal i la salvaguarda de la seva influència sobre un sector obrer, essencialment bo, però poc preparat intel·lectualment per adonar-se d'aquesta manipulació. Enfront d'això, els responsables del nacionalisme radical construeixen i divulguen un nou catalanisme, el que ha definit l'Assemblea de Barcelona de la Unió Catalanista, i que es caracteritza per la defensa dels ideals moderns i progressistes, que són òbviament els que afirmen la llibertat individual i la sobirania popular, hàbilment enllaçats amb la defensa de la nació: veg. els articles de GNOM a *La Tralla*, núm.14 (30-1-1904), p. 2; «L'Assamblea de la Unió Catalanista», núm.31 (27-5-1904), p. 1 i «República y Nacionalisme», núm.87 (23-6-1905), p. 2.

⁶⁵ Segons J. Torrent i R. Tasis, (*Història* 1, p. 362), la publicació manté uns matisos que la diferencien de les del nacionalisme radical. L'afirmació la fan derivar de l'article de presentació de la revista, una mena de declaració de principis, en què intenta de situar-se en un terme mitjà, és a dir, evitant les posicions extremistes, tant dels defensors del nacionalisme radical, com dels opositors. Amb tot, l'únic element que la diferencia de la resta és exclusivament el to, menys satíric i polèmic, dels articles. De fet, *Foch Nou*, que aplega els col·laboradors habituals d'aquesta mena de revistes, es decanta cap a articles més de fons, més decididament programàtics però sempre en la línia marcada per la Unió Catalanista. Cal destacar que el primer article de la revista és l'esmentat de Josep Maria Folch, en què s'exposen les línies bàsiques d'actuació del moviment nacionalista.

nacionalitzar-la, és a dir, per fer-la conscient de les característiques particulars i diferenciadores que té, com a pas previ per obtenir-ne els drets.

A diferència dels partits polítics, el nacionalisme és un moviment social, l'objectiu del qual, doncs, no és vinculable a un sector o a una classe social determinada sinó a l'home. D'aquí que s'adreci -i adreci els seus esforços- al poble, destinatari últim de la tasca que porta a terme, al qual s'ha de donar entitat i personalitat per distingir-lo de la massa anònima, element essencial i necessari per als moviments polítics, ja que es nodreixen de la disciplina de les masses a costa de l'anul·lació dels individus.

Per al nostre autor, la feina que cal fer és molt clara: cal educar el poble per convertir-lo en un conjunt d'individualitats unides per la convicció i la voluntat:

«Nacionalisar es educar socialment al poble catalá pera ferlo digne y capás d'exercir sos drets polítichs; es tornarlo catalá de soca arrel; es ferlo catalá en todas sas manifestacions y activitats per diversas que sían. Aixís, els nacionalistas catalans han de fer obra educativa més que política, procurant acoblar voluntats pera ésser cada dia més els apóstols d'aquesta obra nacionalisadora. Pero per lo mateix que ha d'ésser educativa la tasca, cal que tots tinguin perfecta idea y clars conceptes de son comés, y sápigán sustraures á las maléficas influencias de la política acomodaticia. Han d'ésser tots homes sencers y de clar judici ab criteri propi y ferm, superior y vencedor d'aconteixements qu'enllueman y desvían. Ha de procurarse que cada nacionalista sía una entitat personal, independent y complerta, ab propi criteri y invariable convicció, pera que la suma d'aquestas unitats independents formin un compacte cos nacionalista ab ben distingida personalitat, impossible de confondres ab determinadas tendencias susceptibles á la evolució d'aquella política acomodaticia que'n tots los grans moviments socials, creixen fatalment á l'ombra del veritable ideal.»⁶⁶

Uns dies més tard, el 9 de desembre, tornava a insistir, ara des de *La Tralla*, sobre el caràcter educador i "apostòlic" del nacionalisme, alhora que

⁶⁶ J.M. FOLCH, «Nacionalisme», *Foch-Nou*, núm.1 (30-11-1904), p. 1.

posava de manifest la necessitat urgent d'arribar arreu del territori català.⁶⁷ Tots dos articles acabaven de glossar-ne i concretar-ne un altre de precedent, aparegut a *La Renaixensa* el setembre, obra de Martí i Julià, amb el significatiu i suggeridor títol de «Voluntat».

Per al president de la Unió el nacionalisme es trobava en una etapa crucial per al seu esdevenir històric: la necessària transformació del sentiment en voluntat i, aquesta, en acció. Opinava que fins al moment s'havia estilat, dins del catalanisme, el període «individualíssim», el qual havia proporcionat «goigs íntims» però no havia anat acompanyat de realitzacions socials col·lectives o en benefici de la col·lectivitat, ja que individualment la divulgació i la propaganda esdevé una tasca eixorca, deficient i inoperant. La força del nacionalisme rau, exclusivament, en la suma d'accions individuals -en l'individualisme associacionista si utilitzem la seva terminologia- producte de la consciència i, sobretot, de la voluntat dels membres que integren el moviment, ja que, al capdavant, la voluntat de Catalunya només pot manifestar-se i fer-se efectiva per mitjà de la voluntat dels veritables catalans, és a dir, els catalanistes.⁶⁸

Els arguments, la terminologia i el to de l'article denoten la influència sobre el president de la Unió de les teories de la voluntat, que havien estat posades en circulació al tombant de segle pel Modernisme i n'havien informat totes les manifestacions, mitjançant la concreció en una ètica de l'autorealització humana i/o artística.⁶⁹ Amb tot, les coincidències no poden amagar la diversitat que hi ha entre el pensament de Martí i Julià i les teories modernistes, especialment pel que fa a l'essència i als resultats de l'autorealització humana i del seu colofó, l'ètica del domini.

⁶⁷ L'article en qüestió porta el títol de «La acció nacionalista», *La Tralla*, núm.59 (9-12-1904), p. 2. Hi torna a insistir en la necessitat de dotar el moviment catalanista d'un principi d'unitat, superador de les diferències de "matís", per convertir-lo en una força de progrés col·lectiu. Dins del nacionalisme hi cap tothom i totes les tendències, unides per un ideal comú: la regeneració de Catalunya. L'ideal comú ha de ser propagat arreu del territori, i no exclusivament a la capital, i ha de ser el resultat de la propaganda directa, amb l'exemple de tots els militants, els quals han de fer sentir l'acció en tots els àmbits de la vida col·lectiva. L'acció nacionalista, unitària i proselitista, serà l'única capaç de fer créixer el moviment, fins aleshores massa ocupat en dissensions internes, en accions secundàries, les quals han malmès l'efectivitat global del missatge nacionalista. Al capdavant, sense l'educació del poble, de la majoria de la societat catalana, en les "veritats" nacionalistes, mai no s'aconseguirà la implantació de la Catalunya ideal, moderna, justa i, sobretot, lliure.

⁶⁸ D. MARTÍ i JULIÀ, «Voluntat», *La Renaixensa*, (reproduït a D. MARTÍ i JULIÀ, *Per Catalunya*, p. 149-151).

⁶⁹ La qüestió és tractada en profunditat en els diversos estudis sobre el Modernisme, especialment en els de J.LI. MARFANY i J. CASTELLANOS. (veg. Bibliografia)

Consciència, voluntat i acció, les tres etapes per les quals l'individu ha de passar en el camí cap a l'autorealització i que en marquen, d'altra banda, el segon naixement, no condueixen, en el pensament del doctor, a l'anihilament, ans al contrari; en la particular adaptació del vitalisme que realitza, l'autorealització humana es concreta en una acció social col·lectiva, que s'imposa i triomfa en la mesura que aconsegueix unir esforços en una tasca comuna i precisa: l'afirmació nacional, el progrés, en termes absoluts, de la mateixa col·lectivitat en el sentit marcat per la natura. Els nacionalistes han de ser la punta de llança del progrés col·lectiu que ha de tendir, necessàriament, a la unitat de les accions individuals; al capdavant, per a Martí i Julià, i fent servir termes ibsenians, l'home més fort pot ser que estigui sol però l'home sol mai no serà veritablement -i socialment- fort.

Sense el component fatalista, el vitalisme d'arrel nietzschiana esdevé un aliat eficaç del regeneracionisme propugnat per la Unió Catalanista, ja que aconsegueix col·locar el missatge que elaboren en el centre mateix de la problemàtica que defineix, ideològicament i filosòfica, la modernitat: el dilema, gairebé etern, entre l'home i la col·lectivitat, entre l'individualisme i la solidaritat. El predomini de la dimensió social de l'home i de les activitats que porta a terme domina i condiciona el pensament de Martí i Julià -i dels seus col·laboradors a la Unió Catalanista- i es converteix en el correctiu necessari a les tendències dissolvents que conté una reivindicació extrema de l'individualisme o, el que és el mateix, del principi diferenciador i diversificador de la natura.

No és estrany que Josep Maria Folch es plantegi, en els articles que escriu, l'acció nacionalista, d'una banda, com a educació dirigida principalment, encara que no de manera exclusiva, als infants, al futur,⁷⁰ de l'altra, com a divulgació, com a "apostolat", adreçat al conjunt de la societat, al "poble", però

⁷⁰ El caràcter redemptorista de l'acció nacionalista implicava, òbviament, el component educatiu que, d'altra banda, s'equiparava amb l'acció conscienciadora d'una minoria enfront de la majoria. Els nacionalistes comparteixen la visió modernista d'una societat dividida entre "desperta" i "adormits" i s'atribueixen el paper de "desvetlladors" mitjançant "l'apostolat". Caldria, però, assenyalar que el component bàsic del "redemptorisme" que s'atribueixen s'orienta i es justifica en el futur, en relació amb el qual pren sentit la tasca que porten a terme. Aquest component en condicionarà profundament el pensament i l'actuació de Folch en particular i del nacionalisme radical en general, ja que, al capdavant, per als seus representants l'acció nacionalista sempre serà, exclusivament, redemptora i sense lligams amb el passat; parafrasejant W. Benjamin, el nacionalisme oblidat que «el Mesies no ve solament com a redemptor sinó també com a triomfador de l'Anticrist». W. BENJAMIN, «Tesis sobre la filosofia de la història», VI. A: Ídem. *Art i Literatura*, Barcelona: Eumo, 1984, p. 135.

també als dirigents i militants catalanistes.⁷¹ Fet i fet, el nacionalisme, entès com el conjunt de les accions d'homes lliures i conscients, és una força positiva, una eina de progrés social, material i espiritual de la humanitat.

El caràcter progressiu del nacionalisme, basat en la reivindicació "moderna" -i "depurada"- de l'individualisme, es concreta en la defensa de la sobirania popular com a fonament i motor de la nova societat, d'aquell model social que farà possibles i efectives les aspiracions d'harmonia i de justícia dels sectors populars. Cal precisar, però, quin és el concepte de sobirania popular defensat pels nacionalistes radicals, perquè, teòricament i pràcticament, no té res a veure -o molt poc- amb principis com el sufragi directe i universal que, implícitament, se'n deriven.

Les referències a la sobirania popular sovintegen en totes les manifestacions escrites, de caràcter programàtic i/o ideològic, del nacionalisme radical de l'època i *La Tralla* no n'és una excepció. L'omnipresència d'aquest element i el fet d'usar-lo com a cavall de batalla és una constant en el panorama polític de l'època, en què la consciència de les limitacions, les restriccions, els abusos i la inoperància del sistema de representació electoral de la Restauració impregna l'opinió pública i l'actuació dels partits polítics catalans, des dels republicans als regionalistes. De fet, és en aquest terreny on podem trobar una acció conjunta d'ambdós per depurar el cens electoral i evitar les martingales -freqüents i institucionalitzades- del caciquisme local.⁷²

Ara bé, el context en el qual s'inscriu el nacionalisme radical és diametralment oposat i absolutament contrari al que envolta les crítiques plantejades pels partits polítics, ja que qüestionen el sistema electoral concret i

⁷¹ La necessitat de comptar amb militants preparats no és exclusiva del nacionalisme. Tots els moviments politicosocials de l'època utilitzen recursos similars per pal·liar les mancances i fer més efectiva la divulgació i la propaganda entre els sectors populars. D'aquí l'abundància d'articles, opuscles i tota mena de publicacions en forma de "credos", diàlegs, controvèrsies, etc., que mostren les "veritats" d'una determinada ideologia i serveixen, alhora, com una mena d'apunts útils per als militants en la tasca de divulgadors. En aquest aspecte, *La Tralla* recull el vessant de l'ensinistrament ideològic dels militants nacionalistes per mitjà d'articles, alguns obra de Folch, com també de seccions de correspondència.

⁷² La col·laboració entre la Lliga Regionalista i el partit republicà en la depuració del cens electoral i el control sobre les meses electorals, i el recompte de vots en les eleccions de 1901, va ésser la clau de l'èxit assolit per les dues formacions polítiques, que van aconseguir neutralitzar les maniobres del caciquisme local. Els objectius dels dos partits coincidien, si més no, en la consciència que només mitjançant unes eleccions "netes" es podia trencar l'hegemonia electoral dels partits tradicionals. El republicanisme lerrouxista, amb una capacitat de mobilització i, sobretot, d'intimidació més elevada que el regionalisme, fou un element important del triomf regionalista en les eleccions, alhora que inaugurava també una nova manera de fer i d'entendre la política, com

com s'aplica però no el concepte de representació, de delegació de les responsabilitats de govern en uns individus concrets que acaben esdevenint professionals i converteixen la política en ofici. Per al nacionalisme radical el vot no és un objectiu sinó un fre en el procés de conscienciació, un miratge que desvia la potencialitat de l'acció social i la dilueix en benefici del sistema. D'aquí les crítiques adreçades a la pràctica política en general i als partits polítics en particular, ja que són els responsables últims de l'endarreriment que pateix la societat catalana; un endarreriment que es manifesta, sobretot, en la participació activa -com a militants- i passiva -com a votants-, en el parany del sistema que consagren pel que fa a les democràcies liberals burgeses, els sectors obrers, els quals obliden que «com diu un ilustre sociòlech: "las reivindicacions obreras son obra dels obrers mateixos", y tots els que confihin ab altrás foras que no sían las propias, pecan de febles, de cobards y de suicides.»⁷³ D'acord amb això, no resulta difícil entendre la tenacitat dels representants del moviment per desmitificar una de les aspiracions més significatives de les classes populars de l'època: l'establiment de la República, la qual s'associava, gairebé de manera "inconscient", amb la consecució d'una societat igualitària i, per tant, més justa.⁷⁴ Els precedents teòrics es trobaven, altra vegada, en els articles de Martí i Julià, en els quals, des de l'assumpció dels principis liberals, es defensava la necessitat d'acostar l'estat a la nació.⁷⁵

assenyala J.B.CULLA, *El republicanisme*, p. 42 i ss..

⁷³ FOLYTOR [J. M. FOLCH I TORRES], «Als elements obrers de Catalunya», *La Tralla*, núm.93 (4-8-1905), p. 2-3. L'autor hi posa al descobert les dificultats del nacionalisme radical per recollir el concepte de sobirania popular en el marc de la crítica al sistema electoral representatiu, característic de les democràcies burgeses, sense posar, però, en qüestió els fonaments ideològics i econòmics que el sustenten. En primer lloc, subsumeix el concepte de sobirania popular dins el més ampli de sobirania nacional i, en sostreure-li el seu component polític, el transforma en una obligació social, moral i ètica de tots i cadascun dels individus respecte de la col·lectivitat.

⁷⁴ Les desqualificacions del mite de la República com a solució a la situació econòmic-social de les classes populars van unides estretament amb la desqualificació global que sofreix la pràctica política com a marc i via per a l'assoliment d'una societat més justa i harmònica. Les opinions més aclaridores sobre la qüestió les recull el mateix Folch en l'article esmentat en la nota anterior.

⁷⁵ La preocupació de Martí i Julià per definir els límits i les limitacions de l'estat enfront de la nació està present en una gran part dels articles a *La Renaixensa*. El fet no pot estranyar-nos, ja que simultàniament la Lliga Regionalista, a remolc de les tendències que comencen a imposar-se a Europa, està donant cos a un model de nació que tendeix a emparar-se de principis diametralment oposats als inspirats per la ideologia liberal. Tot i les limitacions amb què compta, la Lliga formula el projecte reformista burgès des de la perspectiva de suplir la manca d'un estat propi real, amb una projecció interna en la mateixa ideologia nacionalista, que actua com a cohesionador social, i una altra d'externa, sota el nom d'imperialisme, entès com la possibilitat d'influir en la necessària reforma socioeconòmica del mercat espanyol. Al capdavant, el projecte de la Lliga era vocacionalment estatista. Enfront d'aquestes concepcions, Martí i Julià reclamarà la supremacia de la nació, entesa com la lliure associació dels homes i dels col·lectius que la integren, per sobre del

Per al president de la Unió, el grau de progrés social d'un poble es mesura a partir de les relacions que s'estableixen entre l'individu i les estructures de govern que regeixen totes i cada una de les seves activitats i necessitats. El caràcter artificial de l'estat -«l'Estat és un fet jurídic, implica poder i sol ésser reunió accidental, dins de la història, d'individus o pobles ajuntats voluntàriament o sotmesos al govern del dret creat per la força»- implica la necessitat de subordinar-se primer a la nació, únic i veritable «organisme social històric i natural», i diluir-s'hi després per eliminar-ne la distància, font de tots els mals socials.⁷⁶ Enfront del predomini de l'estat s'erigeix la força de la societat, l'acció governamental compartida per tots els individus i tots els col·lectius que integren la nació, fonamentada en l'exercici de les responsabilitats socials de cada sector cap als altres, la qual cosa garanteix la llibertat individual i col·lectiva i frena l'hegemonia o el predomini d'un grup -i, sobretot, dels seus interessos particulars- sobre els altres.

Les formes de govern, les estructures de poder, són aleatòries i, fins i tot, "neutres", en la mesura que per si mateixes no en defineixen el caràcter progressiu o regressiu tocant a la societat. És, únicament, la capacitat que tenen de subordinar-se a les necessitats socials, de servir els interessos dels individus que formen la nació, el que en determina la qualitat i la utilitat. D'aquí la possibilitat d'equiparació entre elles i, sobretot, la desqualificació, en nom del progrés, d'ideologies més o menys revolucionàries que es plantegen l'accés al poder polític i la instauració, per mitjà de sistemes electorals, de nous règims polítics.

L'objectiu del nacionalisme no és, doncs, la transformació del règim polític sinó l'assoliment de l'autonomia de l'individu enfront de les exigències i de les servituds de l'estat, la qual cosa només serà possible en el marc definit per una organització social justificada i legitimada en principis "naturals" com la germanor, la solidaritat i, sobretot, la responsabilitat.⁷⁷ La sobirania popular reivindicada pel nacionalisme radical és buidada, així, del contingut polític per transformar-se en

poder polític accidental que representen les estructures estatals, el futur de les quals és, senzillament, dissoldre's. D'entre tots els articles sobre el tema, podríem destacar-ne dos: «Nació, Estat i Raça», *La Renaixensa*, 3-9-1901 (reproduït a D. MARTÍ i JULIÀ, *Per Catalunya*, p. 110-113) i «L'avenç de les societats», *La Renaixensa*, 22-12-1902 (Ibíd., p. 114-117).

⁷⁶ D. MARTÍ i JULIÀ, «Nació, Estat i Raça», (Ibíd., p. 111).

⁷⁷ Per a aquestes idees veg. especialment «L'avenç de les societats», *La Renaixensa*, 22-12-1902 (D. MARTÍ i JULIÀ, Ibíd., p. 114-117).

un concepte ètic, prepolític i, sobretot, de contenció de la força "desestabilitzadora" que l'ampliació del sufragi pot comportar en una societat com la catalana de l'època, immersa en un clima de tensions i conflictes socials. Al capdavant, la por cap a la "massa", ni que sigui "adormida", és un dels elements més estesos i compartits per tots els moviments politicosocials, i àdhuc culturals, del moment. D'aquí la insistència a crear "homes", de dotar d'individualitat i de personalitat "el poble", al marge -i en contra- de les aspiracions que, com a grup, poden posar en perill la convivència harmònica entre els col·lectius que integren la nació: l'interclassisme i el reformisme del projecte social plantejat així ho demanaven.

En darrer terme, l'equilibri entre la defensa d'unes aspiracions populars, considerades justes, legítimes i necessàries, i la salvaguarda d'un sistema econòmic social intrínsecament desigual, només era viable mitjançant la inclusió de la dimensió moral en els mecanismes de funcionament de la societat. La moralització de la vida social de la nació era la responsable directa de la praxi del nacionalisme radical, que si bé advocava per «la llibertat dels homes però ab el ben entés de que s'en fassin dignes de tenirla»,⁷⁸ també recordava que tenia uns límits o, si més no, que requeria un pacte entre els grups socials, els interessos dels quals entraven, òbviament, en contradicció.⁷⁹

La contradicció, plantejada i entesa en termes individuals, era susceptible de rectificació sense subvertir l'ordre social establert perquè, en darrer terme, l'aspiració última del nacionalisme radical no era l'abolició dels fonaments que la motivaven -la societat capitalista- sinó la convivència solidària entre les classes socials, que només podia assolir-se si tots els individus, independentment de l'adscripció social, acceptaven tenir responsabilitats respecte del conjunt de la col·lectivitat. Al capdavant, la injustícia no era una conseqüència del sistema sinó

⁷⁸ GNOM, «L'Assamblea de la Unió Catalanista», *La Tralla*, núm.31 (27-5-1904), p. 2.

⁷⁹ La defensa de la llibertat individual per sobre de qualsevol altre aspecte posava de manifest les limitacions amb què comptava el nacionalisme radical a l'hora de fer casar els interessos de les diferents classes socials que no podien mai plantejar-se des de l'òptica dels drets purament individuals dels membres que les integraven. La manca d'acceptació de la divisió en classes de la societat, provocada pel capitalisme, abocava el nacionalisme radical a un atzucac, com ho demostra el fet de l'actitud manifestada davant la llei del descans dominical, una aspiració antiga i important de la classe obrera, la qual xocava amb els interessos dels botiguers (GNOM, *La Tralla*, núm.47 (16-9-1904), p. 1-2.)

del seu mal funcionament, provocat per l'egoisme, la manca de solidaritat i la irresponsabilitat.⁸⁰

Tots els defectes assenyalats tenien, en el raonament del nacionalisme radical, una causa fonamental: la incultura, la manca d'instrucció, fomentada pel poder polític i encoratjada per tots els que només aspiraven a la conquesta del poder polític en benefici propi, mitjançant la instrumentalització de la força dels diferents col·lectius que integraven la nació. La incultura permetia que hi hagués i que proliferés no només la pràctica política del republicanisme lerrouxista o del catalanisme conservador, sinó també l'acció revolucionària de les diferents organitzacions obreres, especialment l'acció directa propugnada i practicada pels grups anarquistes. Per als primers, la incultura assegurava que hi hagués una massa disciplinada i obedient a les consignes polítiques i/o electorals;⁸¹ per als segons, sancionava una pràctica violenta i una concepció sectària contràries al progrés de la humanitat.⁸² Sota la influència dels dos moviments, el gruix de la classe obrera, el "poble", era apartat del nacionalisme, l'única ideologia d'emancipació col·lectiva; una emancipació eminentment individual, sense exclusivismes ni sectarismes, fonamentada en la veritable igualtat, que no és pas l'econòmica sinó la intel·lectual.⁸³ L'educació i la cultura esdevenien a les mans del nacionalisme radical una eina de civilització i, en conseqüència, de progrés individual -material i espiritual- però també col·lectiu.

⁸⁰ En aquest sentit s'expressa repetidament Martí i Julià, per al qual la injustícia social prové del fet que entre el treball i el capital no hi ha una relació "normal", és a dir, humana, basada en els sentiments d'amor i de solidaritat entre els homes. El que converteix en esclau el treballador no és pas la condició d'assalariat, sinó el comportament egoista i materialista del capital que, mancat del sentit social de la tasca que realitza, converteix el treball en una mercaderia de la qual vol treure'n profit. L'ideal que cal assolir és, senzillament, un salari digne i una cobertura social adequada que asseguri la qualitat de vida dels treballadors i una classe capitalista responsable, que inverteixi una part dels beneficis en la societat, la qual cosa, a més, assegurarà la formació i la competitivitat dels treballadors, sense els quals no podrà obtenir cap tipus de riquesa. Vegeu especialment els articles «Dignificació econòmica» -*La Renaixensa*, 28-10-1900 (D. MARTÍ i JULIÀ, *Per Catalunya*, p. 75-79)-, «Per falta d'amor» -*La Renaixensa*, 17-3-1901 (Ibíd., p. 84-89)-, «L'avenç de les societats» -*La Renaixensa*, 12-1-1902 (Ibíd., p. 114-117)-, «Progressem» -*La Renaixensa*, 12-10-1903 (Ibíd., p. 131-134), «S'imposa» -*La Renaixensa*, 1-11-1904 (Ibíd., p. 152-157) i «La necessitat» -*La Tralla* (17-3-1905) (Ibíd., p. 158-160).

⁸¹ L'exemple més clar d'aquesta concepció ens el forneix el tractament atorgat a la implantació del republicanisme lerrouxista en la classe obrera pel nacionalisme radical. La idea que és només la incultura i la manca d'educació el que fa que els obrers escoltin "els cants de sirena" dels polítics d'ofici es repeteix en tots els articles d'aquesta mena de publicacions, com també la idea que aquests mateixos polítics els "distreuen" del veritable camí que pot dur-los a l'alliberament i que comportaria, òbviament, la pèrdua dels llocs de privilegi que ostenten.

⁸² D. MARTÍ i JULIÀ, «Amor i no odi», *La Renaixensa*, 15-8-1900, (Ibíd., p. 71-74).

⁸³ GNOM, *La Tralla*, núm.52 (21-10-1904), p. 1.

El camí iniciat pel nacionalisme radical per entroncar el seu missatge amb la modernitat i amb les aspiracions populars l'abocava a una situació més que ambigua: en negar la dimensió política del mateix moviment i substituir-la per la reivindicació a ultrança de l'individualisme s'equiparava als corrents anarquitzants o anarcoides, que cercaven la solució a una situació socialment injusta en un canvi radical i revolucionari de l'organització de la societat; tanmateix, la defensa que feien del sistema capitalista i del caràcter natural i positiu de la nació els obligava a dotar-lo de coherència i de justificació, tot i el caràcter manifestament injust, desigual i insatisfactori que tenia per als sectors populars.

Davant de la disjuntiva, la Unió Catalanista opta per una simbiosi entre l'individualisme anarquitzant i el nacionalisme organicista, per aconseguir implantar-se en el conjunt de la classe obrera sense violentar certes conviccions, profundament arrelades, a les quals s'intentarà donar-hi una nova dimensió que superi el caràcter exclusivista que conté la ideologia nacionalista. Un exclusivisme que s'erigeix com el màxim escull que cal superar per convertir el missatge de la Unió Catalanista en una opció vàlida per al conjunt de la classe obrera.

Sota la tradició liberal, el nacionalisme havia estat identificat per la classe obrera amb tot allò de negatiu que contenia la societat burgesa; no és estrany que enfront de la nació, identificada amb l'estat, s'erigís el model oposat, la pàtria universal, com a ideal que cal assolir. El nacionalisme radical havia d'enfrontar-se amb un principi que posava en qüestió la seva mateixa existència com a ideologia progressista. Per aconseguir-ho, no només calia desvincular la nació de l'estat, sinó que havia de col·locar l'estructura nacional com la garantia més consistent i vàlida del mateix ideal universalista. L'exemple més significatiu d'aquesta maniobra teòrica ens el dona Josep Maria Folch mateix amb un article paradigmàtic sobre l'interès i la importància que es concedia a la qüestió.

Amb el títol suggeridor d'«Argumentacions», i adreçat explícitament «Als obrers nacionalistas», el nostre autor fa sortir a la llum pública un compendi dels arguments amb els quals els militants nacionalistes poden refutar els atacs a l'exclusivisme de la ideologia que defensen i demostrar les virtuts del nacionalisme.⁸⁴ L'article en qüestió pren dos elements essencials, la pàtria

⁸⁴ Així ho expressa a la introducció de l'article: «Vos haureu trobat molts cops que'ls obrers que no están ab vosaltres vos diuen: "el nacionalisme es esclussivista porque no més vol llibertat per Catalunya. La Patria Universal es lo més avensat que hi pot haver". Quan vos diguin això

universal i la llengua catalana, com a eixos centrals del raonament. Amb tot, el primer paràgraf és, sens dubte, el més significatiu, la qual cosa es reflecteix en la forma mateixa que pren l'exposició -quatre punts ordenats jeràrquicament amb un to estrictament doctrinari- en una línia que recorda, clarament, les formes catequístiques.

El primer punt del "catecisme" nacionalista afirma la condició universalista del nacionalisme tenint en compte el seu abast mundial i és complementat pel segon, en el qual s'introdueixen les característiques estrictament particulars de cada poble. Les particularitats, però, són un element d'unió entre els diferents grups humans que articulen així «l'harmonía universal». En darrer terme, el nacionalisme és la resposta "natural" a les diferències que hi ha entre la humanitat.

Un cop establerts els principis de "naturalitat" del nacionalisme i de "complementarietat" del nacionalisme català respecte de la resta de moviments nacionals mundials, l'autor aborda l'espinós tema de la pàtria universal. Un ideal que no és pas desqualificat sinó assumit i col·locat al final del camí emprès pel moviment nacionalista: la pàtria universal és la concreció de la germanor universal entre els pobles, sota principis d'igualtat i de respecte mutu, que només poden garantir-se amb unes estructures de govern fonamentades en els principis nacionalistes. El nacionalisme és, al capdavant, l'única ideologia que, mitjançant el respecte dels drets inalienables dels pobles, impedeix l'expansió imperialista i la dominació política d'un grup nacional sobre un altre. El model proposat és una federació lliure de pobles sobirans, dotats de les formes de govern que li són pròpies, nascudes de les necessitats i de la particular idiosincràsia de cadascun d'ells.

El quart i darrer punt de l'article és dedicat a l'establiment de la viabilitat i de la modernitat del model proposat enfront del caràcter utòpic, antinatural i retrògrad que imposa l'ideal de la pàtria universal, en consagrar com a valor essencial la igualtat; utòpic perquè contradiu les lleis de la naturalesa,

contesteu:(...)» FOLYTOR [J. M. FOLCH I TORRES], «Argumentacions», *La Tralla*, núm.100 (22-9-1905), p. 2-3. Amb tot, els articles d'aquest tipus no són gaire abundants. La manca d'articles "formatius" es compensa, però, amb les seccions de correspondència, en què es dona solució a les preguntes, de caire teòric, que plantegen els militants i simpatitzants i que mostren, en definitiva, els canals de difusió usats pel grup en la feina divulgativa.

essencialment diferenciadores, i retrògrad perquè s'oposa als principis consagrats pels "grans pensadors" de l'època al voltant de la sobirania popular.

Paradoxalment, el nacionalisme, d'acord amb les característiques esmentades, és presentat com una ideologia molt menys "exclusivista" que la proposada pels defensors de la pàtria universal i que Josep Maria Folch i *La Tralla* identifiquen amb els moviments revolucionaris, especialment l'anarquisme, que es nodreixen òbviament de sectors socials de la classe obrera. El nacionalisme radical porta fins a les darreres conseqüències els arguments àcrates que afavorien l'interclassisme de la ideologia anarquista i que permetien l'allunyament de la regeneració individual i col·lectiva de l'àmbit de la lluita de classes. De fet, els articles dels representants nacionalistes són plens de referències, directes i indirectes, a les grans figures de l'anarquisme de la fi de segle.

Com el lerrouxisme uns anys abans, el nacionalisme radical se sumava al procés de renovació d'unes opcions polítiques, el republicanisme en el primer cas, el catalanisme en el segon, que havien perdut o no havien tingut mai el suport de la major part de la societat catalana: la classe obrera. El camí més senzill era, òbviament, apropiat-se dels principis, de les aspiracions i dels ideals que els caracteritzaven i reconduir-los. Amb tot, l'aproximació assajada defugí, conscientment, tota concreció pràctica, tota intervenció en els esdeveniments quotidians, i es mantingué sempre en l'eteri camp de la moralitat i de l'ètica, sense oferir, per tant, cap estratègia a curt o a mitjà terme que pogués quallar en una alternativa eficaç a la resta de moviments i d'opcions polítiques i socials que ja hi havia. Bandejant el "populisme" que caracteritzà la pràctica lerrouxista, i contemplant de lluny els intents d'articular un catalanisme d'esquerres, oposat al projecte reformista que impulsava la Lliga Regionalista, la Unió Catalanista, com a entitat representativa d'aquest moviment, continuava la feina "prèvia" de conscienciació i de moralització de l'activitat individual, absolutament convençuda que només la recuperació del caràcter català podia garantir una harmonia social cada cop més necessària.

Els representants del nacionalisme radical dediquen tots els esforços a la feina divulgadora i conscienciadora, sense estalviar-se enfrontaments ni polèmiques, tant amb els adversaris com amb l'estat espanyol. En l'enfrontament, de manera simptomàtica, es detecta una gran absència, els sectors escindits de

la Lliga, els quals s'expressen mitjançant *El Poble Català*. El fet, ultra denotar una certa afinitat i/o simpatia, indica també com l'alternativa més progressista del catalanisme polític era encara lluny d'interessar a sectors importants de la classe obrera, per la qual cosa no era detectada com un "perill" per al nacionalisme radical. Al capdavant, el catalanisme "d'esquerres" no instrumentalitzava, de moment, cap força significativa en el conjunt dels sectors populars, els quals restaven sota l'òrbita del republicanisme lerrouxista.

Josep Maria Folch, des de la direcció de *La Tralla*, es configura com un dels impulsors i, alhora, un dels màxims responsables de la campanya esmentada. Tot i que l'aportació signada que realitza, bé amb el nom bé amb un pseudònim perfectament identificable FOLYTOR, és més aviat reduïda, correspon a articles doctrinaris i programàtics força rellevants. Paral·lelament, sembla més que probable que els editorials de la publicació, signats per GNOM, fossin de la seva responsabilitat. En tot cas, tal com es desprèn de les memòries, la feina que hi portava a terme era determinant:

«No he pas d'escamotejar el nom dels herois. Llangort, Llorens, Garcia, Riu, Bohigues i un servidor de vostès com a poder moderador; perquè em portaven uns articles que treien foc. Jo estava per la Tolerància. Tenia la meua teoria: un sofisme de calibre que em permetia ficar-me en tot i amb tothom tot invocant la Tolerància.»⁸⁵

Malgrat el «poder moderador», *La Tralla* sofrí diverses sancions governatives que comportaren multes i segrests de diversos números.⁸⁶ Amb tot, la pràctica comuna d'aquesta mena de publicacions era tenir un home de palla al capdavant de la revista, que assumia la responsabilitat dels articles sancionats davant la llei. No obstant això, el nostre personatge no acceptà que l'home en qüestió, Manuel Riu, es fes responsable de dos articles apareguts en el número extraordinari que la revista dedicà al tercer aniversari de la proclamació de la independència de la República de Cuba, el 19 de maig de 1905.⁸⁷ Tots dos

⁸⁵ «Llibre de Records».

⁸⁶ Onze foren els números denunciats, un fou segrestat per la policia i la publicació hagué de pagar diverses multes. La informació detallada és recollida per J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història* 1, p. 359.

⁸⁷ No és possible determinar amb exactitud quins són els articles que publicà Folch en el número. Amb tot, sembla més que probable que l'editorial signat per GNOM titulat «Visca la República de

articles foren considerats com a delictes contra «*la integridad de la patria*» i «*injurias a la autoridad*», la qual cosa en motivà el processament.⁸⁸

El fet, d'altra banda comú a l'època, es va agreujar com a conseqüència dels esdeveniments del 25 de novembre i la posterior actuació del govern espanyol, especialment la cessió de la jurisdicció sobre les causes catalanistes pendents a l'autoritat militar.⁸⁹ En el nou context, els delictes que li atribuïen comportaven penes de presó, concretament catorze anys, per la qual cosa el seu advocat, Santiago Gubern, i els amics i companys, especialment Martí i Julià, li van fer veure la necessitat de fugir, de passar la frontera, per evitar l'empresonament. Tot i les reticències inicials,⁹⁰ acabà accedint-hi i la vigília de Nadal agafà el tren cap a Perpinyà. Uns mesos després, en dos articles apareguts a *La Tralla*, relataria el viatge i les primeres experiències d'aquest exili forçat i, sobretot, sobtat, que durà gairebé tres anys.⁹¹

Cuba!» fos un d'ells. J. MIRACLE (*Josep Maria Folch*, p. 174) també és d'aquesta opinió. L'altre, si fem cas del llibre de R. FOLCH (*Bon dia, pare!*), fet sobre els papers personals del seu pare, era una estadística sobre les millores i els avenços aconseguits per la societat cubana un cop alliberada del domini espanyol. És possible també que als dos articles se n'hi afegís un altre, sobre el qual no tenim cap referència però que podria haver estat publicat en un altre número en honor de la bandera catalana, amb motiu de la prohibició del governador civil d'hissar-la al balcó de les entitats catalanistes, a final de setembre de 1905. Així, el dia 6 d'octubre, es feia referència a la citació de Folch, pel jutjat, i la declaració posterior per un delictes d'*ataques a la integridad de la patria*, com també una altra de relativa al seu processament per tres articles, publicada el 14 del mateix mes.

⁸⁸ El processament de Folch passà per diverses fases. En un primer moment, restà en llibertat provisional, amb l'obligació de presentar-se cada quinze dies al jutjat, ja que Manuel Riu, responsable últim com a director, ni que fos en termes nominals, ja estava empresonat. Tanmateix, el clima de tensions que precediren els fets del 25 de novembre modificà la situació i, en una data aproximada al 15 d'octubre, quan va anar a presentar-se al jutjat, fou obligat a pagar una fiança de 4000 pessetes per poder accedir a la llibertat provisional. Tot i els intents dels mateixos secretaris del jutjat per tal que marxés, s'entestà a presentar-s'hi i, com que no tenia els diners, fou detingut. La notícia s'escampà ràpidament i els amics, especialment Manuel Lladó i els germans Bonet, camisers de la Rambla, aconseguiren la pecúnia i al vespre del mateix dia l'escriptor quedà en llibertat provisional.

⁸⁹ La iniciativa seria recollida, posteriorment, en la Llei de Jurisdiccions promulgada pel govern de Segismundo Moret, la retirada de la qual seria un dels punts fonamentals del programa electoral de Solidaritat Catalana.

⁹⁰ Les reticències de Folch, el qual no volia "fugir", se centraven bàsicament en aspectes crematístics: d'una banda, la pèrdua dels diners de la fiança i, de l'altra, la situació econòmica de la família i la d'ell mateix fora de Barcelona. Però els amics, especialment Martí i Julià, van vèncer els problemes: la fiança seria retornada mitjançant una subscripció popular que, a la vegada, li asseguraria uns mínims ingressos durant l'estada a Perpinyà. A més, podia comptar amb els encàrrecs editorials i les col·laboracions a les publicacions de l'època, la qual cosa li permetria de viure sense gaires problemes. Respecte de la família, el germà, Ignasi, el substituiria en la feina a la Unió Catalanista i a l'Orfeó, amb la qual cosa els sous no es perdrien.

⁹¹ Els articles aparegueren sota el títol «Notes d'exil. El preludi» -(8-6-1906)- i «Notes d'exil. La fugida» -(22-6-1906)- en el quals l'autor aprofita l'experiència personal, recollida en el «Llibre de Records», i construeix un relat literari. D'aquí el canvi de noms dels personatges i "l'ornamentació", amb finalitats polítiques i crítiques, dels fets ocorreguts. Amb tot, la fidelitat del relat és molt elevada, si més no pel que fa al viatge en tren i les angoixes patides quan va haver de compartir el

Des de Perpinyà primer i més tard a París, Josep Maria Folch seguí la vida política de Catalunya, marcada per la constitució del moviment de Solidaritat Catalana, en el qual no va poder participar activament. Paral·lelament, assistí com a espectador al naixement i la consolidació de l'alternativa d'esquerres a la Lliga Regionalista, i a l'augment del clima d'enfrontaments i de tensions socials que menaran als Fets de juliol de 1909.

Tot i l'allunyament físic i més dedicat a la pràctica literària, el nostre personatge continuà l'activitat periodística, ara molt més reflexiva i teòrica, tot donant forma i consistència al projecte social i polític del nacionalisme radical.

3. L'exili (1905-1908)

L'activitat política de Josep Maria Folch durant l'exili va estar marcada i condicionada per dos fets: d'una banda, la gestació, la consolidació i l'aparició de les primeres divergències del moviment de Solidaritat Catalana i, de l'altra, els intents de l'esquerra catalanista d'organitzar-se en un partit polític, que van culminar, després d'un llarg procés, amb la constitució de la Unió Federal Nacional Republicana, el 1910.

A diferència de l'etapa anterior, els articles de l'escriptor trobaren cabuda en publicacions diverses i no lligades estrictament amb el nacionalisme radical, especialment en els dos grans diaris de signe catalanista de l'època, *La Veu de Catalunya* i *El Poble Català*, els quals, tot i ser rivals polítics, acceptaren la col·laboració, en atenció a la condició d'exiliat de l'autor.⁹²

En conjunt, l'aportació que realitza abandona el caràcter polèmic respecte del lerrouxisme que havia marcat l'etapa precedent i se centra en els problemes derivats de la constitució de Solidaritat Catalana i de l'accés de l'organització a la vida política catalana i espanyola de l'època i, especialment, en les conseqüències que generarà l'aparició de l'esquerra catalanista en el moviment nacionalista radical.

seient amb dos guàrdies civils que, tanmateix, no van dedicar-li gaire atenció, tot i l'edat, en període de quintes, la qual cosa afegia un altre problema: ser considerat pròfug.

⁹² El mateix autor, en les memòries, recull el fet i l'excepcionalitat. Amb tot, la majoria dels articles sortiren publicats a *El Poble Català* en què, ultra els articles polítics, veieren la llum la sèrie de «Cròniques del Rosselló», entre el 6 de gener i el 5 de maig de 1906, i els contes. A *La Veu* només de manera esporàdica trobem algun article de l'escriptor, la majoria de caràcter literari.

La constitució de Solidaritat Catalana i l'èxit electoral assolit seran interpretats per l'autor com el resultat últim de l'acció nacionalista portada a terme per la Unió Catalanista, la qual cosa demostrava, a més, la validesa del concepte de nacionalisme que la formació proposava. Per primera vegada es produïa a Catalunya una acció conjunta de defensa dels drets inalienables de la nació que, si bé era encapçalada per formacions polítiques i es plantejava una acció parlamentària, redimia l'"accidentalitat" de l'estratègia portada a terme en la mateixa heterogeneïtat del moviment, la qual cosa atorgava a les reivindicacions plantejades el caràcter col·lectiu que superava el particularisme inherent a tota acció política.

Amb tot, el nostre escriptor, que si bé era físicament lluny de Catalunya tenia una informació puntual dels esdeveniments que sacsejaven la societat catalana del moment, no es deixà portar mai per l'entusiasme i, com Martí i Julià, no cessà de fer públiques les limitacions i els perills que la dinàmica política imposaven al moviment de Solidaritat Catalana. Ja en el primer article sobre el tema, «¡Visca la Solidaritat!»,⁹³ fixava l'essència del moviment:

«Tot això que avuy edificuém no es assentat sobre la sòlida base del amor, ni sobre'ls fonaments indestructibles que constituheix l'afany de progrés, sinó sobre la xardorosa sorra de la necessitat del moment»

per la qual cosa, l'acció dels diputats solidaris era només una acció puntual, un primer pas en el veritable camí de la solidaritat catalana, base i fonament de l'alliberament nacional. Fidel al concepte de nacionalisme integral expressat anteriorment, opinava que l'acció nacionalista no tenia encara la dimensió social col·lectiva, única garantia per aconseguir les reivindicacions i els drets que Catalunya, com a nació, necessitava i reclamava. L'escriptor continuava demanant l'extensió del catalanisme en la societat catalana, el compromís de tots els sectors socials amb l'acció comuna que va molt més enllà de la simple acció política, és a dir, el vot.⁹⁴

⁹³ *La Tralla*, núm.114 (20-5-1906), p. 1.

⁹⁴ La diferència entre l'acció política i l'acció social es fonamenta, segons l'escriptor, en la facilitat i la immediatesa de la primera enfront de la dificultat i la necessària continuïtat de la segona per ser efectiva. Paral·lelament, l'acció política és el principal fre per a l'acció social, ja que sota l'aparença de compliment dels "devers ciutadans" s'amaga una veritable manca de compromís real amb el millorament social -«Política y Nacionalisme». *El Poble Català*, 6-2-1908. Molts dels articles

No obstant això, la dinàmica social i política de Catalunya l'obligaren a concretar les propostes, a matisar els conceptes i, sobretot, a opinar respecte de l'actualitat, en un intent d'individualitzar i d'actualitzar el missatge del nacionalisme radical que representava. En aquest tema, es mostra com un sagaç analista polític, alhora que va decantant-se cap al tractament dels aspectes més compromesos, políticament i socialment, del projecte nacional que defensa, fins aleshores absents, marginals o nebulosos en el discurs del nacionalisme radical.

El canvi qualitatiu de la contribució periodística de Josep Maria Folch es concreta especialment en sis articles, escrits entre el desembre de 1907 i el febrer de 1908 per al diari *El Poble Català*.⁹⁵ La seva, però, no va ser una aportació aïllada; amb els articles, acabava de sumar-se al debat obert i vehiculat per la publicació sobre la necessitat d'articular una esquerra nacionalista i, sobretot, pel caràcter i els objectius sobre els quals s'havia de construir.

En el debat van intervenir-hi també diversos representants del moviment republicà català: Joaquim Lluhí Risseç, Santiago Gubern, Amadeu Hurtado i Humbert Torres. Tots coincidien en la necessitat de combatre l'hegemonia política de la Lliga Regionalista dins el moviment de Solidaritat mitjançant la creació d'un partit polític, de caràcter progressista, que connectés amb la voluntat popular. De fet, la creació de l'esquerra catalana es fonamenta en l'obligatorietat de donar cabuda a les noves circumstàncies politicosocials que viu la societat catalana de l'època i, especialment, en la renovació forçosa que han de patir els partits tradicionals. El republicanisme, que havia estat majoritari en les classes populars catalanes, s'adona que només integrant el sentiment nacionalista pot esdevenir la principal força política. Com uns anys abans Lerroux, els nacionalistes republicans intenten modernitzar el partit per convertir-lo en una organització nova, eficaç i, sobretot, atractiva per als votants. A mesura que la Lliga Regionalista inicia la dretanització i la "desnacionalització", els representants del

d'aquesta època se centren, precisament, en el tema i ofereixen i proposen mesures concretes d'actuació. Podríem destacar-ne «El nostre dever», *La Tralla*, núm.116 (1-6-1906), p. 2 en el qual l'autor, després de constatar la presència abassegadora del castellà al carrer, especialment en el comerç, demana «als nostres comerciants y fabricants» l'assumpció de responsabilitats socials pel que fa a la llengua. «Feina a fer», *El Poble Català*, 13-8-1906 i «Al peu del canó», *La Tralla*, núm.137 (12-10-1906), p. 2, aborden una altra qüestió: la necessitat de donar a conèixer la realitat catalana, tant a l'estranger com a dins de Catalunya, la qual cosa és responsabilitat de tots i cadascun dels catalans.

⁹⁵ Els articles en qüestió són: «Brand y l'esquerra», 24-12-1907; «L'esquerra catalana», 7-1-1908; «El nacionalisme y'l sufragi», 21-1-1908; «La voluntat del poble», 1-2-1908; «Política y Nacionalisme», 6-2-1908 i «Credo», 27-2-1908.

republicanisme català troben l'oportunitat de "recollir" les reivindicacions que havien estat, tradicionalment, a les mans del regionalisme lligaire i convertir-les en pedra de toc del programa polític que presenten, l'objectiu del qual és el manteniment i la defensa del sufragi universal.⁹⁶

El detonant del debat fou l'aparició de les primeres dissensions en el moviment de Solidaritat arran de la presentació a les Corts espanyoles pel govern Maura d'un projecte de llei sobre l'administració local, que preveia l'elecció per sufragi corporatiu d'un terç dels regidors municipals i la dels diputats provincials per sufragi indirecte entre els membres de les corporacions municipals.

La proposta fou interpretada pels sectors progressistes del moviment solidari com un atac frontal contra el principi bàsic del sistema democràtic burgès, el sufragi universal, per la qual cosa rebutjaren el projecte en la seva totalitat. Contràriament, la Lliga Regionalista, que veia com el suport popular als sectors nacionalistes republicans anava augmentant, va reconèixer en el vot corporatiu una garantia per al manteniment de l'hegemonia política a Catalunya, especialment a Barcelona, ja que el suport amb què comptava era quantitativament inferior al que podien arribar a obtenir els sectors progressistes. La confrontació era inevitable. El sufragi universal es convertí en l'eix central dels enfrontaments entre conservadors i progressistes; amb tot, el debat era molt més profund o, si més no, més extens, i abraçava qüestions teòriques i estratègiques de la ideologia nacionalista.

La intervenció de Josep Maria Folch en la discussió resulta significativa tota vegada que ho fa des de la condició de militant de la Unió Catalanista i, per tant, com a defensor del nacionalisme radical i intransigent, única facció de l'espectre polític nacionalista sense representació efectiva en el moviment de Solidaritat. Des de la convicció que l'acció política aconseguida pel moviment solidari és purament accidental, el nostre escriptor es posarà al costat dels defensors del sufragi universal i rebatrà les justificacions emprades pels representants de la Lliga Regionalista en defensa del vot corporatiu. En principi, la posició que adopta podria semblar contradictòria ja que, de fet, per al nacionalisme radical, sempre amatent a la desqualificació del sistema electoral, la sobirania popular era, o havia estat, un concepte més proper als sistemes

⁹⁶ L'exemple més clar d'aquest discurs el podem trobar a l'article de S. GUBERN, «L'esquerra catalana». *El Poble Català*, 11-1-1908.

corporatius que no pas al sufragi universal. Aquest era, al capdavant, l'argument utilitzat per la Lliga Regionalista, que invocava les sagrades Bases de Manresa com a coartada i justificació de la defensa que efectuava del vot corporatiu proposat per Maura.

Josep Maria Folch, des del lloc privilegiat de nacionalista "pur", contextualitza la postura adoptada per la Lliga i utilitza la "tardana" reivindicació dels principis continguts a les Bases de Manresa feta pel partit, per caracteritzar-la com una formació conservadora, retrògrada i eminentment reaccionària. Per al nostre personatge, la Lliga, «el partit evolutiu oportunista», que havia sacrificat la puresa del nacionalisme per aconseguir beneficis parcials que satisfessin les necessitats del moment, «s'arrapa» ara a les Bases de Manresa per defensar uns privilegis socials i polítics que no tenen res a veure amb els principis recollits en el document. La Lliga, al capdavant, està fent un joc de mans, tot elevat a «dogma» el que no és altra cosa que «uns principis generals», històricament justificats. Perquè, per a l'autor, el sistema de sufragi corporatiu per gremis i estaments proposat a les Bases de Manresa no és, en essència, un sistema negatiu. El que li resulta inacceptable és l'equiparació entre el sistema corporatiu del govern Maura, defensat per la Lliga, amb el que resultaria de l'aplicació global del sistema social proposat pel moviment nacionalista i recollit en el conjunt de les Bases de Manresa. En el sistema esmentat, les organitzacions i les associacions, especialment les de les forces populars, són la base i el motor de les reformes socials i el paper que tenen és el de complement i de correctiu del sufragi universal i directe i no pas un substitut de la voluntat popular.

En opinió de l'autor, la situació actual no permet encara l'aplicació del sistema de representació esmentat ja que les organitzacions corporatives catalanes són molt lluny d'un grau acceptable de desenvolupament i de representativitat. Per això, la imposició del sufragi corporatiu en els moments actuals, lluny de constituir un pas en el progrés de la societat catalana, esdevé un atemptat contra la sobirania popular, contra la voluntat del poble, que de manera individual, és a dir, amb el sufragi directe i universal, ha demostrat l'organització, la responsabilitat política i, sobretot, la capacitat de defensar els drets col·lectius amb el suport massiu al moviment de Solidaritat Catalana. Per això, els nacionalistes han d'atendre la voluntat popular i han d'actuar en conseqüència; al

capdavall, el nacionalisme «que no es altra cosa que la concreció de les aspiracions de Catalunya» ha d'adaptar-se a les noves condicions:

«Y essent poble'ls nacionalistes, y tenint el dever de recullir, concretar y defensar les seves aspiracions els representants nacionalistes, la seva campanya en pro del manteniment del sufragi universal es un dever nacionalista.»⁹⁷

Deixant de banda el caràcter anecdòtic del conflicte, és a dir, la defensa o l'atac al projecte de llei de l'administració local, l'enfrontament entre els sectors conservador i progressista en el si de Solidaritat Catalana era un reflex més de les tensions que patia el moviment catalanista i que venien ja de lluny. La inadequació de certs aspectes politicosocials del projecte nacionalista, recollits a les Bases de Manresa, havia estat tema de discussió en diverses assemblees i Consells Generals de representants de la Unió Catalanista a mesura que augmentaven les associacions catalanistes de caràcter democràtic i/o progressista. El manteniment d'un model social estamental i gremial i del sufragi corporatiu es feia cada cop més incompatible amb les orientacions esquerranes de certs sectors de la Unió, agrupats entorn de la revista *Joventut*, que maldaven per crear una força alternativa d'esquerres dins del nacionalisme.⁹⁸

El caràcter minoritari d'aquests grups dins de la Unió Catalanista impedí la reforma efectiva de les Bases de Manresa però, amb tot, aconseguiren de convertir-les en una declaració de principis, en detriment del caràcter dogmàtic que li atribuïen els col·lectius més immobilitistes de l'organització. El primer pas en la direcció apuntada fou, sens dubte, l'Assemblea de Barcelona de 1904 que provocà la pèrdua d'hegemonia dels grups més reacs als canvis; des d'aleshores, el nacionalisme acceptà el concepte d'evolució i la necessitat d'adaptar-se als nous corrents del pensament polític i social que s'estenien arreu d'Europa. El nostre personatge, plenament identificat amb la línia oficial de la Unió, des de 1904 sota la influència exclusiva de Martí i Julià, és capaç d'arribar a

⁹⁷ «El nacionalisme y'l sufragi». *El Poble Català*, 21-1-1908.

⁹⁸ J. LLORENS i VILA en el llibre *La Unió Catalanista (1891-1904)*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1991, p. 102-107, explica el procés, especialment la voluntat del sector de dotar les Bases de Manresa d'un contingut laic i democràtic, d'acord amb la consideració estrictament simbòlica que atribuïen al document.

la defensa del sufragi universal en nom del progrés sense sentir-se coartat o íntimament "violentat" per l'anterior acatament de les Bases de Manresa:

«En primer lloc, fins en el cas de que la contradicció que s'assenyala als catalanistes que votaren les Bases de Manresa y que avui fan campanya en favor del sufragi universal fos certa -y no ho es,- no fora censurable, regoneixent, com cal, sinceritat en aquella patriòtica campanya. Les idees progressant de dia en dia, cerquen la major perfecció possible en la vida política y social. Aquests interessos, superiors a tota bandera de partit y a tota lletra de programa, modifiquen les antigues teories y obliguen a les comunions polítiques a adaptar-se a les noves, les quals fruit d'estudi y d'experiencia, porten constantment noves llums y noves orientacions a l'humanitat. Sols els partits conservadors i els regressius senten repugnancia per les innovacions y no's resolen a rectificarse fins que hi son obligats.»⁹⁹

Amb tot, la defensa del sufragi universal en atenció a la voluntat popular amaga, més o menys subreptíciament, un fet molt més significatiu: la por cap a la classe obrera, el sector majoritari i més combatiu del "poble" català, la defensa del qual assumeixen les "esquerres" solidàries, en un intent de dirigir i de controlar la força que tenen. Per aquesta raó, la defensa que efectuen del dret de vot per a tots els individus compta amb uns límits que són expressats d'una manera diàfana per Antoni Rovira i Virgili en un article aparegut el 16 de gener de 1908 a *El Poble Català*. L'autor hi planteja la necessitat de mantenir el sufragi universal per proporcionar una via institucional a les reivindicacions de transformació social que propugnen les organitzacions i els moviments obrers; unes reivindicacions que, si bé poden ser aturades per lleis o decrets, mai no podran ser esborrades o fetes desaparèixer de la voluntat popular. La imposició del sufragi corporatiu obliga la classe obrera a cercar fora del marc polític institucional la solució als problemes que pateix, amb les conseqüències òbvies d'alteració de la pau i de la convivència social:

⁹⁹ «El nacionalisme y'l sufragi». *El Poble Català*, 21-1-1908.

«El sufragi corporatiu, al contrari, concedeix als obrers, desseguida, una representació parcial y limitada en els organismes de l'Estat; però a cambi d'aquesta representació, d'aquesta **minoría**, els impedeix que **mai, mai**, puguin esser **majoría**. D'aquesta manera se barra'l pas al futur imperi victoriós de la social-democràcia y se perpetúa l'estructura present de la societat, que es precisament lo que'ls obrers volen destruir y substituir. D'aquesta manera la vida política y pública queda basada en les actuals classes socials, que'ls obrers socialistes han de fer desaparèixer, evolutivament, pacíficament, si tenen al seu servei l'arma poderosíssima del sufragi universal, y violentament, revolucionàriament, si aquesta arma els es negada.»¹⁰⁰

La societat catalana, i especialment Barcelona, coneixia perfectament les conseqüències de l'acció directa, que havia estat i era encara practicada per certs sectors del moviment anarquista. Tot i que el període àlgid de l'acció directa cal situar-lo al tombant de segle, Barcelona, durant els primers anys del segle XX, especialment entre 1904 i 1907, fou escenari de diversos atemptats, entre els quals cal destacar-ne dos: el de 1904 contra Antonio Maura i el de 1905 contra el cardenal Casañas. Els atemptats eren fets aïllats i residuals, com ho demostra el cas de Joan Rull, però no obstant això provoquen una reflexió força interessant en els cercles del nacionalisme radical.¹⁰¹ Al marge de la condemna explícita de la violència en la línia marcada per Martí i Julià, és a dir, com a signe últim de l'endarreriment de la societat, els articles en qüestió incideixen en la necessitat de trobar solucions, lluny de la pura repressió contra el moviment anarquista, a les causes que motiven la "desesperació" de la classe obrera. Unes solucions que passen, d'una banda, per la reforma del sistema econòmic, polític i social, per fer-lo més just i "humanitari"; de l'altra, per l'extensió de l'educació i de la cultura a la classe treballadora. Al capdavant, els veritables responsables de la violència eren els governants espanyols que "deixen fer", és a dir, esdevenen còmplices, i utilitzen els atemptats per «aterrar ab impunitat repugnant la ciutat que'ls

¹⁰⁰ A. ROVIRA i VIRGILI, «Els obrers y el sufragi». *El Poble Català*, 16-1-1908.

¹⁰¹ En aquest sentit cal destacar dos articles apareguts a *La Tralla*: «El terror á Barcelona», núm.57 (25-11-1904), p. 1 i «Els atentats de Barcelona», núm.150 (4-1-1907), p. 1, ambdós signats amb el pseudònim de GNOM.

enlluerna ab ses clarors, que'ls avergonyeix ab ses activitats y que'ls espanta ab sa santa fortalesa.»¹⁰² Les conseqüències últimes són clares:

«Es mes trascendental la finalitat: ¡El terror!. Aquest es el mot. En una regió ahont hi han tants interessos per perdre, ahont las activitats pera desenrotllarse necessitan de absoluta confiansa y tranquil·litat d'esperit, el terror es un esqué. Els esperits, encongintse pel terror, s'hi llensan; la intranquil·litat y la por fan desitjar escarments crudels y repressions radicals. En una paraula: la societat se sent esferehida y gira'ls ulls implorant misericordia a la forsa. Y com que l'imperi de la forsa está en las altas esferas, á ellas vola l'atribulada colectividad y s'hi abandona á cambi d'un segur sobre sa tranquil·litat.»¹⁰³

Els esdeveniments posteriors demostraran la lucidesa de l'anàlisi que, el 1904, *La Tralla* efectuava sobre el comportament de la burgesia catalana davant dels conflictes socials que ja s'anunciaven. Perquè el que resta clar és que, tot i la utilització de mitjans inadequats, les reivindicacions de la classe obrera eren del tot justes.

A partir de 1906, però, el moviment obrer català inicia una nova etapa sota la influència del sindicalisme revolucionari, representat a Europa per la Confédération Générale du Travail. La divulgació i la difusió de la Carta d'Amiens, de 1906, juntament amb la propaganda realitzada pel diari *La Huelga General*, aconseguiren la implantació de l'anarcosindicalisme, en un procés que culminà, el 1907, amb la creació de Solidaritat Obrera, en la qual trobaren cabuda sectors del socialisme i de l'anarquisme del moment. La classe obrera catalana aconseguia refer les seves organitzacions al marge dels partits polítics i, especialment, al marge -i en contra- del republicanisme lerrouxista.

L'explícita neutralitat sobre les conviccions polítiques dels membres que integraven Solidaritat Obrera en benefici de l'acció sindical, juntament amb el progressiu desencís respecte del lerrouxisme, donava peu a l'inici d'un procés d'acostament del nacionalisme republicà i federal a la classe obrera, ja que el moviment veia la necessitat de comptar amb un suport popular que fes front al

¹⁰² GNOM, «Els atentats a Barcelona», *La Tralla*, núm.150 (4-1-1907), p.1.

¹⁰³ GNOM, «El terror á Barcelona», *La Tralla*, núm.57 (25-11-1904), p. 1.

paper hegemònic de la Lliga Regionalista en la vida pública catalana. El primer pas fou la defensa del sufragi universal, però això era insuficient; tant o més insuficient que la mateixa declaració republicana d'aquests sectors nacionalistes, que mai no havien acabat de concretar quina mena de república era aquella per la qual lluitaven. El nacionalisme republicà i federal es trobava, finalment, en la necessitat de davallar als inferns de la realitat quotidiana i d'encarar-se amb una problemàtica social que requeria solucions.

En el context descrit, es produeix el debat sobre l'esquerra catalana, els termes del qual mostren les limitacions amb què compten els diferents grups progressistes del nacionalisme per articular una opció política conjunta amb perspectives de futur.

El problema fonamental és, al capdavant, la dificultat que senten a l'hora de conciliar les reivindicacions nacionalistes amb les propostes de reforma social i política, tradicionalment a les mans d'uns determinats partits polítics, la catalanització dels quals és encara superficial. Com uns anys abans el moviment catalanista, el nacionalisme republicà i federal tindrà condicionada l'actuació per la necessitat de contrarestar el pes i la influència dels sectors conservadors, és a dir, la Lliga Regionalista, l'existència i la pràctica política de la qual és, en darrer terme, la millor justificació per a la creació de l'esquerra solidària. La idea que cal redimir o completar el nacionalisme amb les "qüestions socials" o, dit amb altres paraules, que el nacionalisme, com a ideologia d'alliberament nacional, no inclou un determinat model de societat, mai no abandonarà les discussions sobre la formació de l'esquerra catalana que portaran a terme els representants del republicanisme català. Al capdavant, el nacionalisme republicà intentava imitar el lerrouxisme tot creant un nou partit **en** i no **amb** la classe obrera.

Josep Maria Folch, que havia estat un dels més destacats detractors de la pràctica lerrouxista, veurà com es reproduïx, en línies generals, en els plantejaments de l'esquerra catalana i, òbviament, s'hi enfrontarà i hi oposarà el model representat per la Unió Catalanista, que «es esquerra sense disfressarse de vermell.»¹⁰⁴

Per a l'autor, el nacionalisme és una ideologia d'alliberament col·lectiu i individual que, en retomar a les nacions els drets naturals i la sobirania que els

¹⁰⁴ J. M. FOLCH, «L'esquerra catalana», *El Poble Català*, 7-1-1908.

pertanyen, aconseguir eliminar tots els desequilibris que provoquen les injustícies socials; així, «la qüestió social a Catalunya es part integrant, inalienable del nacionalisme», i més explícitament, «el nacionalisme català es socialisme». La tasca de l'esquerra catalana és ben clara: fer poble, fer país, per sobre de les urgències polítiques del moment que, tot i ser importants, no són essencials per al redreçament nacional:

«La qüestió viva a Catalunya es la qüestió nacionalista. El poble la sent y la senten fins els que no creuen en ella. El moviment d'ànima catalana, no pot deixar d'esser pera'ls qui es proposen **fer poble**. Les idees polítiques son en segon lloc, malgrat y trobarnos en un moment polític. Desoir aquesta veu, ja ho he dit, es posarse enfront de la realitat, y es justament de la realitat que arrenquen totes les teories socials.»¹⁰⁵

Una realitat que segons el nostre personatge és marcada per la «voluntat del poble» i pot concretar-se en dues paraules bàsiques: llibertat i justícia. D'acord amb això, cal interpretar d'una altra manera la mobilització dels sectors populars, que en un primer moment atorgaren confiança -en nombre de 40.000 vots- al lerrouxisme, no pas com a mostra «d'inconsciència» sinó per una «noble voluntat» i ara, un cop desenganyats del seu «apòstol», han fet possible el triomf de Solidaritat, perquè el moviment encarna, en darrer terme, les aspiracions legítimes i justificades que tenen.¹⁰⁶ L'esquerra catalanista, per tant, ha de ser el reflex de la «voluntat popular» i, sobretot, ha d'aprendre la lliçó que li mostra la davallada del lerrouxisme en la societat catalana:

¹⁰⁵ *Ibíd.*

¹⁰⁶ «El poble no s'erra en els seus sentiments. Pot errarse en la tria dels apòstols en qui deposita la seva confiança, però no en els fins que persegueix y en els ideals que sustenta. Fins quan el poble donà 40.000 vots a la candidatura lerrouxista -això s'ha retret com a prova d'inconsciència- manifestava una noble voluntat, voluntat que no deu suposarse rectificada, car no pot deixar de subsistir. Llavores lluitava, no per cremar convents y arborar les cases dels rics, sino pera obtenir llibertat y justicia. Llibertat y justicia vol avui encara, y si ha abandonat al qui el manà en aquella ocasió no es porque hagi deixat de voler, sino porque aquell no fou digne de la confiança del poble. Unes causes que potser no son del tot ajenes an aquell moviment han emmenat al poble vers un camí més positiu: la Solidaritat. El desitg que ha manifestat de una manera explicita'l poble es el de que no's demoleixi la Solidaritat. El poble la estima porque es filla seva directa, porque encarna la seva eterna aspiració: llibertat y justicia.». «La voluntat del poble», *El Poble Català*, 1-2-1908.

«Además cal no perdre de vista l'estat anímic del poble. La multitud, la massa, es una ànima; aquesta ànima acaba de sofrir una fonda decepció y encara que M. Le Bon diu que la multitud psicològica es la predominació de la personalitat inconscienta per via de sugestió y de contagi de sentiments y d'idees en un mateix sentit, cal saber escollir el moment, l'ocasió, pera que aquella sugestió y aquell contagi tinguin un efecte. No cal oblidar que l'obrerisme ha estat darrerament un arma manejada per mans poc escrupoloses y això fa devenir important fins la forma ab la qual ha d'adressarse al poble. El desengany sofert pel proletariat català porta en ell una experiencia que farà impossible durant forses anys **l'alsament de multitudes** per procediments caiguts en descrèdit.»¹⁰⁷

Al capdavant, l'esdevenidor històric suposa la confirmació a plantejaments definits per l'Assemblea de Barcelona de 1904. Per aquesta raó, l'esquerra catalana ha de continuar el camí traçat per la Unió Catalanista, que no és altre que «l'acció social», la «vera revolució» de la que parlava Martí i Julià,¹⁰⁸ l'objectiu últim de la qual resumí ell mateix, anys més tard, en un lema força simple: «Catalunya, Catalunya, Catalunya».¹⁰⁹ Tot i reconèixer els aspectes positius de l'acció política, representada per Solidaritat Catalana, era només un element, i no el més important, del projecte nacionalista; per això, la pràctica política ha de ser considerada com un mitjà més per aconseguir el redreçament nacional i no com l'únic capaç d'afermar els drets nacionals de Catalunya i dels individus que la formen: no s'ha d'oblidar que, en el pensament del nacionalisme radical, la llibertat dels pobles és l'única garantia de la llibertat i la justícia individual. En aquest context, el nostre autor defensarà una esquerra "diferent", el model i l'objectiu de la qual definí, de manera emblemàtica, en un dels articles més significatius de l'època: «Brand y l'esquerra».

¹⁰⁷ «L'esquerra catalana». *El Poble Català*, 7-1-1908.

¹⁰⁸ «La vera revolució». *La Tralla*, (13-7-1906), (D. MARTÍ i JULIÀ, *Per Catalunya*, p. 170-172).

¹⁰⁹ «Catalunya, Catalunya, Catalunya», *Catalunya*, (12-3-1909), (Ibíd., p. 198-201). En l'article Martí i Julià expressava, de manera contundent, l'opinió que li mereixia l'aparició, dins de Solidaritat Catalana, de moviments polítics -dreta i esquerra- que feien perillar l'eficàcia de l'organització com a moviment social. Al voltant de la reivindicació dels anomenats "problemes previs", Martí i Julià aprofitava l'ocasió per definir i analitzar, amb força lucidesa, l'evolució del catalanisme. Per a l'autor, el problema fonamental de l'esquerra solidària, o dels sectors polítics més progressistes del moviment, era la incapacitat que demostraven per assumir com a propis els valors col·lectius nacionals que, hàbilment, la dreta havia monopolitzat.

El dia 1 de desembre de 1907 sortia a Barcelona el primer número d'una revista, *Brand*, sota la direcció de Gregori Fuster. Segons Torrent i Tasis, era de caràcter literari i no gaudí d'una vida llarga -publicà sis números, l'últim dels quals fou el del quinze de febrer de 1908.¹¹⁰ Amb tot, la tria del títol i la declaració d'intencions que recull el pròleg del primer número, juntament amb la nòmina dels col·laboradors, resulta, si més no, força interessant: en els moments de consolidació de l'hegemonia noucentista, Ibsen i els valors més representatius del vitalisme nietzschianet retornen a la vida cultural catalana, ni que sigui amb caràcter marginal.¹¹¹

El que resulta més significatiu del ressorgiment del vitalisme no és tant la recuperació de les actituds modernistes del tombant de segle i el fet d'oposar-les als models impulsats pel Noucentisme, com l'apropiació pel nacionalisme radical del símbol de Brand, l'heroi ideal, i l'ús que en fa com a model de conducta per a l'esquerra catalana i, en conseqüència, com a base i fonament d'un projecte social i polític concret que, no ho oblidéssim pas, ha estat definit -i reivindicat- com a «socialista».

Per entendre com és possible encabir el model ibsenià en el projecte, cal precisar abans el concepte de socialisme que fa servir el nacionalisme radical. El mateix Josep Maria Folch, amb l'article «L'esquerra catalana», ens el mostra. Com uns anys abans Martí i Julià, el nostre personatge torna a recollir la idea que no hi ha cap connexió entre el sistema de producció capitalista i la desigualtat social. Òbviament, els punts de referència són les «teories alemanyes», origen de la socialdemocràcia, segons les quals:

«el capital a mida que progressa, augmenta considerablement el benestar material de les masses proletàries. (...) Que es gracies a la creixensa

¹¹⁰ J. TORRENT / R. TASIS, *Història* 1, p. 394.

¹¹¹ Entre els col·laboradors cal destacar Adrià Gual, Diego Ruiz i Joan Puig i Ferreter, entre altres, tots representants i seguidors dels corrents filosòfics individualistes del tombant de segle, la qual cosa es reflecteix a més en el pròleg que encapçala el primer número de la revista: «Procurarem desviar l'atenció dels homes de bona voluntat de les lluites dels partits polítics, allunyadores de l'amor entre'ls homes; tractarem d'allunyarlos de la política que necessita pera viure la mentida, y orientarlos envers la consciencia individual, envers la confiança en les propies forces, envers la exaltació constant de la voluntat de cada hu... Quan cada hu sia **ell mateix**, la germanó concient **intelectual** no **sentimental** serà un fet.». Cal destacar, a més, la similitud en el vocabulari i en els conceptes expressats entre aquest pròleg i el discurs del nacionalisme radical -rebuig de la política, germanor universal basada en l'amor entre els homes, etc.

constant de la riquesa pública acumulada pel dret de posseir, que la producció's desenrotlla cada dia més en benefici de la societat obrera.»¹¹²

Des d'aquesta perspectiva, no és gens estrany que desaparegui el concepte de lluita de classes, que és substituït pel de la cooperació, pel de l'aliança entre capital i treball:

«L'Unió Catalanista, que fa acció sense enraonar, que es esquerra sense disfressarse de vermell, que viu en la serenor de les idees, estudiant l'acció social realisable a Catalunya en sentit moderníssim de veritable progrés, associa'l treball, l'organisa y dona a les seves organitzacions personalitat jurídica ab drets y responsabilitats socials; les enrobusteix, les enlaire igualantles a l'associació capitalista explotadora y les fa parts contractants, cooperadores. Posantles en condicions de no esser absorvides, posa als individus obrers en honorable situació desde la qual no escoltaran el plor de la fraseologia brillant del predicador que'ls hi anirà a dir que son paries, esclaus y sang-xuclats!»¹¹³

A redós de la filosofia organicista de la societat, el model proposat ha de contemplar la coexistència de les dues classes socials, això sí, en peu d'igualtat.

¹¹² «L'esquerra catalana». *El Poble Català*, 7-1-1908, Folch recull la citació de l'obra *Cours d'economie politique* de M. Colsol, el títol del qual fa pensar en un manual. Amb tot, la idea que cal preservar el règim de propietat privada i, alhora, la seva bondat i l'eficàcia per a la preservació de l'ordre social establert és present des de molt abans en el discurs dels nacionalisme radical. Com a exemple podem esmentar un article sense signar, aparegut a *La Renaixensa*, el 10 de desembre de 1904, sota el títol «Una bona iniciativa», en què es recull la notícia de la creació d'una associació, "L'Obra de la Llar", l'objectiu de la qual és regalar un habitatge a un treballador: «Lo fet de ser propietari, lo sol fet d'ésser amo y senyor de la casa ahont hi viu la propia familia, ahont hi neixen los fills y ahont hi transcorren las principals vicissituds de la vida, es l'arma més terrible y poderosa pera combatre las teorías comunistas y nivelladoras que pertorvan las conciencias de nostra classe obrera. Regalar una casa, per modesta y humil que sigui, á un dels nostres obrers, equival á convertirlo, de acrata y terrorista exaltat, en burgés y conservador convensut. La missió de l'Obra de la Llar no pot ésser, donchs, més encertada, puig ab fets positius y tangibles combat los errors del comunisme y demostra palpablement las ventajas del règim de la propietat individual.»

¹¹³ «L'esquerra catalana». *El Poble Català*, 7-1-1908. El mateix Folch, en un altre article -«Política y Nacionalisme». *El Poble Català*, 6-2-1908- defensarà l'existència del moviment sindical i la importància que té per assolir una societat millor. De fet, ja amb anterioritat, el nacionalisme radical havia lloat i impulsat formes d'associació obrera, en la millor tradició reformista; especialment Martí i Julià centrava l'atenció en el moviment cooperatiu i el mutualisme, sobre certs models europeus - Itàlia i Dinamarca- amb un objectiu força clar: aconseguir "elevant" el moviment obrer de moviment de classe a moviment nacional -«La cooperació a Catalunya». *La Renaixensa*, 25-6-1899, (D. MARTÍ i JULIÀ, *Per Catalunya*, p. 37-40). En la voluntat d'aconseguir el «millorament de la classe obrera», aquestes formes d'associació, extensibles també a altres sectors socials, garanteixen un mínim de seguretat i de qualitat de vida sense modificar l'ordre social establert.

Una igualtat que és traslladada no al terreny econòmic sinó al moral i ètic, al de les "responsabilitats socials" dels individus, que són, en darrer terme, el fre als abusos i a les pràctiques socialment perniciosos. Òbviament, per aconseguir la "veritable igualtat" cal una feina conscienciadora, educativa, en darrer terme cívica, que aconsegueixi convertir la massa, la classe obrera, en individus conscients dels drets que tenen però, sobretot, dels deures que han de practicar. Aquesta és la gran lliçó de Brand, que ha de ser seguida per l'esquerra catalana:

«El personatge del gran Ibsen es una orientació, un camí a seguir, una filosofia. Brand es la concepció viva de que la qüestió social es una qüestió de forsa, de voluntat, d'energia i de moral individuals.»¹¹⁴

Els valors que l'heroi ibsenià representa són força clars -«Brand es el tipu de l'home fort, conscient; posseix el coratge, la forsa; aima el combat»- però, en el context en el qual és reivindicat, Brand és, sobretot, l'home nou, «el tipu de l'home social», sobre el qual s'ha de constituir la nova societat. No és una qüestió de matís: l'individualisme, tot i ésser l'element imprescindible per a l'avenç social - l'individu és «la forsa mare de la societat»- és imperfecte i, fins i tot, negatiu, si no va acompanyat d'un compromís col·lectiu, d'una actitud solidària -«l'individualisme associacionista»- que no s'ha de confondre, però, amb la «disciplina», l'eina utilitzada pels moviments polítics i, especialment, per «la dreta regionalista».

La reivindicació de l'individu, des de la ideologia regeneracionista, és l'alternativa a la mobilització políticocial aconseguida per la Lliga Regionalista, l'únic mèrit de la qual és haver assolit una col·lectivitat disciplinada, apta per a l'acció immediata. Amb tot, aquesta tasca es caracteritza per «acoblar imperfeccions unes pera ferse un tot discutiblement reformat», les conseqüències de la qual són sensiblement insuficients:

¹¹⁴ Folch extreu la citació de *La Philosophie social dans les Théâtre d'Ibsen* de l'autor francès Ossip-Laurié. Amb tot, i com assenyala J. CASTELLANOS, («Aspectes de les relacions entre intel·lectuals i anarquistes a Catalunya als segle XIX. (A propòsit de Pere Coromines)», *Els Marges*, núm.6 (febrer 1976), p. 7-28, especialment en la nota 55), a França, Ibsen, tot i ser utilitzat pels grups socialistes com a vehicle de propagació ideològica entre la classe obrera, era considerat més un individualista que no pas un socialista. Així mateix, també hi havia a Catalunya una interpretació d'Ibsen com a element contrarevolucionari en determinats cercles anarquistes. De fet, l'article continua mantenint una visió de l'autor que ja ha estat superada o, si més no, seriosament qüestionada, dins certs àmbits del moviment obrer.

«Una societat ordenadament disciplinada, solidaria, obedienta, pot si se vol educar en civilitat un poble. Tot el resultat serà de **ferlo seguir** y en cambi aquesta societat no serà consistenta, y caurà al primer defalliment, y se trobarà perduda y disgregada si un dia li fallen els cops de coll, o perd la brúxola del diari polític, nou director espiritual de la multitud ab fe positiva.»

Contràriament, l'esquerra catalana, sota «la divisa de Brand» -«acció, activitat, voluntat»-, ha de compartir l'actitud activa però amb uns objectius diferents: «formar poble, poble conscient, poble batallador», és a dir, «ha de dirigir-se a destriar del tot, pessa per pessa y reformarles una a una, pera arribar al tot perfecte». La finalitat última no és construir un partit nou, sinó construir la nova societat ja que, al capdavant, «Brand no faria pas un programa d'esquerra sinó homes que fossin cada un d'ells un programa», sense qualificatius, però.

El fet és significatiu: segons l'autor l'esquerra és aquesta nova pràctica, de caràcter ètic, i no pas una proposta de modificació de l'ordre social establert, especialment si sanciona el fet que hi ha classes socials enfrontades i irreconciliables. De la mateixa manera que el nacionalisme radical havia negat i negava l'eficàcia de la lluita de classes en la consecució d'una societat millor, Josep Maria Folch, agitant a dreta i a esquerra -especialment a esquerra- la figura de Brand, aconsegueix de trobar la fórmula perfecta: per preservar el caràcter interclassista del discurs que difon, cal deixar de banda la reivindicació dels drets col·lectius sectorials, la qual cosa provocaria conflictes entre els diferents grups socials, i centrar-se únicament, en els deures:

«Fem individus, fem homes que sàpiguen que al costat d'un dret hi ha un dever. Conquerir per la temptació dels drets a reclamar es enganyar al poble. Obtenir drets no està a l'alcans dels que en justícia deuen usarne, però ja que està al seu alcans y sols ab l'esfors de llur propia voluntat el practicar devers, comensem per aquí y així ens alsarem lo menester pera fer sentir la nostra veu reclamant els drets que'ns pertoquen.»

El nostre personatge apostava per una esquerra radical però no revolucionària, obrerista però no de classe, solidària però no socialista, el referent simbòlic de la qual anava a cercar, paradoxalment, en els corrents filosòfics de final de segle que consagraven l'individualisme, i, especialment, en la figura

d'Ibsen, la qual, si bé al tombant de segle mantenia encara una certa ambivalència i ambigüitat que la feia atractiva per a certs sectors del moviment obrer, en aquesta època ja havia perdut tot valor de canvi. El nacionalisme radical recollia l'herència ibseniana i l'afegia a la tasca, àrdua i ingrata, de frenar -o almenys intentar frenar- l'ascens i la consolidació de les ideologies de classe, revolucionàries o reaccionàries, que acabaven de demostrar la implantació d'una societat classista a la Catalunya de l'època.

L'adopció del vitalisme nietzschia pel nacionalisme radical fou, sens dubte, un fet transcendent i significatiu, ja que, al capdavant, entroncava el moviment amb una tradició immediata, la del regeneracionisme modernista. Un regeneracionisme que, si bé no havia assolit una concreció social destacable, sí que havia aportat uns models literaris i culturals aptes, alhora, per a la divulgació ideològica. No és estrany que els representants del moviment radical, en particular Josep Maria Folch, se sentissin atrets per certs corrents de la pràctica cultural modernista, precisament els que patien un procés de marginació creixent pel Noucentisme.

La confluència entre el nacionalisme radical i els corrents filosòfics de la fi de segle, que havien informat el moviment modernista, fou, a part de tardana -i potser per això-, poc fructífera pel que fa als resultats obtinguts. Els conflictes i els enfrontaments socials abocaren el model proposat a un atzucac que la Unió Catalanista no va saber -ni va poder- superar. L'esquerra catalana acabaria consolidant-se com un partit "tradicional" en el marc del republicanisme, enfrontada amb la dreta regionalista -cada cop més dreta i menys regionalista- i amb unes relacions ambigües i difícils amb el moviment sindicalista, especialment després dels esdeveniments ocorreguts durant els fets de juliol de 1909. La Unió Catalanista i el nacionalisme radical, tot mantenint les propostes interclassistes, tomaven a vedar-se la possibilitat d'esdevenir una alternativa, o una peça important, en la configuració politicosocial de la Catalunya de l'època.

D'una manera paral·lela, la situació personal de Josep Maria Folch a l'exili començava a esdevenir crítica. Un afer sentimental, que ja venia de lluny, va influir negativament en la situació econòmica que patia, més aviat precària. Els donatius que asseguraven la manutenció van anar reduint-se fins a arribar gairebé a desaparèixer, la qual cosa l'obligà a cercar fonts de finançament pròpies. Sense ofici ni benefici, optà per l'única via que podia oferir-li una

seguretat d'èxit: la literatura. De fet, l'exili es convertí en la seva etapa més fructífera i, alhora, li afirmà la consciència i la condició d'escriptor professional, si més no perquè vivia -o havia de viure- del producte de la ploma. La literatura esdevé per a ell l'eina fonamental del pensament politicosocial, l'instrument de divulgació ideològica i el mitjà de vida.

La situació descrita no varià substancialment un cop retornà a Barcelona, en una data imprecisa de l'estiu de 1908. La tornada, tal com explica Josep Miracle, no va despertar cap comentari a la premsa del moment i, tot i el retard amb el qual es va produir, va poder solucionar-se ràpidament gràcies a l'aplicació del decret d'amnistia promulgat el 5 de gener de 1907.¹¹⁵

Ja a Barcelona, l'escriptor no va poder recuperar els antics càrrecs a l'Orfeó Català i a la Unió Catalanista, ocupats pel germà, Ignasi, per la qual cosa continuà escrivint, per encàrrec, mentre cercava una ocupació complementària. S'iniciava així una nova etapa en la trajectòria personal de l'autor, que suposaria l'abandonament definitiu de la pràctica política activa en benefici de l'activitat literària i cultural.

4. El final de l'activisme polític (1908-1909)

El progressiu allunyament de Josep Maria Folch de la pràctica política comença a detectar-se en els darrers temps de l'exili a França, després de la participació en el debat sobre l'esquerra catalana arran del projecte de règim local presentat pel govern Maura. La condició d'exiliat i els problemes personals semblen eclipsar la projecció pública que havia assolit com a representant del nacionalisme radical de la Unió Catalanista. Per exemple, resulta simptomàtic que

¹¹⁵ La concessió de l'amnistia per a les causes catalanistes fou una reivindicació constant de les forces polítiques i socials de Catalunya. Amb tot, es féu esperar i quan es promulgà, el gener de 1907, fou sensiblement restrictiva. Així, i com publicava *La Tralla*, l'11 de gener, Josep Maria Folch, entre altres, no podia acollir-s'hi i havia de restar a l'exili. Dels dos processos que tenia oberts, només un era recollit al decret d'amnistia; l'altre, les *injurias a la autoridad*, pel qual li demanaven quatre anys i escaig de presó, no era perdonat i si tornava havia de complir la condemna. Finalment, i després de les gestions del germà Lluís i dels amics, va obtenir el compromís d'un tribunal "amic" que garantís l'aplicació de l'indult i, per tant, la llibertat. La tornada, força accidentada -amb pèrdua d'equipatge inclosa- es produí l'agost de 1908 i els tràmits judicials es van resoldre ràpidament. El mateix Folch ho explica a les memòries: un cop arribat a l'Audiència, l'advocat, Maluquer Viladot, amic d'Adalvert, el va instruir sobre el comportament que havia de seguir. El tribunal el condemnà, demanà la conformitat i l'indultà. Al cap d'unes hores era al carrer en llibertat. La rapidesa i la discreció del fet impediren que la premsa se'n fes ressò.

no participi en la polèmica generada per la presentació i la posterior aprovació del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona, el maig de 1908, amb el qual, ultra la fixació de principis com la coeducació, el bilingüisme i el laïcisme, s'intentava aconseguir la millora i l'extensió del sistema educatiu públic. Ell que sempre havia defensat la necessitat de dotar d'instrucció les classes populars i havia lloat, repetidament, iniciatives com l'escola Mossèn Cinto,¹¹⁶ resta, de manera sorprenent, al marge de la polèmica suscitada, sense prendre partit per cap de les posicions perfilades.

Bé per l'edat -vint-i-vuit anys- bé per la situació sentimental que viu ben aviat -la coneixença i prometatge amb Maria Camarasa- Josep Maria Folch centra els esforços a aconseguir una mínima estabilitat econòmica que li permeti, ultra la superació de la precarietat econòmica, dur a bon terme els projectes de casar-se i formar una família.

El problema crematístic no és una cosa nova. El que ha variat substancialment és el context que envolta l'activitat política i, especialment, les relacions de l'autor amb les organitzacions catalanistes. De fet, "males llengües" havien criticat obertament els interessos particulars de Josep Maria Folch com a figura pública dins del catalanisme; arran de l'assumpció del càrrec de director de *La Tralla*, al voltant de 1904, *La Davantera* publicava la nota següent:

«La tenim molt neta minyó la conciencia, més neta que'l director de LA TRALLA que al darrera del catalanisme, pessic d'aquí, grapadet d'allà, ha lograt ferse un **modus vivendi**. Aixís es com se diuen las cosas, claras y netas com nosaltres las diem.»¹¹⁷

Deixant de banda els conflictes polítics que motivaven l'enfrontament entre totes dues publicacions, *La Davantera* constata un fet: Josep Maria Folch "vivía" del catalanisme, és a dir, havia aconseguit ésser un quadre alliberat, remunerat, dins les estructures del catalanisme polític. En tornar de l'exili, la situació no es repeteix i les relacions de l'escriptor amb el catalanisme desapareixen. Si n'exceptuem un parell d'articles, el seu nom no torna a aparèixer

¹¹⁶ *La Tralla*, núm.52 (21-10-1904), p. 1; paral·lelament, Josep Maria Folch participà en actes públics de suport de les activitats de les escoles municipals de Barcelona; com a exemple podem destacar l'acte de presentació de l'Orfeó de les Escoles del Districte Segon, en què pronuncià un discurs publicat a *El Poble Català*, núm.32 (17-6-1905), p. 3.

en la premsa de l'època i les col·laboracions queden reduïdes a articles esporàdics al *Cu-Cut!*. L'abandó de la pràctica política inclou també un allunyament significatiu del nacionalisme radical i de les anteriors posicions obreristes, que s'accentuarà encara més arran dels fets de juliol de 1909.

Al marge de les estructures organitzatives i de les plataformes periodístiques del moviment catalanista, l'autor troba, finalment, una feina remunerada, gràcies a la mediació del germà, Manuel, en la Societat d'Atracció de Forasters. Els coneixements de francès el converteixen en la persona idònia per dur a terme les tasques de promoció turística de la ciutat.¹¹⁸ Paral·lelament, un amic, Manuel Ribé, li aconsegueix una altra ocupació, també relacionada amb el domini del francès: donar classes particulars a José Gómez del Castillo, administrador de la companyia Energia Elèctrica de Catalunya, de capital francès, acabada d'establir a Barcelona per explotar alguns llacs pirinencs.¹¹⁹

Les noves ocupacions li obren un camp d'interès, periodístic i de reflexió, que influirà significativament en la trajectòria que seguirà: Barcelona i les transformacions que viu la ciutat. Unes transformacions que no són exemptes de conflictes i d'enfrontaments socials, i que Josep Maria Folch abordarà des d'una perspectiva eminentment ètica i moral, tal com havia fet anteriorment amb la ideologia nacionalista.

Els nous interessos, que tindran una concreció especial en el camp literari i cultural, es plasmaran, no només en les dues revistes especialitzades que

¹¹⁷ *La Davantera*, núm.35 (15-7-1904).

¹¹⁸ La Societat d'Atracció de Forasters, també anomenada Sindicat d'Iniciative, va ésser una entitat vinculada a l'Ajuntament de Barcelona -l'alcalde n'era el president- que pretenia oferir tot tipus d'informació sobre les possibilitats turístiques de la ciutat, especialment per als visitants francesos. Contràriament al que consta a l'entrada de la *GEC* sobre l'entitat, article escrit per Rogier Alier i Ramon Pla, l'entitat no comptà mai amb la participació de Joaquim Folch; els únics Folch i Torres que hi treballaren van ésser Manuel, amb el càrrec de Secretari General i Josep Maria, que després de llargues, àrdues i conflictives negociacions i pressions -sembla que Manuel no veia amb bons ulls la promoció interna del germà- aconseguí ésser nomenat Cap de les Oficines i va ésser el responsable de les dues publicacions periòdiques que elaborà l'entitat. De fet, l'entrada de Josep Maria a l'entitat fou obra de Manuel i de Manuel Ribé, integrant de la Junta directiva de la Societat. Segons consta en el llibre de caixa, el sou que li pagaven, invariable, era de dues-centes pessetes mensuals.

¹¹⁹ El pas de Josep Maria Folch per l'Energia Elèctrica de Catalunya fou durador; el que començà com una simple classe de francès, acabà per convertir-se en una mena de feina administrativa en qualitat de secretari personal de Gómez del Castillo. A més, quan aquest morí, l'any 1914, Folch hi continuà treballant, perquè al marge d'ésser un secretari, en paraules d'Eugène Maëder, director de l'empresa, era ja «ainsi que un bon ami». L'autor va mantenir la feina a l'Energia fins al gener de 1925, segons es desprèn del llibre de caixa.

depenien de la Societat d'Atracció de Forasters,¹²⁰ sinó també en la premsa de l'època. Això sí, foren unes manifestacions mancades del do de l'oportunitat.

El dia 26 de juliol de 1909, *La Veu de Catalunya* publicava un article de Josep Maria Folch amb el significatiu títol de «L'atracció de les ciutats». L'article en qüestió té dos grans temes d'interès: d'una banda, Barcelona, és a dir, la defensa i la reivindicació de la ciutat. El segon se centra en el comportament individual dels habitants de Barcelona, la necessitat d'imbuir-se de la responsabilitat que com a barcelonins tenen enfront de la resta d'europaus, per evitar la mala imatge que poden fer-se'n els visitants ocasionals si només tenen en compte les condicions materials amb què compta la ciutat. Resulta senzill veure, al darrere de l'article, la convicció de l'autor en la vàlua de l'acció personal, de la voluntat, de l'energia i de la moral individuals aplicades ara, no a la "qüestió social", sinó a la civilitat. El tema era, no cal dir-ho, prou suggestiu; i més si tenim en compte el moment històric concret en el qual es formula.¹²¹ El mateix autor prometia continuar desenvolupant-lo, pedagògicament, amb altres articles.

La intenció anunciada, però, va ser interrompuda sobtadament. L'article, que havia aparegut a l'edició del matí de *La Veu*, ja no va poder ser reproduït en la del vespre. El mateix dia, a Barcelona s'iniciava una vaga general que acabà convertint-se en una revolta popular. Des del dia 26 de juliol fins al 2 d'agost, Barcelona, aïllada de la resta del món, va viure els fets que han estat batejats com la Setmana Tràgica, la Setmana Gloriosa i que en aquest treball hem anomenat els Fets de juliol de 1909.¹²²

¹²⁰ Les dues publicacions són *Touring Review Barcelona*, posteriorment rebatejada, a partir del tercer número, amb el nom de *Barcelona Atracción*, i *Select-Guide*. Ambdues eren revistes que contenien articles de promoció de la ciutat. La primera, després d'aparèixer cada dos mesos, acabà per ésser mensual, mentre que la segona fou de caràcter anual i tenia un contingut marcadament turístic i comercial, amb informacions sobre mitjans de transport, restaurants i hotels, espectacles, juntament amb itineraris comentats i altres possibilitats que oferia la ciutat.

¹²¹ La importància de l'aparició, en l'època, del tema de la civilitat o més genèricament del barcelonisme no només s'ha de vincular amb les necessitats de la burgesia catalana, comandada per la Lliga i expressades mitjançant el moviment noucentista sinó que enceta també una recurrència ideològica força productiva en la història del nacionalisme català, els darrers exponents de la qual caldria situar en la postguerra i, més properament, d'uns anys ençà, especialment arran de la concessió a Barcelona de la seu dels Jocs Olímpics del 92. Una de les definicions més encertades d'aquesta tendència ens la dona Puig i Ferrer a *Servitud*, a propòsit del personatge de Joan Prunera, -«El barcelonisme era la seva estètica, la seva política i la seva filosofia»-. El barcelonisme com a fenomen de contenció del nacionalisme resta encara per estudiar; amb tot, Folch ens mostra un dels múltiples aspectes que la substitució ha adoptat al llarg del segle xx, especialment en la literatura.

¹²² Sobre els Fets de juliol hem fet servir les obres de J. BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona: Ed.62, 1964; J. CONNELLY ULLMAN, *La Setmana Tràgica*, Barcelona: Ariel, 1972; J. ROMERO MAURA, *La rosa de fuego*, Barcelona: Grijalbo, 1975; J.B.CULLA, *El republicanisme*

Segons Miracle (1971), els Fets de juliol, i l'estat subsegüent de repressió, acusacions i denúncies, afectaren el nostre personatge en la mesura que l'activitat anterior -literària i política- podia resultar suspecte d'haver contribuït a crear el clima propici per a la revolta; de fet, la problemàtica generada pels Fets de juliol serveix, repetidament, per justificar el canvi d'orientació de l'activitat literària de l'escriptor.¹²³

Amb tot, els Fets de juliol són, en l'actitud de l'autor, un fet puntual i, gairebé gosaríem dir, purament accidental. Des del retorn a Barcelona l'estiu de 1908, el personatge havia iniciat decididament «tota una altra història», com ell mateix insinuà, anys més tard, en un article autobiogràfic publicat a *La Revista* i, posteriorment, a les memòries.¹²⁴ Per a Josep Maria Folch, els Fets de juliol acabaven de ser una variant, quantitativament superior però qualitativament similar, dels atemptats terroristes que havia patit Barcelona des de començament del segle XX. La idea que els responsables últims eren «les esferes governamentals» impregna la valoració dels fets que expressà en un article -«Això allí no passa!»- publicat el 23 de setembre a *La Veu de Catalunya*.

Deixant de banda les causes que van motivar la resposta pública de Josep Maria Folch, el que resulta significatiu és el to i el contingut de l'article en qüestió, els quals es distancien radicalment de la tònica general de la premsa de l'època i, de manera especial, de la de *La Veu*.¹²⁵ Òbviament, l'autor condemna els fets -

lerrouxista a Catalunya (1901-1923), Barcelona: Curial, 1986. Amb tot, la bibliografia deixa de banda els sectors del nacionalisme radical i les repercussions que sobre ells van tenir els Fets de juliol. Paral·lelament, hem fet servir llibres de memòries i les informacions que recull la premsa del moment.

¹²³ Entre altres, A. YATES a *Una generació sense novel·la?*, Barcelona: Ed.62, 1981, p. 49. També J. SALES, «Pròleg» A: J.M. FOLCH i TORRES, *Joan Endal*, Barcelona:Ed. Selecta,1964, p. 21, expressa una opinió similar. Aquest és un dels aspectes que desperta més interès en l'estudi del personatge, tot i que les explicacions recorren excessivament i mecànicament a la causalitat més primitiva.

¹²⁴ «Jo era un espectador com tants n'hi havia i com que estava en vigílies de prometre'm amb la que fóra més tard la meva volguda muller Maria Camarasa, les meves preocupacions i les meves il·lusions es descentraven una mica de la cosa pública tot i que no podia deixar de participar en la general preocupació.» («Llibre de Records»)

¹²⁵ D'entre tots els articles voldria destacar-ne un en particular, el qual il·lustra molt bé el clima i l'entorn periodístic en què cal inscriure l'article del nostre personatge i que demostra, si més no, la diferència d'actitud entre el que és l'opinió majoritària al diari i la que representa l'autor. L'article en qüestió, aparegut en dues parts -el 25 i el 26 d'agost- porta el títol de «L'apoteosi» i va signat per Ramon Rucabado. Per a ell el gran culpable de tot ha estat l'individualisme, sinònim de tots els mals de l'univers, entre els quals destaquen l'antimilitarisme, l'anarquia, l'acràcia, sense oblidar l'anticlericalisme que es resol en la blasfèmia no contra Déu sinó contra Tot (ambdues majúscules, òbviament, són seves).

«les vergonyes de juliol»- però, la preocupació que manifesta s'estén més enllà i acaba per relativitzar-ne la importància i la transcendència:

«El fet de la revolta en circumstàncies com les que ja van apareixent clares, no varia en res la incontestable bonesa de costums del poble barceloní. Àdhuc la xifra de revoltats la fa resplendir de la massa enorme de obrers que viuen a Barcelona. Els nostres mals, els mals terribles que cuiden assolar Barcelona, son perfectament, absolutament, independents de son esperit; son lo que repetits accidents desgraciats en una naturalesa sana y bona, perque no es signe de degeneració ni de decrepitud, ni d'incultura, sofrir la escomesa nocturna d'un lladre, o eixir ferit per una pedra que no se sab qui l'ha llensada.»

Al capdavant, els Fets de juliol són qualificats com «la darrera estúpida revolta.»¹²⁶

Conscientment o inconscientment, el nostre personatge evita entrar en el fons del problema, en la valoració de les causes i de les responsabilitats dels Fets de juliol més enllà de les opinions que ja havia expressat diverses vegades sobre els veritables i últims responsables dels conflictes i dels enfrontaments socials,¹²⁷ per centrar-se, exclusivament, en un aspecte fins a cert punt marginal en aquelles circumstàncies: el comportament dels ciutadans de Barcelona, el que anomena «el plaer morbós de la humiliació»:

«He volgut dir que al costat dels mals més difícils d'evitar, com es el de la campanya de ruina que's fa fora de casa, n'hi han d'evitables, com els de

¹²⁶ La constatació que els Fets de juliol a Barcelona van ésser més "estúpids" que "revolucionaris" apareixen en algunes manifestacions a la premsa del moment. Josep Maria Folch ho afirma en l'article esmentat però potser la interpretació més eloqüent és la valoració continguda en el «Manifest dels senadors y diputats regionalistes», publicat a *La Veu* el 18 d'agost. Els homes de la Lliga veien força clara la necessitat d'aturar -i de castigar- uns "impulsos" que, si bé en aquelles circumstàncies havien estat "inofensius" podien variar ràpidament i esdevenir un veritable "perill" per a la propietat.

¹²⁷ «Vivim en constant estat de guerra i amb ininterrompuda suspensió de les garanties constitucionals. Des de Madrid, en les esferes governamentals hom considerava Catalunya com un **compartimento estanco** o com un conillet d'índies per a fer-hi proves de vivisecció, per cruents que fossin. La Setmana Tràgica del 1909 era, potser, una d'aquestes proves sagnants.» («Llibre de Records») L'autor continua fent servir els mateixos arguments per explicar els fets que havien motivat els atemptats anarquistes anteriors a Barcelona i que ja havien estat recollits per *La Tralla*.

la trista anomenada que'ns fem a dintre. No es menester ésser **chauvinista** per vantar moltes coses de Barcelona; no cal més que deturarse a considerarles fredament y ab justícia.»

«Això allí no passa!» esdevé la continuació de «L'atracció de les ciutats» i, per això, Josep Maria Folch dedica el gruix de l'article a exemplificar el comportament humil -i no modest- de «l'home d'aquí passejant al costat del client o representant estranger», que influenciat pels tòpics divulgats per la premsa estrangera «quan visita l'Espanya ha de queixarse» i «s'ho mira tot cercant el cantó grotesch y ridícol, es a dir, que ve a Espanya a veure les **Choses d'Espagne!**.»

En el context de la premsa del moment, l'article no deixa de produir una certa estupefacció; sembla com si hagués aprofitat un article ja escrit i, amb uns certs retocs motivats pels Fets de juliol, l'hagués donat a la premsa. Resulten difícils de justificar, amb l'article a la mà, les pors o, fins i tot, la necessitat de redimir-se d'antigues vel·leïtats que la bibliografia li ha atribuït ja que, al capdavall, ell mateix minimitza l'impacte dels Fets de juliol i en subsumeix la transcendència en l'àmbit dels comportaments personals i de les tendències innates dels ciutadans de Barcelona.

Amb tot, cal convenir que «Això allí no passa!» resumeix i concentra el canvi sofert per l'escriptor un cop retorna de l'exili a Perpinyà. Tanmateix, i contra l'opinió de Miracle (1971), el canvi -o claudicació o coacció si utilitzem les seves paraules- no és el resultat immediat dels Fets de juliol ni de la necessitat «d'allunyar l'espantall de qualsevol possible ensopec.» És cert que, com diu Miracle, l'article insinua una certa «vindicació de la burgesia, de la classe benestant catalana», però, en tot cas, la «vindicació» -no sabem si dictada per déu o pel diable- s'havia iniciat ja feia un cert temps; si més no, els articles que escrivia havien perdut, d'ençà del 1908, el punt de vista "obrerista" que havia caracteritzat l'activitat periodística des de l'accés, el 1904, a la direcció de *La Tralla*. Anys més tard, en les memòries, ho posà de manifest:

«Si féu memòria recordareu que vaig tornar de França l'any 1908, després de tres anys d'esperar allà l'amnistia i l'indult.(...) Ja he dit com vibrava tot Barcelona en aquella època i he parlat a bastament de la vinguda de

Mister Pearson i dels seus projectes favorables a Catalunya. Jo vivia i compartia intensament les il·lusions del nostre poble i el meu cor glatia en sentir l'estrofa poètica de Maragall amb la seva profecia que era com un programa:

Jo no sé com, prô un vent de profecia
corre d'ací d'allà.
Jo no sé quant, prô vindrà un dia
que el Pirineu regnarà.

Un fort moviment sindicalista s'era desvetllat al nostre País, en aquells temps. Al costat, o potser enfront dels nostres optimismes, una agitació social sotragava la nostra ciutat. Vagues generals, atemptats terroristes, senyorejaven la nostra terra. Altres escriptors millor documentats han parlat i parlaran segurament de tots aquests treballs que commovien fins als fonaments l'existència de Barcelona i el pervenir de tot Catalunya. Vivíem en constant estat de guerra i amb ininterrompuda suspensió de les garanties constitucionals.»¹²⁸

Tot i que el testimoni és fet gairebé al final de la seva vida -la qual cosa pot explicar els lapsus i els errors que conté-¹²⁹ no per això deixa de ser aclaridor ja que mostra la particular vinculació del personatge amb el món obrer, alhora que confirma l'extrema divergència entre el nacionalisme radical i el sindicalisme, exponent de l'existència d'una divisió classista de la societat catalana.

En el llarg procés de definició dels valors que havien de caracteritzar el nacionalisme català, essencialment integrador, Josep Maria Folch descobrí, en retornar de l'exili, un nou element susceptible de mobilitzar, en una acció conjunta, els diferents sectors socials: la ciutat. En la creació de la nova Barcelona, de la Barcelona moderna, va veure possible concretar tots els principis que, de manera general, havia anat desenvolupant en els articles anteriors. L'autor adoptà una nova perspectiva, la ciutadana, els avantatges de la qual eren, des de la posició ideològica que havia adoptat, infinitament superiors a la que havia utilitzat fins aleshores.

¹²⁸ «Llibre de Records»

¹²⁹ Especialment de tipus cronològic ja que barreja, sovint, els atemptats anarquistes del tombant de segle -la bomba de Canvis Nous, la del Liceu, etc.- amb altres situacions conflictives dels

La categoria de ciutadà resumia, en ella mateixa, dos dels elements primordials del nacionalisme que defensava: l'interclassisme i la responsabilitat social. Ésser ciutadà obviava les diferències de classe i igualava els individus segons el marc que els englobava; paral·lelament, requeria una acció voluntària i conscient, estrictament individual, per identificar-se amb un projecte col·lectiu al marge de les condicions -i diferències- econòmiques, polítiques i àdhuc estrictament geogràfiques. Sentir-se i actuar com a barceloní esdevenia sinònim de practicar una conducta específica, eminentment cívica; la conducta que exemplificava a l'article mitjançant botiguers i senyores barcelonines, però també amb comportaments no privats de cap sector social. Al marge de qualsevol mena d'exclusivisme, reivindicava, mitjançant Barcelona, un comportament col·lectiu i nacional, exemplar i modèlic:

«Malgrat la tràgica setmana, es confortador obrir, com faig al etzar, un diari barceloní y llegirhi intitulats aixís: **Congrés de Govern Municipal, La pròxima exposició, Congrès d'Esperanto, Assamblea de Diputacions** y, darrera, en el darrer recó del diari, un sisè de columna relatant quatre successos lleus; més confortador que obrirne un altre, al etzar també, y llegirhi: **Drames de l'alcohol, Les apaches, Un monstre contra una fillette, Brulée vivante, Enfant assassin y prou!**.»¹³⁰

El perill que Barcelona fos coneguda com la *Rosa de Fuego*¹³¹ en lloc de com una ciutat moderna i avançada no és privatiu del nostre personatge. A les planes de *La Publicidad*, sense anar més lluny, ja hi havien aparegut articles similars, els quals definien Barcelona com «*la ciudad del trabajo*», i els habitants com «*conjunto de hombres que se estiman y que de veras aman los derechos de ciudadanía*».¹³² L'objectiu era força clar: salvaguardar el marc polític i aïllar les manifestacions i les actituds que podien posar en perill la "convivència" dels diferents sectors socials. En aquest sentit s'expressava també Prat de la Riba,

primers anys de segle, que tenen hi molt poc a veure.

¹³⁰ «Això allí no passa!», *La Veu de Catalunya*, 23-9-1909.

¹³¹ L'apel·latiu correspon a Antonio Loredó, redactor de *Tierra i Libertad* i és recollit per J. ROMERO MAURA, *La Rosa de Fuego. El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*, Barcelona: Grijalbo, 1974, p. 7: «...en donde el pueblo luchó con desnudo, llegando a imponerse por medio del terror, fue en Barcelona, en La Rosa de Fuego, como la llamamos nosotros en América...»

¹³² Entre aquests destaquen «Todo por Barcelona», 9-8-1909 i «La constancia en el derecho», 24-8-1909. La citació prové del darrer article esmentat.

que, a més, qüestionava les responsabilitats socials de certa part de la dreta catalana, que era equiparada amb els moviments revolucionaris.¹³³

Els fets posteriors van demostrar que la "cultura cívica" dels barcelonins, però, no es traduïa en tolerància i que el "radicalisme" era encara una de les constants en el comportament col·lectiu dels "ciutadans" de l'urbs: la *Ciutat del Perdó*¹³⁴ restava, només com una il·lusió.

L'avís que suposava la revolta de juliol va ésser suficient per confirmar la impressió de "desencís" que el nostre personatge manifestava en retomar de Perpinyà i, alhora, per ratificar la nova perspectiva des de la qual abordar l'acció nacionalista. Va adonar-se, finalment, que la dinàmica social requeria una presa de posició, una definició en termes de classe que, fins aleshores, s'havia resistit a prendre; si més no, explícitament. El que el 1904 encara era possible,¹³⁵ l'estiu de 1909 va esdevenir un miratge: va optar per ser cuca i deixà que els ocells iniciessin una nova i prolongada migració.

D'acord amb això, cal relativitzar l'impacte que li produïren els Fets de juliol, especialment, a l'hora de considerar-los com l'inici d'un gir ideològic i d'una nova etapa en la seva trajectòria. Al capdavant, l'autor mai no va ésser un revolucionari sinó un reformista, i les propostes socials que defensà no ultrapassaren mai les barreres de la socialdemocràcia. El que sí que li podem observar és un canvi en el to, en la perspectiva adoptada, conseqüència directa de la modificació del destinatari del missatge ideològic: el radicalisme verbal, essencialment epidèmic, desapareix de la producció en la mesura que les diferències entre grups s'accentuen i, òbviament, les aspiracions i els projectes col·lectius dels diferents sectors socials es van diversificant.

Per a Josep Maria Folch els Fets de juliol posaren punt final al projecte politicosocial que havia defensat, i van fer evidents les contradiccions que

¹³³ Aquestes opinions són expressades en dos articles apareguts a *La Veu de Catalunya*, «El radicalisme», 3-9-1909 i «El radicalisme de la dreta», 17-9-1909.

¹³⁴ J.MARAGALL, «La ciutat del perdó» A: *Obres Completes*, Barcelona: Ed. Selecta, 1981, p. 780-782.

¹³⁵ A propòsit de la composició dels redactors de *La Tralla*, Folch expressava en les memòries l'ambigüitat de la seva posició i, alhora, la viabilitat: «A *La Tralla* vaig rodejar-me d'uns quants xicots obrers de Sant Martí i el Poble Nou, és a dir, de barriada fabril. Eren obrers autèntics, tots menys l'editor que era un burgès complet i jo que no era res, ni cuca ni ocell». Quatre anys més tard, les mateixes memòries recollien el sentiment d'allunyament del personatge respecte dels "obers autèntics" i, el que és més important, la impossibilitat de convivència o, més exactament, el sentiment de defensar projectes diferents i enfrontats, especialment al voltant del miratge de la construcció de la Barcelona moderna.

contenia; unes contradiccions que s'expressaren, fonamentalment, en el camp de la literatura, íntimament vinculada amb la formulació del pensament polític, de l'alternativa que definí per a la construcció d'una Catalunya futura.